

Ústavní výchova a její specifika

Diplomová práce

Studijní program: N7506 – Speciální pedagogika

Studijní obor: 7506T002 – Speciální pedagogika

Autor práce: **Bc. Petra Štychová**

Vedoucí práce: PhDr. Alena Dědečková

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Petra Štychová
Osobní číslo: P15000438
Studijní program: N7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika
Název tématu: Ústavní výchova a její specifika
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl diplomové práce: Zjistit, jak se ústavní výchova promítá do života dětí umístěných do dětských domovů.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava výzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Rozhovor.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, S., a kol., 2015. Vychovatelství. Učebnice teoretických základů. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4248-9.

MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J., 2011. Psychická deprivace v dětství. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5.

NOVOTNÝ, J. S., 2015. Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-700-0.

VÁGNEROVÁ, M., 2012. Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-14-2.

VÁGNEROVÁ, M., 2012. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. 2. dopl. a přepr. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Alena Dědečková

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

22. dubna 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

29. dubna 2017

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Th.D., Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 22. dubna 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí diplomové práce PhDr. Aleně Dědečkové za odborné vedení, poskytnutí cenných rad a připomínek, zároveň za obětavý přístup a trpělivost. Dále děkuji všem respondentům a rodině.

Název diplomové práce: Ústavní výchova a její specifika

Jméno a příjmení autora: Bc. Petra Štychová

Akademický rok odevzdání diplomové práce: 2017/2018

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Alena Dědečková

Anotace

Diplomová práce přináší pohled na ústavní výchovu v kontextu transformačních změn v péči o ohrožené děti a rodiny. Vychází jak z teoretických, tak praktických poznatků o dané oblasti. Teoretická část seznamuje se základními pojmy, nastiňuje aktuální stav v pojetí ústavní výchovy a poskytuje komplexní pohled na péči o ohrožené děti a rodiny. Blíže se zabývá specifiky ústavní výchovy v dětských domovech rodinného typu.

Cílem diplomové práce je zjistit, jak se ústavní výchova promítá do života dětí umístěných do dětských domovů. Předmětem kvalitativního výzkumu je realizace ústavní výchovy dětí v dětském domově. Výzkum byl proveden s vychovateli a dětmi ze dvou dětských domovů, z nichž jeden funguje na principu malého rodinného domova. Dílčím cílem práce je zjistit pozitiva malého rodinného domova, jehož forma je v České republice zatím spíše ojedinělá. Zjištění lze využít v rámci doporučení ostatním dětským domovům.

Klíčová slova: ústavní výchova, náhradní péče, náhradní rodinná péče, dětský domov rodinného typu, vychovatel.

Title of the thesis: Institutional Education and its Specifics

Author: Bc. Petra Štychová

Academic year of the thesis submission: 2016/2017

Supervisor: PhDr. Alena Dědečková

Annotation

This diploma thesis introduces in the institutional care for endangered children and their families viewed from the perspective with respect to the transformation changes in the field. The thesis' outcome is based on both the theoretical knowledge and practical considerations. It's theoretical part introduces into the basic professional terminology, visualizes the contemporary approach in the institutional childcare and education and provides with a complex view in the care for endangered children and their families. It takes a closer look at the specifics of institutional care in small scale family-like facilities.

The overall aim was set to identify the influence of the institutional care and education on the lives of children settled in childcare facilities. A qualitative research was performed, the subject of which is the execution of the institutional childcare and education in the institutional facilities. The examinations were performed with caretakers and children settled in two childcare facilities one of which operates on principles of a small scale family-like home. The particular purpose of this work is to examine positive aspects of small scale family-like facilities, by now just rarely seen in The Czech republic. The findings can find use being recommended to other childcare facilities.

Key words: institutional education, substitutional care, substitutional family care, small scale family-like childcare facility, caretaker.

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
Seznam tabulek	10
Úvod	11
TEORETICKÁ ČÁST	13
1 Ústavní výchova a ústavní péče	13
1.1 Funkce ústavů.....	14
1.2 Stručná historie ústavní péče v ČR	16
1.3 Pohled na ústavní péči dětí v zahraničí	18
2 Ústavní výchova jako součást systému náhradní péče v ČR	22
2.1 Ústavní výchova.....	22
2.2 Meziřezortní rozdělení zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy	25
2.3 Náhradní rodinná péče	28
3 Transformace systému péče o ohrožené děti v ČR	31
3.1 Vybrané mezinárodní dokumenty a ústavní předpisy týkající se práv dětí	31
3.2 Počátky transformačního procesu v systému péče o ohrožené děti	32
3.3 Transformace z pohledu sociálně-právní ochrany ohrožených dětí.....	34
4 Dětský domov rodinného typu	36
4.1 Organizace dětského domova	38
4.2 Specifika výchovy v dětských domovech a výchovně vzdělávací činnosti	41
4.3 Osobnost vychovatele a specifika vychovatelské práce.....	44
5 Ústavní výchova versus rodinná výchova	48
5.1 Rodina a její funkce	48
5.2 Vývoj jedince a jeho potřeby	50
EMPIRICKÁ ČÁST	53
6 Metodologie výzkumného šetření	53
6.1 Cíl a formulace výzkumných otázek.....	53
6.2 Základní východiska	54
6.3 Výzkum a použité metody výzkumu.....	54
6.4 Etická stránka výzkumu	56
6.5 Popis výzkumného vzorku	57
7 Charakteristika lokality výzkumu	58
7.1 Dětský domov Frýdlant.....	59
7.2 Dětský domov Vrchlabí	59

8	Analýza a interpretace výzkumu	60
8.1	Interpretace dat získaných pozorováním.....	61
8.2	Získaná data a jejich interpretace metodou trsů	64
8.3	Získaná data a jejich interpretace metodou zakotvené teorie.....	91
	Závěr	102
	Navrhovaná opatření.....	105
	Literární zdroje.....	108
	Internetové zdroje.....	113
	Seznam příloh.....	117

Seznam použitých zkratk

APN NSOPD	Akční plán k naplnění strategie ochrany práv dětí
IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
DD	Dětský domov
DDM	Dům dětí a mládeže
DDÚ	Dětský diagnostický ústav
NAP	Národní akční plán
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Oddělení sociálně-právní ochrany dítěte
OZ	Občanský zákoník
SOU	Střední odborné učiliště
SŠ	Střední škola
VOŠ	Vyšší odborná škola
VŠ	Vysoká škola
ZO SPOD	Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Seznam tabulek

Tabulka 1: Identifikační údaje respondentů dětí z dětských domovů

Tabulka 2: Identifikační údaje respondentů vychovatelů z dětského domova

Tabulka 3: Kategorie pozorování

Tabulka 4: Umístění v dětském domově

Tabulka 5: Sourozenci respondentů

Úvod

Ústavní výchova dětí integrující se Evropy prošla či stále prochází procesem deinstitucionalizace, který zohledňuje místní podmínky a historický vývoj konkrétní země. Obecně lze predikovat, že politiky jednotlivých zemí podporují náhradní rodinnou péči. Ústavní zařízení ve většině systémech náhradní péče mají opodstatněné místo, ale dochází k jejich transformaci. V dětských domovech v České republice byly od roku 1948 prosazovány principy kolektivního způsobu výchovy jako nejvhodnější alternativy pro děti, které nemohly žít ve vlastní rodině. Zhruba od devadesátých let minulého století se prostředí a výchova dětí v domovech začíná více přibližovat rodinnému životu.

Náš zájem o téma ústavní výchovy vyplývá z vychovatelské praxe v dětském domově, který patří v České republice mezi ojedinělá zařízení. O tomto typu zařízení budeme v celé práci hovořit jako o malém rodinném domovu. Rodinná skupina dětí bydlí v samostatném rodinném domku včleněném do městské zástavby. Snahou domova je vytvářet pro výchovný proces dětí v ústavní výchově co nejpřirozenější podmínky.

V práci se budeme vracet k prvotnímu záměru budování dětského domova. Ústavní výchova je vázána zákony a předpisy, z kterých vyplývá organizace, práva či povinnosti dětí i dospělých. Optikou vychovatelů a dětí umístěných v domově ve Frýdlantu a v domově ve Vrchlabí nahlížíme na ústavní výchovu dětí ve dvou typech dětských domovů. Zajímá nás, jak ústavní výchova dětí probíhá, jak je vnímána dětmi v běžné každodennosti. Porovnáním realizace ústavní výchovy v prostředí domovů ve Frýdlantu a ve Vrchlabí chceme zjistit, v čem se malý rodinný domov ve Frýdlantu liší, co dětem jeho prostředí přináší. Dále pohledem vychovatelů uspořádání malého rodinného domova ve Frýdlantu analyzujeme.

Teoretická část diplomové práce se zaměřuje na studium a komparaci dostupné odborné literatury. Na začátku práce se zabýváme základními pojmy a teoretickými východisky z oblasti ústavnictví. Nastiňujeme změny v pojetí ústavní výchovy včetně stručné historie ústavnictví v České republice a pohled na ústavní péči v zahraničí. Popisujeme celý systém náhradní péče dětí u nás a přibližujeme transformaci systému péče o ohrožené děti. Nejrozsáhlejší kapitola pojednává o dětském domovu rodinného typu z pohledu prostředí, organizace a výchovy dětí v dětském domově. Zabýváme se rolí vychovatele a specifiky vychovatelské práce v tomto ústavním zařízení. Závěrem se vedle tématu

ústavní výchovy věnujeme krátce výchově v rodině, jejíž funkční prostředí představuje pro vývoj a potřeby jedince klíčový význam.

Empirická část se zaměřuje na získávání dat z praxe pomocí kvalitativního výzkumu. Jejím cílem je zjistit, jak se ústavní výchova promítá do života dětí umístěných do dětských domovů. Dílčím cílem je zjistit potenciál malého rodinného domova z pohledu dětí. Dalším dílčím cílem je pohledem vychovatelů zjistit, jaká pozitiva pro děti přináší malý rodinný domov. Pro účel sběru dat byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru a dále metoda ohniskové skupiny, která se v předvýzkumu potvrdila, coby vhodnější možnost. Doplňujícími metodami se staly pozorování a obsahová analýza dokumentů. Tato část obsahuje popis výzkumného vzorku, charakteristiku lokalit výzkumu, popis použitých metod k získání a analýze dat a k interpretaci výsledků, následně vyhodnocení výzkumných otázek. V závěru práce je shrnutí, zhodnocení splnění cílů a námi navrhaná opatření.

TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část seznamuje z širšího pohledu s poznatky ústavní výchovy. Nastiňuje změny v pojetí ústavní výchovy, které jsou součástí transformace systému péče o ohrožené děti, a z tohoto hlediska jsme volili v propojených souvislostech komplexní pohled.

1 Ústavní výchova a ústavní péče

Ústavní výchova vyjadřuje sociálně-pedagogický charakter pojmenování. Synonymem ústavu je instituce, proto se můžeme setkávat s názvem institucionální výchova. Slovo instituce pochází z latinského *instituere*, ve významu zařizovat či zřizovat a označuje se jím udržovaná zvyklost nebo praxe. Termín je používán zhruba od 16. století, ale teprve o 200 let později se význam zařízení spojuje s budovou (Matoušek 1999, s. 17).

Ústavní péči poskytují klientům odborně vzdělaní zaměstnanci v ústavních zařízeních, která mají rezidenční charakter. Je to poměrně široký pojem zahrnující různé typy zařízení v oblasti zdravotnické, sociální a školské. Ústavní péči lze chápat jako zastřešující pojem k ústavní výchově. Ústavní výchova se podle Sychrové (2014, s. 43) mnohem častěji používá ve spojitosti s péčí zaměřenou na dítě. Slovenský autor Škoviera (2007, s. 30) rozdíl pojmů zmapoval:

- *Péče* je charakterizována převážně jednosměrnou aktivitou, kdy objekt bývá v pasivní roli. Jedná se o vztah nezávislého a závislého. Zaměřuje se především na biologické potřeby a neobsahuje v sobě rozměr osobního růstu. Péče je poskytována pečovatelem.
- *Výchova* představuje oboustrannou aktivitu, kdy nezávislý vztah umožňuje naplňovat humanistické cíle výchovy. Zabezpečuje především psychologické a sociální potřeby. Na rozdíl od péče obsahuje potenciál osobního růstu. Výchova je propojena s rolí vychovatele.

Současným trendem ústavnictví je přibližování se člověku. V praxi to znamená, že všechny formy ústavní péče se snaží vycházet z potřeb každého jedince. Jedním z kroků procesu transformace ústavních zařízení náhradní výchovy dětí je tvorba *standardů*, které byly schváleny jako metodický pokyn č. j. MŠMT-5805/2015. Standardy pomáhají nastavit srovnatelnou kvalitu ústavní a ochranné péče v jednotlivých školských

zařízeních a vystihují hodnoty, které jsou pro dítě v souvislosti s jeho situací, rodinou a vývojem v rámci ústavního života důležité (Pacnerová, et al. 2015, s. 9). Příspěvek Cesta kvality v péči o ohrožené děti poukazuje na polaritu spojené s negativní a pozitivní péčí o děti v ústavních zařízeních. Vyplynulo, že pojem ústav je spojován spíše s negativní polaritou, pro pozitivní formy zařízení jako-by scházely přílehlavý pojem (Pacnerová, et al. 2016, s. 20). V manuálu pro dobrou praxi, který se věnuje deinstitucionalizaci a transformaci služeb pro děti, byl použit výraz *malý rodinný domov*. Zařízení malého rodinného domova je popsáno jako forma krátkodobé rezidenční péče, ve kterém je umístění dítěte pouze nouzovým opatřením. Nemělo by přesahovat 3 měsíce. Domov napodobuje rodinné prostředí, je součástí místní komunity a kapacitně určen pro 10 a méně dětí. Jeho součástí by měly být specializované služby (Mulheir, Browne, et al. 2007, s. 12). Tento příklad dobré praxe není v České republice běžný, přesto pojem v další části textu použijeme.

1.1 Funkce ústavů

Rodina je nejstarší lidskou společenskou institucí, která vznikla především z potřeby své potomstvo chránit, pečovat a připravovat pro samostatný život (Matějček 1994, s. 15). Někdy se rodina z různých důvodů nemůže nebo neumí či nechce o potomka postarat. Pro tyto účely společnost vymezila nástroje pomoci a z historie o ústavní péči je známo, jak se přístupy ze společenských postojů vyvíjely.

Za původní funkcí ústavů stojí pravděpodobně potřeba vyloučit některé osoby z intaktní společnosti. Nejspíše se mělo jednat o ochranu, protože lidé se od pradávna báli jinakosti. Podle Matouška (1999, s. 19) je ústav spjat s třemi archaickými lidskými zkušenostmi. Pojmenovává zkušenost rodiny, zkušenost obce a zkušenost vyhoštění. Hrůzu z chaosu mělo lidstvo od pradávna a proto, když se lidé usazovali, stavěli chráněné příbytky. Dům spolu s rodinou znamenal jistotu. Zkušenost rodiny a obce souvisí se zážitkem domova. Být někde doma znamená cítit se bezpečně. Třetí zkušenost vyhoštění je tak trochu odporující, protože vyhnanství je krutým trestem. Člověk, který se stal vyhnancem, byl prakticky odsouzen k smrti. Bez obce a rodiny ztratil řád, byl vyhnán do chaosu. Ústav je naproti tomu jistota i v případech, že chrání společnost a ne lidi, kteří v něm přebývají. Zkušenost vyhoštění může souviset s větší či menší uzavřeností ústavu, který je světem pro sebe (Matoušek 1999, s. 20, 21).

Matoušek (1999, s. 22) ústavům přiděluje tři hlavní funkce, kterými jsou:

- Podpora a péče. Tato funkce převažuje v zařízeních, které poskytují náhradu za chybějící nebo nefunkční rodinu. Jedná se o kojenecké ústavy, dětské domovy, domovy důchodců apod. Společným jmenovatelem je poskytování chybějícího zázemí a péče, bez kterých se klient nemůže obejít.
- Léčba, výchova a resocializace. Funkce je v popředí v nemocnicích, léčebných a rehabilitačních ústavech, zařízeních pro rizikovou mládež atd. Cílem je úsilí o změnu aktuálního stavu klienta směrem k lepšímu.
- Omezení, vyloučení, represe. Tato funkce je primární ve věznicích, v psychiatrických zařízeních s nedobrovolným pobytem, ve sběrných táborech pro uprchlíky atp. V těchto případech se společnost snaží chránit před lidmi, kteří narušují její normy.

Dětský domov je podle zákona č. 109/2002 Sb. kvalifikován jako školské zařízení pro výkon ústavní výchovy. Ze zařazení do školské sféry vyplývá jeho primární funkce výchova. I přes hypotézu Matouška (1999, s. 22), že každý ústav je nositelem všech výše jmenovaných funkcí, primární funkce domova s jeho kategorizací nekoresponduje, což připomíná aktuální dilema. V posledních letech politická garnitura zvažuje variantu sjednocení systému náhradní péče pod Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále MPSV). Hlavním důvodem změny je roztříštěnost a nekoordinovanost systému vedoucí k nedostatečné efektivitě v celém systému péče o ohrožené děti. Podle politiků jsou v současné době nejčastější příčinou umístování dětí do ústavů socioekonomické důvody rodiny. Sloučením pod jedno ministerstvo by měly být získány finance, které se plánují použít na preventivní opatření a práci s ohroženými rodinami. Předpokládá se, že by tak došlo ke snížení počtu umístovaných dětí v ústavech. Počet dětí umístovaných mimo rodiny je v České republice porovnáním s jinými zeměmi stále vysoký. Otázkou je, na kolik sociální rezort zabezpečí výchovu dítěte. Na Slovensku mají s přesunem dětských domovů pod sociální rezort zkušenost od roku 1997. Podle Škoviery (2007, s. 18) se potvrdily obavy, že rezort není schopen kompetentnost výchovy a převýchovy dětí odborně zabezpečit.

Vraťme se k funkci dětských domovů. Přes názorovou neshodu odborníků i laické veřejnosti na jejich existenci mají zařízení v českém systému péče o ohrožené děti své náležité místo. Sychrová (2014, str. 159) však zdůrazňuje jednu z podstatných změn filozofie přístupu k ohroženým dětem. Ústavní péče je v dnešní době chápána jako pomoc

dítěti a rodině v nouzi nikoli jako vyřešení dané situace. Umístění dítěte v dětském domově může být v některých případech ideálním řešením. *Dítě je neopakovatelnou individualitou a každému vyhovuje určitý typ péče* (Vocilka 1999b, s. 25). Podle autorů Matějčka a Langmeiera (2011, s. 351) jsou dětské domovy vhodné spíše pro starší děti. V praxi se dokonce setkáváme se staršími dětmi, které si pobyt v dětském domově svobodně zvolily. Janský (2004, s. 93) ústavní výchovu nepovažuje za optimální řešení, ale často za jediné reálné řešení v souvislosti s ochranou dítěte. Sychrová (2014, s. 50, 51) uvádí, že u některých dětí je umístění do náhradní rodinné péče obtížné a z tohoto důvodu pobyt v ústavním zařízení nejvhodnějším řešením. Zdůrazňuje, že volba by měla probíhat nalezením nejlepší možnosti pro dítě. Zároveň podotýká, že pro budoucnost dítěte není dlouhodobé umístění v ústavu dobré. Právě propojenost časového hlediska a vnímání účelu ústavní výchovy by mohlo vést ke změně pohledu. Tento aspekt obhajuje smysl ústavní výchovy, protože řeší situaci dítěte teď a tady, ale je důležité hledět na budoucnost a perspektivu dítěte.

Některé státy s rušením zařízení ústavní výchovy zkušenosti mají. Bechyňová, Konvičková (2011, s. 15) popisují situaci ve Francii, kde byla tato zařízení po nějakou dobu rušena, a časem se zjistilo, že některým dětem nevyhovuje svěření do profesionálních pěstounských rodin. Docházelo například k vytvoření silného citového pouta mezi dítětem a pěstounskými rodiči, které pak způsobovalo těžkosti v kontaktu s vlastními rodiči.

Otázku na existenci ústavních zařízení u nás si klást nechceme, víme, že zatím jsou potřebná. Škoviera vidí podstatu problému jinde a uvádí několik výzev k zamyšlení, z nichž se jedna dotýká našeho tématu. *Jaká má být instituce, kde se realizuje náhradní výchova, a jak minimalizovat její případné negativní dopady* (Škoviera 2007, s. 40).

1.2 Stručná historie ústavní péče v ČR

Kořeny ústavní péče sahají do období středověku. S příchodem křesťanství se budovaly útulky a špitály, které plnily funkce azylového zařízení. První velké ústavy začaly vznikat na přelomu 16. a 17. století. Unikátní byl Vlašský špitál, který se jako první zaměřoval na péči o nalezence a sirotky od nejútlejšího věku. Roku 1781 vydal Josef II. tzv. direktivní pravidla. Pravidla určovala skupiny obyvatel, pro které měly být zřízeny specializované ústavy. Opuštěná mládež byla jmenována jako první. Roku 1789 začal nově fungovat chorobinec, kde mohly být děti umístěovány vedle nevléčitelných

nemocných, přestárlých a různě tělesně postižených. Zajišťoval stravu, ubytování, lékařskou péči a vzdělání. Pro nezaopatřené děti byly dále zřizovány nalezince a sirotčince (Halířová 2014, s. 8–10). Potřebnost sirotčinců stoupla až s rozvojem průmyslové revoluce, proto vznikaly ve větších rozvíjejících se městech. Sirotčince mohly být ústavy malého typu pro 10 až 20 dětí, ale existovaly i jako velké instituce pro 200 dětí. Pro přijetí dítěte byla stanovena dolní hranice sedmi let, pro děti mladší byla při sirotčinci zřízena opatrovna (Halířová 2014, s. 12, 13).

V 19. století byl vytvořen koncept dětské delikvence, dle kterého vznikly instituce vychovatelem a polepšoven. Tyto instituce se zaměřovaly na nápravu dětí a mládeže chovající se protispolečensky. Vychovatelny sloužily především jako prevence delikvence, proto se do nich mohly dostat vedle dětí delikventních i děti opuštěné. Výchovné metody v polepšovnicích a vychovatelnicích byly stejné, používal se systém odměn a trestů. Specializovaná péče, která byla zaměřena na výchovu znevýhodněných dětí, je považována za základy ústavní výchovné péče u nás (Sychrová 2014, s. 16–20).

Někteří humanisté už ke konci 18. století poukazují na nepřirozenost ústavního prostředí a vyzdvihují význam výchovy v rodině (Vocilka 1999a, s. 19). Rakousko-Uhersko za Evropou zaostávalo. Původní trend ústavů vylučovat a segregovat lidi ze společnosti se mění až na přelomu 19. a 20. století (Matoušek 1999, s. 34).

Začátkem 20. století dochází k určité systematické úpravě. Zemský výbor přenesl část agendy na okresní výbory, které zřizovaly okresní komise pro péči o mládež. Po roce 1918 ministerstvo sociální péče sjednocuje dobrovolnou sociální činnost, váže poskytování podpor na předkládání zpráv o činnosti a má právo kontrolovat soukromá zařízení. Vznikají poloúřední orgány péče o mládež. Po 1. světové válce narostl počet dětí, které nemohly vyrůstat ve vlastní rodině. Pro tyto děti existovala možnost adopce, pěstounské péče, systém dětských domovů, nápravně výchovných a ochranných ústavů. Pěstounská péče měla tradici. Dětské domovy byly spíše nízkokapacitní a snažily se o rodinný charakter. Do 2. světové války spravovali dětské domovy okresní oddělení pro mládež, církve, dobročinné organizace a jednotlivci. Po roce 1945 došlo k pronikavým změnám, vývoj směřuje ke státní sociální politice a celý systém péče se centralizuje. V roce 1952 byla pěstounská péče zrušena a děti přešly do ústavní péče dětských domovů (Vocilka 1999a, s. 22–24). Propagována byla kolektivní výchova dětí, která měla napravit nedostatky individualistické rodinné výchovy. Ústavnictví bylo

v rukou státu sjednoceno, nastoupila uniformita. Malé ústavy se nahradily velkými, kde byly děti věkově odstupňovány. Zařízení se tedy rozlišovala podle věku na kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti od jednoho roku do tří let, dětské domovy pro děti od tří do šesti let, školní domovy pro šestileté až čtrnáctileté a domovy pro děti s predelikventním a delikventním chováním. Ústavní výchova byla zcela převládající formou péče o ohrožené děti a mládež (Matějček, Langmeier 2011, s. 92). Změnu přinesla v roce 1961 přednáška o psychické deprivaci dětí z dětských domovů, která zazněla na kongresu pediatriů v Bratislavě a další odborné aktivity podporující náhradní rodinnou péči. Na tyto podněty reagoval nový zákon o rodině vydaný v roce 1963. Postavil rodinu ve výchově dětí opět na první místo a zavedl možnost náhradní rodinné péče (Vocilka 1999a, s. 24). Pěstounská péče se však jako forma náhradní rodinné péče vrátila do legislativy a praxe teprve v roce 1974 (Sychrová 2014, s. 35).

V roce 1970 byla vytvořena první ucelená koncepce dětských domovů, výchovných a diagnostických ústavů, která se postupně realizovala vydáním organizační směrnice. Dětské domovy byly státními školskými výchovnými zařízeními a členily se na rodinný a internátní typ. Rodinný typ předpokládal dlouhodobý pobyt v dětském domově a internátní typ pobyt nejvýše do dvou let. V dětském domově internátního typu se děti organizovaly podle věku a pohlaví do heterogenních nebo homogenních výchovných skupin. Prostředí, režim a způsob výchovy připomínal běžný internát. V dětském domově rodinného typu se děti zařazovaly do rodinných buněk (Organizační směrnice č. j. 30 374/71-201, čl. 2, odst. 1–5).

1.3 Pohled na ústavní péči dětí v zahraničí

System péče o ohrožené děti se vyvíjí pod tlakem různých historických souvislostí, sociálně-ekonomických a kulturních zvláštností jednotlivých zemí. Země si utvářejí v náhradní péči vlastní přístup, zároveň se vzájemně inspirují, a proto v systémech nalézáme společné prvky (Paleček 2015, s. 8).

Sociálně-právní ochrana dětí nebyla vždy založena pedocentricky a tyto stopy lze vysledovat dodnes. Cestu ke změnám v péči o ohrožené děti otevřely v padesátých letech minulého století výzkumy o negativním vlivu ústavní výchovy na zdravý vývoj dítěte. Významné studie přinesl psychiatr Bowlby, který zkoumal ztrátu mateřské postavy u dítěte v kojeneckém období a raném dětství. Pokoušel se vysledovat psychologické a psychopatologické procesy, jenž byly důsledkem (Bowlby 2010, s. 19). V roce 1951

vypracoval *teorii řízení vazebného chování*, která zásadně změnila přístup k ohroženým dětem.

Přes nerovnoměrný reformní proces ústavní péče lze na základě *paradigmat* vysledovat tři etapy vývoje (Gudbrandsson 2004, s. 8):

- Paradigma specializační. Identifikací problému u dítěte a jeho kategorizací je dítě umístěno do nejvhodnějšího typu ústavního zařízení.
- Paradigma normalizační. Důraz je kladen na organizaci péče a rozvoj mezilidských vztahů. Prostředí ústavních zařízení se přibližuje rodinnému prostředí.
- Paradigma dětských práv. Vychází především z Úmluvy o právech dítěte, zaměřuje se na nejlepší zájem dítěte a na právo dítěte žít v rodinném prostředí.

Od šedesátých a sedmdesátých let dochází k posilování preventivních opatření směrem k rodině. Do praxe se postupně prosazují rodinné modely péče o ohrožené děti, především různé formy pěstounské péče. V ústavní péči probíhá *deinstitucionalizace* a *restrukturalizace* lůžkové péče. Počty umístěných dětí do ústavních zařízení se snižují. Tímto směrem se ubíraly nejdříve státy západní a severní Evropy a některé státy jižní Evropy, jako Itálie a Španělsko. O něco později započala deinstitucionalizace ústavní péče ve státech střední, východní a jihovýchodní Evropy (Gudbrandsson 2004, s. 23, 24).

Za státy s nízkým počtem dětí v ústavní péči jsou považovány *Velká Británie, Norsko a Island*, které mají méně než 1 dítě z 1000 umístěné v ústavu. Počty 1,5 až 3 děti z 1000 jsou uváděny ve *Švédsku, Finsku, Irsku, Belgii, Španělsku, Nizozemí a Itálii*. V *Německu, Francii a Portugalsku* se jedná zhruba o 5 až 7 dětí z 1000. Horší situace je ve státech střední a východní Evropy. V *Polsku, Maďarsku, Litvě a Lotyšsku* vykazují vyšší zastoupení dětí v ústavech a nižší kvalitu života pro tyto děti. Obdobná situace je v *Bulharsku, Rumunsku a Rusku*, kde se nacházejí i největší ústavy v Evropě. Znepokojivým rysem jsou sociální sirotci. V Rusku se jedná téměř o všechny umístěné děti v ústavech. Většina států střední a východní Evropy zahájily transformační politiky a zavádějí opatření na zlepšení situace ohrožených dětí. V některých případech došlo k významným změnám, například k poklesu počtu kojeneckých ústavů v *Maďarsku a Estonsku*. Státy jihovýchodní Evropy mají relativně nízké počty dětí v ústavní péči, ale dominantní je forma ústavní péče s velkou kapacitou a vysoký podíl novorozenecké péče. Menší ústavní zařízení jsou v *Řecku*, kde mají poměrně dobře rozvinuté alternativní

a preventivní programy. Ve většině západních evropských států jsou velké rezidenční domy nahrazovány malými rodinnými. Tak je to v *Dánsku* a ostatních severských státech. Ve *Švýcarsku* se jedná o tzv. hybridní domy (Gudbrandsson 2004, s. 6–8). V *Bavorsku* už většinu dětských domovů tvoří domy, kde žije skupina 8 dětí. Prostředí domu je velmi podobné modelu běžné rodiny. Domovy se specializují na konkrétní potřeby dětí, na věkovou skupinu nebo určitý problém. Podpora rozvoje osobnosti dítěte podle věku a stupně vývoje probíhá ve spojitosti s každodenním životem a s nabídkou pedagogicko-terapeutických služeb. V některých domovech se o děti stará vychovatel a vychovatelka tvořící pár (Klusová 2006, s. 55). Za jeden z nejrozvinutějších evropských modelů náhradní péče o děti se považuje *dánský model* představující tzv. model skandinávských států. Dánsko je silný sociální stát s vyspělými sociálními službami, kde se klade velký důraz před umístěním do náhradní péče na preventivní opatření. Od institucionální péče ustupuje zhruba od sedmdesátých let 20. století, podíl pěstounské péče tvoří kolem 40 %. Dětské domovy pečují v průměru o skupinu 12 dětí (Paleček 2015, s. 14). Za průkopníka deinstitucionalizace náhradní péče o děti se spolu se *Švédskem* považuje *Velká Británie*. Institucionální náhradní péče se velmi přibližuje komunitní a rodinné péči. Existují zde malá specializovaná zařízení zaměřující se na komplexní potřeby dětí. Náhradní rodinná péče je chápána jako součást flexibilního a hybridního systému služeb péče o ohrožené rodiny a děti. Například pěstoun, který pečuje o postižené dítě, může využívat respitních pobytů v dětském domově (Paleček 2015, s. 16). Moderní koncepci péče o ohrožené děti má spolková země Rakouska *Salzburško*, kde fungují dětské domovy ve formě rodinných bytových skupin. Tyto bytové komunity přijímají děti od 6 do 13 let nebo mladistvé ve věku od 12 do 18 let. K dispozici mají především jednolůžkové pokoje (Klusová 2006, s. 56). *Polsko* rozlišuje několik druhů ústavních zařízení. Zásahová zařízení jsou určena pro pobyt dětí na krátkodobý pobyt max. 3 měsíce. Rodinná zařízení se podobají nejvíce rodinnému prostředí. Jejich kapacita je 4 až 8 dětí. Pro děti s nedostatečnou výchovou v rodině jsou určeny socializující zařízení. Zařízení nabízejí péči a výchovu, nápravnou a kompenzační pomoc. Multifunkční zařízení zabezpečují celodenní pobytovou a ambulantní terapeutickou činnost zaměřenou na dítě a rodinu dítěte (Klusová 2006, s. 60, 61).

Na *Slovensku* byl systém náhradní výchovy identický s českým do roku 1993. Změnu uskutečnil přijatý zákon č. 279/1993 Sb., o školských zařízeních. Novou formou ústavní výchovy (nyní péče) byl vznik profesionální náhradní výchovy v rodině (nyní

profesionální rodina, obdoba pěstounské péče u nás). K 1. 1. 1997 byl zrealizován přechod dětských domovů z rezortu zdravotnictví a školství pod rezort sociální (Škoviera 2015, str. 66, 67). Škoviera (2015, str. 71) je přesvědčen, že monopol přináší daleko více rizik než diferenciacie a důležitější než jednota je kompatibilita systémů, přesto změnu nezpochybňuje. Podle Kováčse (2006, s. 14) transformace dětských domovů na Slovensku stojí na několika pilířích, z nichž jmenujeme:

- Výchovné podmínky. Vychází z individuálního přístupu k dítěti.
- Personální struktura. Změna znamenala odbourání obslužného personálu a následné přebrání těchto činností vychovatelem.
- Prostorové podmínky. Záměrem bylo vytvořit rodinné prostředí.
- Hospodářsko-ekonomické podmínky. Přesunutí ekonomické zodpovědnosti na samostatnou skupinu.

Péče je o děti v dětských domovech uskutečňována v diagnostických skupinách, samostatných skupinách nebo ve specializovaných samostatných skupinách. Skupiny mají samostatné stravování, hospodaření a vyčleněný finanční rozpočet. Profesionální rodiny pečují o děti v domě nebo v bytě, který má vymezené prostory v dětském domově nebo ve vlastním domě či bytě. Péče v profesionálních rodinách má před péčí ve výše jmenovaných skupinách přednost. Profesionální rodiče jsou zaměstnanci dětského domova. Mohou to být manželé nebo jedna fyzická osoba. Po odchodu dítěte nebo mladého dospělého z dětského domova je nejméně po dobu dvou let dětským domovem s dítětem a rodinou nebo nezletilým udržován kontakt a dětský domov poskytuje potřebnou pomoc při osamostatňování (Klusová 2006, s. 59). Slovensko se v oblasti náhradní péče zařadilo na úroveň vyspělých států. Během let 2002 až 2013 došlo v ústavní péči k poklesu počtu dětí do tří let zhruba o 90 %. Uvádí se, že ke snížení pomohlo zavedení institutu profesionálních rodin (Náhradní péče o dítě v číslech 2014, s. 9).

2 Ústavní výchova jako součást systému náhradní péče v ČR

Základní vnitrostátní právní rámec náhradní péče tvoří dva zákony, které byly v rámci plnění cílů transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti legislativně novelizovány:

- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále OZ), ve znění pozdějších předpisů. OZ s účinností od 1. 1. 2014 upravuje všechny základní instituty rodinných vztahů a přenesl rozhodovací pravomoci prakticky ve všech důležitých věcech náhradní rodinné péče na soud.
- Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí (dále ZOSPOD), ve znění pozdějších úprav. Vůči OZ představuje speciální normu, zásadní změny přinesla jeho novela č. 401/2012 Sb. s účinností k 1. 1. 2013.

V obecném pojetí tvoří systém náhradní péče nejrozličnější instituce a zařízení, které se zaměřují na zabezpečení potřeb, ochranu, výchovu nebo resocializaci ohrožených dětí (Sychrová 2014, s. 37). Důležitou součástí systému jsou úřady krajů, které zřizují většinu rozhodujících institucí a další dílčí instituce, mezi něž patří i nestátní neziskové organizace (Jedlička, et al. 2015, s. 387). Náhradní péči rozdělujeme podle typů prostředí, ve kterých je poskytována. Sychrová (2014, s. 37, 38) uvádí dvě odlišné formy péče:

- *Ústavní či náhradní výchovu*
- *a náhradní rodinnou péči.*

2.1 Ústavní výchova

Ústavní výchovou rozumíme výchovu dítěte mimo vlastní rodinu, ale ne v rodině náhradní. Podle Sychrové (2014, str. 41) může prostředí rodinu napodobovat vnějšími znaky.

Do zařízení ústavní výchovy je dítě svěřeno, pokud selhalo přirozené rodinné prostředí a není možné zajistit náhradní rodinnou péči. Podle Úmluvy o právech dítěte ústavní výchova představuje poslední možnost v systému náhradní péče o dítě. Tato zásada vyplývá z OZ i ze ZOSPOD. Současné právní úpravy OZ i ZOSPOD deklarují přednost náhradní rodinné péče. Soud je povinen vždy před nařízením ústavní výchovy dítěte zvažovat, zda lze svěřit dítě do péče fyzické osoby (Zák. č. 89/2012, Sb., § 971, odst. 1). Zároveň je stanoveno, že přednost mají ta opatření, která zabezpečí řádnou výchovu

a příznivý vývoj dítěte v rodinném prostředí a není-li to možné v náhradním rodinném prostředí (Zák. č. 359/1999 Sb., § 9, odst. 2).

Výzkumy, které vyhodnotily negativní vliv ústavní péče na vývoj dítěte, prokázaly, že ústavní péče je nevhodná především pro děti do věku tří let. Takto malé děti v ústavěch nemohou navázat pevnou vazbu k pečující osobě, která uspokojuje většinu jeho duševních potřeb. Tato osoba tvoří základ vztahu dítěte k jinému člověku, důvěry v okolní svět a vytváří mu tolik důležitý domov (Matějček, Langmeier 2011, s. 141). Proto se *stanovuje minimální věková hranice* pro umístění dítěte do ústavu. Například v Německu a v Rakousku je to věk dítěte tří let, na Slovensku šesti let a v Polsku až deseti let (HaSIM 2016). Česká republika je jedinou evropskou zemí, kde věková hranice umístění dítěte do ústavu není legislativně ukotvena. Tato situace odporuje závazkům České republiky vůči mezinárodním dokumentům. Ve Směrnici o náhradní péči o děti (2011, s. 8, 9) se až na výjimky (případy rozdělení sourozenců, naléhavá situace nebo předem určená krátká doba) vymezuje, že péči o malé děti má zajišťovat prostředí rodinného typu. Obdobné vyplývá z Úmluvy o právech dítěte. Dle Akčního plánu k naplnění strategie ochrany práv dětí měla být změna realizována v rozmezí let 2014 – 2016.

Pro účely ústavní výchovy soud nařizuje opatření. Níže s jednotlivými opatřeními soudu seznamujeme:

- *Ústavní výchova*

Ústavní výchova je právní pojem. Soud ji nařizuje v případě, kdy předchozí opatření nevedla k nápravě. Důvodem dle zákona jsou vážná ohrožení nebo narušení výchovy a vývoje dítěte anebo vážné důvody, pro které rodič nemůže výchovu zabezpečit. Pokud se rodiče nemohou z vážných důvodů přechodně o dítě postarat, svěří soud dítě na dobu nejdéle šesti měsíců do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pro nařízení ústavní výchovy dítěte nesmějí být důvodem sami o sobě nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče (Zák. č. 89/2012 Sb., § 971, odst. 3). Evropský soud pro lidská práva se vyjadřoval již opakovaně k případům v České republice, kdy byla nařízena ústavní výchova z důvodů nevhodných bytových podmínek, a shledal porušení práva stěžovatelů na rodinný život. Současná praxe stále ukazuje na špatná rozhodnutí.

Soud rozhoduje o umístění dítěte do zařízení s přihlédnutím na zájmy dítěte, k vyjádření orgánů sociálně-právní ochrany dětí a zohledňuje zařízení co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných příbuzných, se kterými je dítě ve styku. Ústavní výchova se nařizuje nejdéle na dobu tří let, ale pokud důvody ústavní výchovy přetrvávají, lze ústavní výchovu opakovaně prodloužit. Ústavní výchova může být soudem nařízena do osmnácti let, z důležitých důvodů až do devatenácti let věku (Zák. č. 89/2012 Sb., § 971–975).

- *Předběžné opatření*

Rychlé předběžné opatření upravuje zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Pokud se ocitne nezletilé dítě bez řádné péče nebo dojde k ohrožení či narušení jeho života, vývoje či vážného zájmu, soud předběžným opatřením upraví poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu. V usnesení soudu je pro dítě označeno vhodné prostředí. Soud může nařídit předběžné opatření jen na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí ve lhůtě do 24 hodin od podání návrhu orgánu sociálně-právní ochrany. Rozhodnutí je okamžitě vykonatelné a jeho výrok je pro každého závazný. Předběžné opatření trvá 1 měsíc od jeho vykonatelnosti, soud může lhůtu 1 měsíce opakovaně prodlužovat, ale jeho celková doba trvání nesmí přesáhnout 6 měsíců. Pokud se svěruje dítě do pěstounské péče na dobu přechodnou ze stejných důvodů popisovaných výše, trvá předběžné opatření 3 měsíce ode dne vykonatelnosti (Zák. č. 292/2013 Sb., § 452–460). Dalším je tzv. sedmidenní předběžné opatření, kterým se upravují poměry nezletilého dítěte podle zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

- *Ochranná výchova*

Ochrannou výchovu definuje trestní zákoník jako jedno z ochranných opatření. Jejich účelem je prevence. Mají též izolovat a resocializovat toho, kdo se společensky nebezpečného činu dopustil (Matoušek, Matoušková 2011, s. 152). Uložení ochranné výchovy je v kompetenci soudnictví ve věcech mládeže, tedy osobám mladším osmnácti let. Jedná se o případ, kdy není o výchovu mladistvého náležitě postaráno a tento nedostatek nelze odstranit v jeho rodině, kde žije. Dále o případ zanedbání dosavadní výchovy mladistvého. Třetí možnost naplňuje nevhodné prostředí, kde mladistvý žije, neposkytuje záruku náležité výchovy a uložení výchovných opatření nepostačuje (Zák. č. 218/2003 Sb., § 22). V občansko-právním řízení ukládá soud ochrannou výchovu všem osobám, jež spáchaly čin mezi dvanáctým až patnáctým rokem svého věku, který trestní zákon u právně odpovědných osob umožňuje stíhat výjimečným trestem (Matoušek, Matoušková 2011, s. 152).

2.2 Mezirezortní rozdělení zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

V České republice současný systém ústavní výchovy rozděluje zařízení ústavní a ochranné výchovy do kompetencí tří ministerstev. Z tohoto důvodu mají odlišnou právní úpravu, jiný systém financování a jiné požadavky na kvalifikaci zaměstnanců. V jednotlivých gescích systému je tendence upřednostňovat jeden faktor potřeb dítěte, což odporuje celostnímu přístupu (MPSV 2014, s. 6, 7).

MPSV pod sebe zahrnuje zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, domovy pro osoby se zdravotním postižením nebo projekt Klokánek, který se prezentuje jako rodinná alternativa ústavní péče. *Pod Ministerstvo zdravotnictví* náleží zdravotnická zařízení rozdělena podle věku pro děti do tří let, kojenecké ústavy a dětské domovy. *Pod Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy* (dále MŠMT) jsou školská zařízení diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Takto nastavený systém ústavní výchovy umožňuje rozdělování sourozenců, protože děti jsou umísťovány do zařízení podle věku. U sourozenců pak dochází k přerušení sourozenecké citové vazby. V praxi se tak mnohdy děje i u početnějších sourozeneckých skupin, kdy se mladší sourozenec snadněji umístí do náhradní rodinné péče.

Dále se zaměříme na *školská zařízení*, ve kterých je zajišťována ústavní a ochranná výchova. Právní rámec těchto školských zařízení tvoří zejména tyto legislativní předpisy:

- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Novela zákona č. 333/2012 Sb. posiluje prevenci a poradenství. Zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy mohou poskytovat pomoc rodině při zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, rodinnou terapii a nácvik rodičovských dovedností, které jsou nezbytné pro výchovu a péči dítěte v rodině. Také mohou zajišťovat podporu při přechodu dítěte do původního prostředí rodiny nebo přemístění do náhradní rodinné péče (Zák. č. 333/2012 Sb., § 1, odst. 2–3).
- Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

- Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.
- Nařízení vlády č. 460/2013 Sb., o stanovení částky příspěvku na úhradu péče, částky kapesného, hodnoty osobních darů a hodnoty věcné pomoci nebo peněžitého příspěvku dítěti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy.

Školská výchovná zařízení v rámci celoročního provozu poskytují dětem plné zaopatření, výchovu a vzdělávání. V oprávněných případech jsou zde v zájmu svého vývoje umístěovány děti s mentálním, tělesným nebo smyslovým postižením, vadami řeči popřípadě s více vadami. Školská výchovná zařízení kromě diagnostických ústavů může zakládat MŠMT a jiná právnická nebo soukromá osoba (Jedlička, et al. 2015, s. 395). Jednotlivá zařízení krátce popíšeme:

- *Diagnostický ústav*

Diagnostický ústav má ministerstvem určen územní obvod působnosti. V systému školských zařízení zaujímá specifické postavení, které vyplývá z existence týmu specialistů oborů psychologie, sociálních služeb a speciální pedagogiky. Toto zařízení přijímá děti a mládež, u kterých soud rozhodl o ústavní, ochranné výchově nebo o předběžném opatření za účelem komplexního vyšetření. V diagnostickém ústavu jsou zřizovány nejméně tři výchovné skupiny. Výchovnou skupinu tvoří nejméně čtyři a nejvíce osm dětí. Děti mohou být členěny podle pohlaví a věku. Pobyť dítěte by zpravidla neměl přesahovat osm týdnů. Podle potřeb dítěte plní diagnostický ústav zejména úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační. Zároveň vede evidenci dětí umístěných v zařízeních ve svém územním obvodu a evidenci volných míst v těchto zařízeních (Zák. č. 109/2002 Sb., § 5–9). V České republice je v současné době k dispozici 13 diagnostických ústavů s lůžkovou kapacitou pro 478 dětí (MŠMT 2016a).

- *Dětský domov*

Zařízení dětského domova zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Vzdělávání dětí probíhá ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Základní organizační jednotkou jsou rodinné skupiny, které tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. Zpravidla jsou různého věku a pohlaví. Pokud nebrání výchovné problémy, umísťují se sourozenci

společně do jedné rodinné skupiny. V zařízení může být zřízeno nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. Umístěny mohou být děti ve věku od 3 do 18 let, v případě dalšího vzdělávání až do 26 let. Tato možnost je řešena sepsáním dohody o dobrovolném pobytu mezi zletilým a ředitelem zařízení. Umístit do dětského domova lze i nezletilé matky s dítětem (Zák. č. 109/2002 Sb., § 12). V současné době je v provozu 143 dětských domovů v počtu 4998 lůžkové kapacity (MŠMT 2016a).

V souvislosti s dětskými domovy se můžeme setkat s pojmem *hostitelská péče*. V současné době se rozmáhá plánovaná hostitelská péče, jejímž předpokladem je dlouhodobější provázení dítěte. Legislativně u nás hostitelská péče není ukotvena, její problematika se opírá o § 30 zákona č. 359/1999 Sb. (Hostitelská péče 2017).

- *Dětský domov se školou*

Zařízení dětského domova se školou zajišťuje péči o děti:

- a) S nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování nebo pro svou trvalou či přechodnou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči.
- b) S uloženou ochrannou výchovou.
- c) Jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky v písmenu a) nebo b). A také jejich děti, jež nemohou být vzdělávány ve škole, která není součástí dětského domova se školou.

Dle schématu výše lze děti umístit odděleně. Do dětského domova se školou se umísťují děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Rodinnou skupinu tvoří nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Počty rodinných skupin v jednom zařízení se neliší od dětského domova. Sourozenci se umísťují stejně jako dětském domově do jedné rodinné skupiny společně (Zák. č. 109/2002 Sb., § 13). V současné době je v České republice k dispozici 28 zařízení pro 906 dětí (MŠMT 2016a).

- *Výchovný ústav*

Zařízení výchovného ústavu se od dětského domova se školou zásadně odlišuje pouze tím, že pečuje o děti se závažnými poruchami chování staršími 15 let. Lze umístit i dítě starší 12 let, pokud má uloženu ochrannou výchovu a prokazuje závažné poruchy chování. Výjimečně v případech zvláště závažného chování může být umístěno dítě nad 12 let s nařízenou ústavní výchovou. Plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy se pro děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou

výchovou zřizují odděleně (Zák. č. 109/2002 Sb., § 14). V systému školských zařízení je v současné době 27 výchovných ústavů o celkové lůžkové kapacitě 1168 (MŠMT 2016a).

Preventivně výchovnou péči zajišťují *Střediska výchovné péče*, která mohou být součástí diagnostických či výchovných ústavů nebo působí samostatně. Jsou určena pro děti a mladistvé s rizikem poruch chování nebo s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociální oblasti. Jejich činnost upravuje § 16, 17 zákona č. 109/2002 Sb.

Cílem transformace v oblasti péče o ohrožené děti je snížení počtu pobytových zařízení. Podle posledních zveřejněných statistik je v zařízeních ústavní a ochranné výchovy celková lůžková kapacita 7550 míst. V průběhu posledních deseti let zaniklo 16 zařízení a lůžková kapacita se snížila o 704 míst. Počet dětských domovů se snížil ve stejném období o 6 zařízení a lůžková kapacita klesla o 164 míst (MŠMT 2016a).

2.3 Náhradní rodinná péče

System náhradní péče se přeměroval od umíst'ování dětí do pobytových zařízení k jejich umíst'ování do náhradních rodin. Náhradní rodinná péče je poskytována dětem v přirozeném rodinném prostředí. Náhradní rodina je postavena na osobách náhradních rodičů nebo rodiče. Jednotlivé formy dle OZ specifikujeme:

- *Osvojení (adopce)*

Podmínkou osvojení je právní volnost dítěte. Právní volnost znamená, že vlastní rodiče dítěte dali k osvojení souhlas nebo se o dítě delší dobu nezajímali a soud jim rodičovská práva odebral. Dosáhlo-li dítě dvanácti let, je k osvojení nutný jeho souhlas. Mezi osvojitelem a osvojencem by měl být přiměřený věkový rozdíl. Ten je v současnosti stanoven minimálně na věkový rozdíl 16 let.

Osvojiteli se mohou stát manželé nebo jeden z manželů i jednotlivec. Osvojitelé se stávají rodiči dítěte se všemi právními důsledky. Jsou zapsáni do rodného listu dítěte, zápis o biologických rodičích je pouze na matrice. Povinností osvojitelů je informovat o osvojení osvojené dítě do šesti let jeho věku. Osvojitelé a vlastní rodiče mají zajištěnu vzájemnou anonymitu, což v některých zemích neplatí. Informace o vlastních rodičích může dítě získat v době zletilosti z matriky nebo svého spisu. Po uplynutí tříleté doby od rozhodnutí o osvojení nelze osvojení zrušit, pouze v případech, kdy by osvojení bylo v rozporu se zákonem. Specifickým typem je mezinárodní osvojení, kdy je dítě osvojeno

do ciziny nebo z ciziny. Podmínkou k mezinárodnímu osvojení je vyloučení možnosti náhradní rodiny u nás.

- *Svěření do péče jiné osoby*

Soud svěřuje dítě do péče osobě blízké nebo příbuzné, která má s dítětem dobrý vztah. Rodiče zůstávají zákonnými zástupci a mají právo se s dítětem stýkat. Soud rodičům vyměřuje výživné, které pečující osobě platí. Pokud výživné v odpovídající výši nelze stanovit, ke svěření dítěte do péče nedojde. Tato forma péče není podporována systémem dávek pěstounské péče. Využívá se v případech, kdy je předpoklad, že dítě bude mimo původní rodinu jen dočasně. Důvodem může být například onemocnění, pobyt v cizině nebo výkon trestu rodičů.

- *Poručenství s péčí*

Poručníka soud jmenuje, pokud není rodič, který by vůči dítěti vykonával rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Pokud poručník o dítě osobně pečuje, náleží mu hmotné zabezpečení jako pěstounovi. Může jít například o případ, kdy rodiče byli zbaveni rodičovské odpovědnosti nebo zemřeli (Zák. č. 89/2012 Sb., § 928–957).

- *Pěstounská péče*

Gudbrandsson (2004, s. 25, 26) s ohledem na zahraniční zkušenosti poukazuje na flexibilitu pěstounské péče vycházející z různých typů péče. Pro stabilitu pěstounské péče vyzdvihuje podporu a budování kompetencí pěstounů. Níže vybíráme (volně přeloženo):

- Dlouhodobé vychovávání. V případě, že dítě nemůže žít ve své rodině, umožňuje dítěti vyrůstat v bezpečném prostředí a zároveň udržovat vztahy s rodinnými příslušníky.
- Krátkodobé vychovávání. Dítěti poskytne bezpečné místo, než dojde opět ke sloučení rodiny.
- Nouzové vychovávání. Péče je využívána v případě, kdy dítě je nutno vyjmout z konkrétní situace.
- Short-break podpora. Pomáhá ulehčit rodinám v náročné péči o dítě.
- Podpora matky a dítěte. Využívá se v případech, kdy matky potřebují podporu a pomoc v péči o své dítě.

Také u nás pěstounská péče v systému náhradní rodinné péče tvoří zásadní místo. Do pěstounské péče jsou umísťovány děti z krátkodobých důvodů nebo potencionálně

dlouhodobých. Soud v pěstounství upřednostňuje před jinou osobou osobu dítěti blízkou nebo příbuznou. Souhlas rodičů o umístění dítěte do pěstounské péče není nutný, protože soud rozhoduje v zájmu dítěte. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče manželům nebo se souhlasem druhého jednomu z manželů. Pěstouni mohou rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte. Rodiče jsou stále zákonnými zástupci a rozhodují o zásadních věcech dítěte. Pokud nespolupracují, rozhodne za ně soud. Pokud soud nerozhodne jinak, mají rodiče právo na informace o dítěti i na pravidelný styk s dítětem. Za pěstounskou péči přísluší pěstounům měsíční odměna. Pokud splňují podmínky, může být pěstounům poskytováno pět různých dávek pěstounské péče. Na principu výkonu pěstounské péče fungují také SOS dětské vesničky, které jsou v České republice známy od poloviny šedesátých let minulého století.

Zvláštním druhem pěstounské péče je tzv. *pěstounská péče na dobu přechodnou*, která existuje v právním řádu od roku 2006, ale až novelizací ZOSPOD v roce 2012 se začala více praktikovat. Do této péče se dostávají děti, u kterých se předpokládá, že se situace v rodině do jednoho roku po odloučení od rodičů vyřeší. V případě sourozenců, kteří nebyli do pěstounské péče svěřeni současně, se počítá od doby posledního svěření. Jedná se tedy o řešení krizové a pouze přechodné (Zák. č. 89/2012 Sb., § 958–970).

Za posledních deset let se počet dětí, o které se starají pěstouni, zdvojnásobil. Na konci roku 2015 to bylo přes 10 tis. dětí. Počet pěstounů na přechodnou dobu pomalu přibývá, ale dlouhodobých pěstounů je stále nedostatek. Praxe také ukazuje na nedostatek pěstounů, kteří by zajistili péči vícečetných sourozenců. V České republice je počet dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu vysoký, a to ať v náhradní rodinné péči nebo ústavní péči. Důvodem je výrazné odebrání dětí z rodin, které je příčinou nedostatku terénních sociálních služeb. Pěstounská péče má v systému péče o ohrožené děti nezastupitelné místo, ale vždy by měla nastoupit až po intenzivní práci s původní rodinou. V mnoha státech se potýkají s problémem zajistit rovnováhu mezi umístěním dítěte do ústavní a pěstounské péče. Pěstounská péče kolísá v rozmezí 20 % až 80 % z důvodu nedostatku prostředků v jednotlivých systémech, chybějícími pěstouny, nedostatečným systémem poskytování služeb prevence, sanace a podpory rodiny, doprovázení atd. (Sychrová 2012, s. 11).

3 Transformace systému péče o ohrožené děti v ČR

System péče a ochrany ohrožených dětí v České republice má své kořeny v padesátých a šedesátých letech minulého století a v mnoha ohledech nezohledňuje změněné společenské podmínky, nároky na moderní péči a požadavky vyplývající z mezinárodních úmluv, ke kterým se Česká republika zavázala. Z tohoto důvodu bylo vládou v průběhu let schváleno několik strategií, které se týkaly provedení reformy systému (MPSV 2014, s. 11). Podle Lorenzové (2014, s. 59) změny v ústavní péči souvisí mj. s dvěma principy:

- *Humanizace*, která se uplatňuje uskutečňováním práv a svobod jedinců žijících v podmínkách ústavních zařízení.
- *Individualizace* vycházející z předpokladu, že ústavní zařízení nemají dostatečné podmínky k tomu, aby citlivě reagovaly na individuální specifickou potřebu klientů.

3.1 Vybrané mezinárodní dokumenty a ústavní předpisy týkající se práv dětí

Nejznámějším mezinárodním dokumentem je *Všeobecná deklarace lidských práv a svobod* přijatá Valným shromážděním Organizace spojených národů dne 10. 12. 1948. Jedná se o právně nezávazný dokument, který se stal základním východiskem pro mnoho lidskoprávních mezinárodních úmluv. Vedle základních práv na život, svobodu a osobní bezpečnost zařazuje také právo na takovou životní úroveň, která zajistí zdraví a důstojný život (Všeobecná deklarace lidských práv 2015).

Důležitým mezinárodněprávním dokumentem je *Úmluva o právech dítěte*, která byla přijata Organizací spojených národů 20. listopadu 1989 a u nás ratifikována Federálním shromážděním 7. ledna 1991. Úmluva navazuje na důležité mezinárodní smlouvy, především na Chartu spojených národů a Všeobecnou deklaraci lidských práv, kde je opětovně uznán nárok dětí na zvláštní péči. Tato potřeba zvláštní péče je zakotvena již v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924, v Deklaraci práv dítěte z roku 1959, v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Článek 3 Úmluvy vyzdvihuje pojmy zájem a blaho dítěte, které musejí být předním hlediskem. Dítěti musí být zajištěna ochrana a péče nezbytná pro jeho blaho ze strany rodičů, zákonných zástupců i institucí

(Úmluva o právech dítěte 1991, s. 2). V dalších ustanoveních jsou upřesněna jednotlivá práva, pomoc státu dítěti a rodině v situaci ohrožující dítě.

Neméně důležitým mezinárodním dokumentem je *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod Evropské unie* přijata Radou Evropy v roce 1950, u nás vyhlášena v roce 1992. Jedním z práv, která tato listina zaručuje je právo každého na respektování soukromého a rodinného života (Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod 2010, s. 10).

Směrnice o náhradní péči o děti byla přijata výborem OSN pro práva dětí v Soulu v Koreji dne 20. listopadu 2009 a důvodem vzniku bylo zkvalitnění prosazování práv dle Úmluvy o právech dítěte. Směrnice v potřebě náležitých postupů a pravidel zohledňuje zásadu nezbytnosti a zásadu vhodnosti (Směrnice OSN o náhradní péči 2009, s. 5).

Součástí ústavního pořádku České republiky je *Listina základních práv a svobod*. Lidská práva jsou v Listině chápána jako nezrušitelná, nezadatelná, nepromlčitelná a nezczitelná. Z pohledu ústavní péče je významné dodržování práva lidské důstojnosti a práva na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života (Zákony.centrum.cz 2016).

3.2 Počátky transformačního procesu v systému péče o ohrožené děti

Na podzim roku 2006 vypracovalo MPSV *Koncepci péče o ohrožené děti a děti žijící mimo rodinu*, kterou vláda na svém zasedání schválila. Jednalo se o první koncepční materiál, jehož cílem bylo navázat účelnou mezirezortní spolupráci v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, stanovit priority řešení aktuálních problémů a nastínit další vývoj v této oblasti. Po roce předložil ministr vnitra na zasedání vlády k projednání materiál *Hodnocení systému péče o ohrožené děti*. Cílem předloženého materiálu bylo informovat o problémech, se kterými se systém péče dlouhodobě potýká a navrhnout jednotlivé kroky ke změnám nevyhovujícího stavu.

V roce 2008 schválila vláda *Analýzu současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. Analýza (2008, s. 1) poukazovala na vysoký počet dětí v ústavní výchově a nedostatečnou nabídku alternativních forem práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou. Kritika směřovala na selhání systému jako celku, selhání koordinace, spolupráce a sladování činností odpovědných rezortů. Analýza na podkladě mezirezortní dohody vymezila priority péče o ohrožené děti, z nichž některé popisujeme:

- Právo dítěte na život ve vlastní rodině – musí být východiskem každého rozhodování o dítěti.
- Právo dítěte na kontakt s rodiči – znamená umožnit pravidelný kontakt v důstojných podmínkách.
- Dočasnost umístění dítěte mimo rodinu – při předkládání návrhu soudu o přemístění dítěte z rodiny by měl soud obdržet plán další péče o dítě s předběžným časovým odhadem jednotlivých opatření.
- Volba nejvhodnější varianty vycházející z naplňování potřeb dítěte (Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti 2008, s. 11, 12).

V roce 2009 vláda projednala *Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti*. Tento materiál vyjadřoval první mezirezortní spolupráci, jejímž výsledkem byl *Národní akční plán pro transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009–2011* (dále NAP). Navrhovaná opatření se dotýkala bez ohledu na resort všech složek systému práce s ohroženými dětmi a rodinami. Materiál upozorňuje na nutnost komplexních změn, které musí probíhat provázaně.

Plnění NAP hodnotí zpráva, která se stala podkladem pro aktualizaci plánu. V roce 2012 schválila vláda *Akční plán k naplnění strategie ochrany práv dětí pro období 2012–2015 a období 2016–2018* (dále APN NSOPD), který MPSV koordinuje. Tento dokument specifikuje aktivity, jak dosáhnout funkčního systému zajišťujícího důslednou ochranu všech práv dětí a naplňování jejich potřeb (Vávrová, Kroutilová Nováková 2015, s. 27). V oblasti péče o ohrožené děti je stanoven cíl rozvinutí alternativ péče o ohrožené děti a deinstitucionalizace péče. V plánu se počítá s transformací některých stávajících zařízení ústavní péče na poskytovatele terénních, ambulantních, respitních a dalších služeb. Řešena by měla být také otázka využití a přesměrování personálních a materiálních kapacit a finančních zdrojů. Ukončení transformace pobytových zařízení je plánováno do konce roku 2018 (APN NSOPD 2012, s. 18). Podle Výboru pro práva dítěte (2015, s. 6) se právě nedostupnost terénních sociálních služeb a jiných forem terénní a ambulantní pomoci odráží na vysokém počtu dětí v systému náhradní péče, přitom umístění dětí do ústavů je nejčastěji z důvodů nepříznivé sociální situace rodiny.

3.3 Transformace z pohledu sociálně-právní ochrany ohrožených dětí

Před rokem 1989 spočívala sociální práce s rodinou na činnosti jen jedné instituce obvodních a okresních úřadů. Sociální pracovníce působily ve vztahu k rodinám autoritativním přístupem, což vedlo k nárůstu potřeby velkokapacitních ústavních zařízení. Panovalo přesvědčení, že stát je nejlepším pečovatelem a musí děti před rodiči ochránit. S rodinou se nepracovalo a většina dětí byla v ústavní výchově do nabytí plnoletosti. Přístupy v péči o ohrožené děti a jejich rodiny se změnily, přesto se Česká republika stále nachází v situaci, kdy je kritizována za vysoké počty dětí v pobytových ústavních zařízeních.

Vedle orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD) jsou v centru systému péče o ohrožené děti a jejich rodin registrované sociální služby, síť institucionální péče a subjekty, které s OSPOD spolupracují. Na vytváření systému se mohou například podílet školy, policie, státní správa, samospráva, zdravotnická zařízení, psychologové, nebo terapeuti (Metodická příručka vytváření komplexního systému služeb pro rodiny a děti – metodika síťování 2015, s. 163). Oblast sociálně-právní ochrany spadá především pod MPSV, ale různé pravomoci jsou zařazeny i pod jiná ministerstva. Ochrana dítěte tvoří předmět činnosti řady orgánů a promítá se do právních předpisů z různých oblastí. Konkrétně je sociálně-právní ochrana vymezena jako:

- Ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochrana oprávněných zájmů dítěte, do kterých je zahrnuta ochrana jeho jmění,
- činnosti, které směřují k obnovení narušených funkcí rodin,
- zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být dočasně nebo trvale vychováváno ve vlastní rodině (Zák. č. 359/1999 Sb., § 1, odst. 1).

Novela ZOSPOD s účinností od ledna 2013 přinesla řadu změn, které kladou důraz na preventivní činnost OSPOD a dotkly se oblasti náhradní péče. Mezi opatření náleží stanovení závazných postupů pro činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí a dalších participujících v systému péče o ohrožené dítě. Nastaveny byly *standardy kvality*, které se vztahují jak na orgány sociálně-právní ochrany, tak na osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany. Povinností obecního úřadu obce s rozšířenou působností je pravidelné vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny a zpracování *individuálního plánu ochrany dítěte* (dále IPOD). IPOD představuje nástroj ke zkvalitnění práce sociální pracovníce. Vymezuje příčiny ohrožení dítěte a stanovuje časový plán, který obsahuje

opatření k ochraně dítěte a na pomoc ohrožené rodině. Vzniká ve spolupráci s rodinou a dítětem a postupují podle něj i jiné subjekty (Zák. č. 359/Sb., § 10, odst. 3, písm. d). Další nástroj představují *případové konference*, ke kterým jsou zváni rodiče a jiné osoby, jenž mohou řešit konkrétní situaci ohrožených dětí a jejich rodiny (Zák. č. 359/Sb., § 10, odst. 3, písm. e). Více se v praxi podporuje náhradní rodinná péče. Nyní se vyhledává pro každé dítě, které musí být umístěno mimo rodinu. Zvýšila se podpora pěstounské péče a odstraněním nedostatků i pěstounská péče na dobu přechodnou. Novou službou je doprovázení pěstounských rodin subjektem, které vzniká na základě uzavření dohody o výkonu pěstounské péče.

Mezi hlavní trendy v současné sociální práci s ohledem na komplexní práci s rodinou se uvádí potřeba vytvoření *sítě služeb*. Cílem síťování je vytvořit fungující systém, který pružně reaguje na potřeby dítěte a rodiny a je podporován multidisciplinární spoluprací všech zúčastněných a jasným rozdělením kompetencí jednotlivých subjektů. V systému by mělo dojít k odstranění mezer, které způsobují umístování dítěte do ústavního zařízení nebo poukazují na chybějící pomoc a podporu rodině. Vznikem společných metodik by se měly sjednotit postupy jednotlivých rezortů tak, aby se co nejvíce dětí dařilo umístit do náhradní rodinné péče (Metodická příručka vytváření komplexního systému služeb pro rodiny a děti – metodika síťování 2015, s. 165–168). Využívání síťování představuje významnou část intervenčního postupu v práci sociálního pracovníka (Urban 2013, s. 125).

Z praxe je patrné, že OSPOD není v mnoha případech dostatečně personálně vybaven, tudíž chybí preventivní působení na ohrožené rodiny s dětmi prostřednictvím terénní práce s rodinou a to přesto, že terénní práce je výrazně levnější než ústavní či pěstounská péče. Náklady na jedno umístění za rok v kojeneckém ústavu tvoří zhruba 560 tis. Kč, v dětském domově 384 tis. Kč, v pěstounské péči na dobu přechodnou 430 tis. Kč na proti tomu terénní služba rodině stojí kolem 30 tis. Kč (Péče o ohrožené děti v České republice 2014, s. 9). Rodinám v obtížné situaci nabízí sociálně aktivizační služby přes 200 neziskových organizací. Finanční problémy organizací ale dovolují platit nízký počet sociálních pracovníků, proto na jednoho sociálního pracovníka mnohdy vycházejí až stovky rodin, což neumožňuje efektivitu práce.

4 Dětský domov rodinného typu

V roce 1999 se Vocilka (1999b, s. 257) zabýval vývojem dětských domovů. Jeho prognózu konfrontujeme se současným stavem:

- *Postupná transformace zvláštních škol internátních na dětské domovy rodinného typu.* Vyhlášku č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy nahradil nový zákon č. 109/2002 Sb. V současné době jsou všechny dětské domovy rodinného typu.
- *Maximální spolupráce s původní rodinou dítěte s cílem zajistit možnost jeho návratu do této rodiny.* Posílení poradenství novelou č. 333/2012 Sb. jsme již zmiňovali. Naplňování v praxi bude záležet na erudované práci pracovníků ústavních zařízení, na multidisciplinární spolupráci všech zúčastněných odborníků v systému a existenci fungující sítě služeb pro rodiny s dětmi.
- *Důraz na osobnostní a profesionální kvalitu pedagogických pracovníků, zkvalitnění výběru nových speciálních pedagogů se zaměřením na získání pedagogů mužů.* Legislativními změnami bylo docíleno pro vychovatele povinného vzdělání speciální pedagogiky (více v kap. 4.3). Nedostatečný vzor mužského chování představuje v ústavní výchově riziko. Množství mužských vychovatelů v dětských domovech je v menšině, v některých zařízeních nejsou žádní. Tímto faktem jsou ohroženi jak děvčata, tak chlapci (Novotný 2015, s. 41).
- *Při budování nových dětských domovů byl požadavek na vytváření nízkokapacitních domovů rodinného typu.* Legislativními změnami došlo k omezení počtu dětí v rodinné skupině a maximálního počtu rodinných skupin v zařízení dětského domova. V současné době je maximální povolená kapacita dětského domova 48 dětí. Podle transformačních opatření MŠMT z roku 2013 budování nových dětských domovů není prioritou, upřednostňuje se rekonstrukce stávajících objektů (MŠMT 2016b).

Současná transformace ústavních zařízení je součástí systémových změn, které jsou východiskem pro zkvalitnění péče o ohrožené děti a jejich rodiny. Proces je provázen celou řadou nejistot, které zásahy přinášejí. Některé dětské domovy понížily svou kapacitu, což souvisí se zánikem pracovních míst. Dětské domovy jsou alternativou náhradní péče, dalším avizovaným poklesem počtu umístovaných dětí je stále budoucnost některých zařízení nejistá. Pro zaměstnance představují změny psychickou

zátěž, která by se mohla přenést na děti v zařízení. Proto je důležité, aby mezi zřizovatelem a zaměstnanci zařízení probíhala vzájemná efektivní komunikace.

Z kontrolní činnosti ombudsmana, který před šesti lety navštívil některá zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, vyplynula nelichotivá zjištění. Za nevhodné jsou dle zprávy považovány průchozí pokoje, dlouhé temné chodby, přepažené pokoje nezajišťující soukromí nebo mnohalůžkové pokoje. Řada z objektů je odlehlá od civilizace a děti tak izolované od okolního světa. Neproblíhá jejich integrace do běžné komunity. Děti nemohou využívat komunitní služby a příležitosti k trávení volného času (Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy 2011, s. 73).

Po transformaci dětských domovů internátního typu na dětské domovy rodinného typu se prostředí a koncepce domovů proměnila, ale původní architektura v mnoha případech limitovala podobu nového rodinného modelu. Proto se jednotlivá zařízení v konečném výsledku liší a prostředí dětských domovů nabízí různé alternativy. Jak má zařízení ústavní výchovy vypadat, upravují právní předpisy včetně směrnice o náhradní péči o děti OSN. Primárně by se mělo jednat o nízkokapacitní zařízení rodinného charakteru. V takovém prostředí lze lépe uplatňovat individuální přístup a reagovat na potřeby dítěte i rodiny. Dětský domov rodinného typu vychází z modelu rodinného bytu, kdy rodinná skupina dětí obývá prostor podobný bytu. Výchova dětí se přiblížila výchově v rodině, prostředí nastavuje přirozenější podmínky. Dětem je umožněno učit se běžným činnostem a podílet se na chodu domácnosti. Ústavní zařízení by přesto nemělo suplovat původní rodinu, dětský domov není rodina.

Na každé prostředí můžeme pohlížet ze dvou stránek. První je *materiální*, věcná či prostorová, která vymezuje stav prostředí z hlediska vybavenosti. Podle Škoviery (2007, s. 114) prostorové podmínky podněcují blízkost vztahů. Zkušenost ukazuje, že rodinné prostředí dětského domova podporuje blízkost vztahů mezi dětmi a vychovatelem. Blízký vztah dítěte s vychovatelem umožňuje dítěti lépe uspokojovat jeho psychické potřeby. Proto se také prosadila vize rodinného modelu.

Druhá stránka prostředí je *sociálně psychická* neboli osobnostně vztahová. Ta je dána lidmi, kteří se v daném prostoru nacházejí, jejich strukturou a vzájemnými vztahy (Kraus, et al. 2001, s. 102). Osobnostně vztahová rovina významně souvisí s formálností prostředí. Formálnost vychází z legislativních norem a pravidel, které organizují vnitřní

život domova. Formálnost má lidský aspekt, ke kterému je třeba se vyhranit. Projeví se v každodenní práci vychovatele, ale je třeba, aby tento lidský rozměr byl vnímán všemi pracovníky. Současná doba hovoří o uplatňování prvků humanismu a individualismu, ale pokud personál ústavního zařízení nezměnil s novým prostředím své přístupy, nemůže splňovat deklarovanou transformaci (Matoušek 1999, s. 153).

4.1 Organizace dětského domova

Zřizovatel zařízení pro provoz rodinné skupiny v dětském domově zajišťuje:

- Řádné prostorové podmínky: obývací pokoj, ložnice dětí, pokoj vychovatelů, kuchyňka, sociální zařízení.
- Vnitřní vybavení: nábytek pro uložení ložního prádla, šatstva a obuvi dětí, knih, hraček, sedací soupravy, psací stoly a židle, jídelní stůl, vybavení kuchyně.
- Materiální podmínky: prádlo, ošacení, obuv, běžné domácí elektrospotřebiče, potřeby pro vzdělávání, audiovizuální a výpočetní technika, vybavení pro sport a turistiku, pro rekreační činnost, pro cestování.
- Technické zajištění: osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, zásobování vodou a úklid (Vyhl. č. 438/2006 Sb., § 2, odst. 1).

V organizaci rodinného života v jednotlivých zařízeních dětských domovů nalzáme odlišnosti. Jedná se o rozdíly, které vyplývají především z prostředí, kde rodinná skupina dětí žije a podle toho se liší přinejmenším možnostmi zapojení dětí do běžných činností při provozu domácnosti. V dnešní době se můžeme v domovech setkat s těmito modely rodinného života:

- Velká budova uzpůsobila své prostředí do bytů, kde žijí rodinné skupiny dětí. Součástí bytů nejsou kuchyně, děti se plně stravují v centrální jídelně při dětském domově.
- Ve velké budově jsou byty, kde žijí jednotlivé rodinné skupiny dětí. V bytě mají kuchyňku sloužící k občasnému samostatnému vaření. Děti se běžně stravují v centrální jídelně, která je součástí dětského domova.
- Rodinná skupina dětí žije v rodinném domu nebo bytu, kde si za přítomnosti vychovatele samostatně zajišťují chod celé domácnosti.

Na našem území jsou v současné době evidovány 3 dětské domovy zřízené církví a celkem 6 soukromých dětských domovů, jejichž snahou je vytvořit citově vřelé

prostředí, které poskytuje větší příležitost pro navázání vztahu nebo důvěry k jedné osobě. Domovy mají nižší kapacitu než krajská či státní zařízení domovů a charakterizuje je menší počet střídajících se osob. Kladou důraz na odbornou psychologickou a terapeutickou péči v závislosti na individuálních potřebách svěřených dětí. Jak uvádí Klusová (2006, s. 51), jejich počet je od roku 2003 téměř konstantní, z čehož lze usuzovat, že současná politika v oblasti ústavní výchovy nepreferuje zařízení s malou kapacitou, jako je tomu v mnoha státech s vyspělým systémem péče o ohrožené děti.

Rodinná skupina může hospodařit s vlastním rodinným rozpočtem, kde je zahrnuto:

- Stravování, ubytování a ošacení,
- učební pomůcky a potřeby,
- úhrady nezbytně nutných nákladů na vzdělání a na dopravu do sídla školy,
- úhrada nákladů za zdravotní služby, léčiva,
- kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých z dětského domova (Zák. č. 109/2002, Sb., § 2, odst. 7, písm. a–f).

Dále dětem a nezaopatřeným mohou být z rozpočtu hrazeny potřeby:

- Pro využití volného času,
- náklady spojené s kulturní, uměleckou, sportovní nebo oddychovou činností,
- náklady spojené s účastí na soutěžích,
- náklady na dopravu k osobám zodpovědným za výchovu (Zák. č. 109/2002, Sb., § 2, odst. 9, písm. a–d).

Statutárním orgánem dětského domova je ředitel organizace. Provoz zařízení zajišťují pedagogičtí a nepedagogičtí pracovníci. Pedagogický pracovník je ten, který vykonává výchovnou činnost s dětmi. S kmenovými vychovateli děti na rodinné skupině tráví nejvíce času. Jednu rodinnou skupinu mají na starosti dva kmenoví vychovatelé, kteří se střídají ve směnném režimu. Vedle denních vychovatelů působí ve směnném provozu noční pracovníci. Z nepedagogických pracovníků v zařízení může působit sociální pracovník, účetní, v některých domovech je údržbář, hospodyňka.

Přijímání dětí do dětského domova probíhá vždy na základě nařízení soudu. Důvody umístění jsou různé, přesto se nelze domnívat, že děti přicházejí do dětského domova vždy dobrovolně. Často reagují strachem, prožívají bolest ze ztráty přítomnosti rodičů, situaci nerozumí a žijí v očekávání, že si pro ně rodiče brzy přijdou.

Důležitou a nedílnou součástí umístění nového dítěte je prostudování jeho osobní dokumentace. Zde můžeme po legislativních změnách narazit na oslabení, které se v praxi projevuje. Pokud dítě přichází z diagnostického ústavu je jeho situace pro vychovatele přehledná, protože získává komplexní diagnostickou zprávu, která obsahuje náležitá doporučení k individuální práci s dítětem. Přijde-li dítě přímo z rodiny, má vychovatel k dispozici pouze zprávu od sociální pracovníce. Erudovaná komplexní diagnostika pro výchovnou práci s dítětem absentuje. Zákon na tuto situaci pamatuje v ustanovení, že potřebné komplexní vyšetření lze provést diagnostickým ústavem dodatečně (Zák. č. 109/2002 Sb., § 5). V některých případech, ale dochází k prodloužení, diagnostická data o dítěti mají svůj význam.

Propouštění dětí z dětského domova probíhá na základě různých důvodů, které upravuje zákon. Může se jednat o:

- Zrušení ústavní výchovy.
- Nenařízení ústavní výchovy.
- Ukončení ústavní výchovy v osmnácti letech, případně v devatenácti letech, pokud byla ústavní výchova prodloužena.
- Ukončení dobrovolného pobytu, jehož podmínkou je příprava na povolání nejdéle do 26 let (Zák. č. 109/2002 Sb., § 24).

Před ukončením ústavní péče z důvodu zletilosti vyplývají pro vychovatele a sociálního pracovníka některé povinnosti. Půl roku před nadcházejícím propuštěním se oznamuje na předepsaném formuláři příslušnému orgánu péče o dítě oznámení o plánovaném propuštění. Už v době dospívání se s dítětem průběžně vedou rozhovory o budoucím životě po odchodu z dětského domova. Zvažují se možnosti bydlení a pracovního uplatnění dítěte, které se s postupujícím časem konkretizují. Odcházejícímu se poskytuje jednorázový peněžitý příspěvek až do výše 25 tis. Kč.

Dětským domovům bývá přisuzována *nepřipravenost dětí* na samostatný život po odchodu z dětského domova. Z průzkumu financovaného nadací Jistota (KB: Nadace jistota 2015), který se zaměřoval na tento aspekt, vyplynuly tři hlavní problémy:

- Nedostatky v systému. Odchod mladých dospělých z dětského domova není řešen žádnou jednotnou metodikou. V důsledku toho mnoho mladých lidí v krátké době po odchodu selhává.

- Omezené možnosti vzdělání. Zjištění o nízké úrovni školní vzdělanosti jedinců vyrůstajících v dětských domovech prezentuje také Kubíčková (2011, s. 34).
- Nedostatek informací a utváření vztahů. Mladí dospělí po odchodu z dětského domova často nevědí, kde mají hledat radu v případě řešení závažné životní situace. Chybí jim zázemí vytvořených vztahů.

Ze zkušeností víme, že děti na odchod z dětského domova jsou postupně připravovány. V zájmu přípravy dětí na samostatný život některé dětské domovy zřizují i tzv. cvičné byty, které mohou být určeny pro jednotlivce nebo maximálně tříčlennou skupinu dětí nad 16 let (Vyhl. č. 438/2006 Sb., § 2, odst. 6).

Děti z funkčních rodin mají situaci v období osamostatňování jednodušší, mohou se obracet na své rodiče. Realita dětí z dětských domovů je taková, že podporu od svých rodičů často nemají a vztah s vychovatelem, který vytvářel potřebnou oporu v domově, se odchodem dítěte, přirozeně zprerhává.

4.2 Specifika výchovy v dětských domovech a výchovně vzdělávací činnosti

I když je výchova stará jako lidstvo samo, dodnes pro nás zůstává otevřenou otázkou. Pro výchovu je totiž charakteristické to, že s ní začínáme vždy znovu s každým novým dítětem, s každou novou vývojovou fází lidského života (Pelcová, Semrádová 2014, str. 17).

Výchovou nejčastěji nazýváme záměrné a cílevědomé působení vychovávajícího na vychovávaného. Podle současné pedagogiky a psychologie se ve výchově formují a vyvíjejí jak vychovávaní, tak vychovávající. K jejich vzájemnému ovlivňování dochází při společné činnosti, pedagogické interakci a komunikaci (Čáp 2001, s. 247, 248).

Dětský domov je prostředím, kde jsou ve výchově dětí uplatňovány důležité požadavky. Janský (2004, str. 95) klade v ústavní výchově důraz na zajištění kvalitních a bezpečných podmínek, které jsou vytvořeny na podkladě pozitivních emočních vztahů. Ty umožňují prožitek důvěry mezi vychovatelem a dítětem. *Výchova je takovým vztahem, který musí být založen na blízkosti, citové vazbě, také na starosti a péči a zároveň na distanci, respektu a úctě k jinakosti druhého, k jeho svébytnosti* (Pelcová, Semrádová 2014, s. 34).

Zařízení dětského domova zajišťuje základní právo dítěte na výchovu a vzdělávání, vytváří podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjí citovou stránku jeho osobnosti

a umožňuje aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu jeho plného a harmonického rozvoje a s ohledem na jeho potřeby podle věku (Zák. č. 109/2002 Sb., § 1).

Výchova byla a je ovlivňována společností, ekonomikou, sociálně politickým uspořádáním i kulturou (Jůva, et al. 2001, s. 48). Výchova je jev společenský. Výchovou vstupujeme do celoživotního procesu zespolečňování jedince. Probíhá v konkrétním kulturně společenském systému. Tento systém tvoří jednota čtyř složek:

- Složky hodnotové normativní – sociální hodnoty jako normy, ideologie a jiné.
- Složky mezilidsky vztahové – sociální interakce, komunikace a pracovní činnosti.
- Složky resultativní – materiální, duchovní a organizační produkty.
- Složky osobnostní – individuální subjekty realizující sebe sama (Kraus, et al. 2001, s. 41).

Úlohou výchovy je kultivace jedince. Ve vztahu ke společnosti výchova plní následující funkce:

- Translačně-transformační – zajišťování kontinuity vývoje společnosti.
- Komunikačně-kooperativní – ovlivňuje oba procesy, přispívá k jejich kvalitě a usnadňuje je, zpětně zasahuje do systému mezilidských vazeb.
- Socializační – upravuje, prohlubuje a posunuje kvalitativní rovinu socializačního procesu.
- Kultivační – projevuje se především v procesu vzdělávání člověka. Dochází k přijímání, zhodnocování, přepracování informací a k vytváření předpokladů pro přenos do praxe.
- Ekonomicko-kvalifikační – připravuje kvalifikované pracovní síly (Kraus, et al. 2001, s. 42).

Pávková, Pavlíková, Hrdličková (2008, s. 39, 40) přisuzují výchovným zařízením v různé míře podle svého charakteru tyto základní funkce:

- Výchovně-vzdělávací – vychází z legislativně vymezeného poslání a podílejí se na kultivaci osobnosti, formování žádoucích postojů a morálních vlastností.
- Zdravotní – pomáhají vytvářet zdravý životní styl. Podněcují a poskytují příležitosti k vydatnému pohybu na čerstvém vzduchu. Přispívají k pobytu v příjemném prostředí.

- Sociální – podílejí se na utváření bohatých a žádoucích sociálních vztahů. Významná je funkce těch zařízení, která přechodně plní funkci rodinné výchovy. Součástí je nácvik komunikativních dovedností, rozvoj sociálních kompetencí a seznamování s pravidly společenského chování.

Bendl, et al. (2015, s. 123) řadí mezi základní funkce výchovy také funkci preventivní, která spočívá v předcházení negativních jevů. Jedním z úkolů výchovy dětí a mládeže v dětských domovech je dbát na kvalitní využívání volného času a kultivaci zájmů. Setkáváme se s tím, že děti trávit volný čas neumějí. Vhodně zvolená volnočasová aktivita slouží také jako nespécifická primární prevence.

Mezi všemi funkcemi výchovy dochází k vzájemnému prolínání. Odráží vztah mezi společností a výchovou. Efektivnost výchovného snažení je poznamenána stavem celé společnosti. Výchovný proces probíhá ve složitějších společensko-kulturních podmínkách. Častěji čelíme rizikovým jevům, komercializaci života, negativním vlivům počítačové techniky atd. Společnost na člověka klade stále zvyšující požadavky a výchovný proces je musí akceptovat. Přes všechny společenské proměny nepozbyl na aktuálnosti harmonický a všestranný rozvoj osobnosti dítěte. Důležitým cílem výchovy v dnešní době je osobnost aktivní, tvůrčí, připravena k sebevýchově a autoregulaci (Kraus, et al. 2001, s. 42–44).

Vlastní výchovně vzdělávací činnost probíhá na rodinných skupinách. Výchova je organizována tak, aby respektovala individualitu dětí a zohledňovala veškeré právní, pedagogické, psychologické, bezpečnostní a hygienické požadavky. Požadavky na výkon dítěte a na jeho chování by měly přihlížet k jeho aktuálním možnostem, věku a dosaženému stupni rozvoje (Čáp 2001, s. 250, 251).

Vychovatelé dětem vytvářejí nabídku pravidelných i příležitostných aktivit, ale větší důraz se klade na zapojení do zájmových činností v jiných organizacích a institucích. Snahou je, aby děti trávily volný čas obdobným způsobem jako děti žijící ve funkční rodině (Pávková, Pavlíková, Hrdličková 2008, s. 44). Dochází tak k přirozené integraci do místní komunity a mezi vrstevníky, což má velký význam pro jejich socializaci. Děti mají přiměřenou míru svobody s přihlédnutím k věku a vývojovým zvláštnostem (Bendl, et al. 2015, s. 143).

Výchovné působení na děti uplatňují opatření ve výchově, která blíže specifikuje zákon č. 109/2002 Sb., v § 21. Výchovná opatření ve formě omezení a výhod se zaznamenávají na zvláštním formuláři.

V režimu dětského domova se setkáváme s pojmy volného času, s výchovou ve volném čase a výchovou mimo vyučování:

- Volný čas – je doba odpočinku, rekreace a zábavy. Do volného času zahrnujeme zájmové činnosti, ale i ztrátovou dobu strávenou na cestě nebo čekáním na zájmový kroužek.
- Výchova ve volném čase – má zachovány základní znaky výchovného procesu, zároveň musí splňovat požadavek nenucenosti. Činnosti se mohou stát výchovnými prostředky.
- Výchova mimo vyučování – je vymezena jako výchovné působení v době mimo povinné vyučování, je součástí režimu dne (Bendl, et al. 2015, s. 120, 121).

Vnitřní řád dětského domova specifikuje režim dne, z kterého vychází jeho organizace a prostor pro výchovné a vzdělávací činnosti. Náplň všedního dne se od volných dnů liší. Výchovné působení v dětském domově je zaměřeno na dobu před odchodem do školy a po návratu ze školy. Významnou část doby mimo vyučování tvoří u školou povinných žáků příprava na vyučování. Vychovatelé se setkávají u dětí často se školní zanedbaností. Mnohdy nezískaly ke školní práci patřičnou motivaci, neumějí se učit a mají mezery v základních vědomostech, které jsou překážkou při dalším osvojování a navazování na nové poznatky. Obdobné je to se sebeobslužnými návyky. Dětem chybí základní hygienické návyky, neumí pečovat o osobní věci, udržovat pořádek nebo se zapojit do běžných domácích činností, které jsou důležité pro budoucí samostatný život (Bendl, et al. 2015, s. 143).

4.3 Osobnost vychovatele a specifika vychovatelské práce

Profese vychovatele v dětském domově vyžaduje požadavky na kvalitní odborné vzdělání pracovníka. Náplň práce vychovatele jsou podle katalogu prací výchovně vzdělávací činnosti a preventivně výchovná péče zaměřená na specifické potřeby dětí se speciálními vzdělávacími potřebami. Vychovatel musí absolvovat vysokoškolské vzdělání v oblasti pedagogických věd, zaměřené na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku, vyšší odborné vzdělání zaměřené na speciální pedagogiku nebo vzdělání

stanovené pro vychovatele a vzdělání v programu celoživotního vzdělávání zaměřeném na speciální pedagogiku (Zák. č. 563/2004 Sb., §16).

Požadované znaky osobnosti pedagoga podle autorů Hájka, Hofbauera a Pávkové (2008, s. 132, 133) jsme upravili pro profesi vychovatele v dětském domově:

- Pozitivní obecně lidské vlastnosti.

Vychovatel by měl být dobrý člověk. Každý člověk má pozitivní i negativní vlastnosti. Proto je vhodné, aby si silné i slabé stránky své osobnosti vychovatel uvědomoval a byl schopen s nimi pracovat. Mezi základní rysy osobnosti, které jsou podmínkou úspěšného vykonávání pedagogického povolání, patří schopnost vcítění se do prožívání druhých, dovednosti verbálního i neverbálního sdělování, přiměřená míra dominantnosti, schopnost zvládnání náročných životních situací, pozitivní ladění a pozitivní vztah k lidem.

- Vlastnosti, které jsou obzvláště důležité pro vychovatele dětského domova.

Vychovatel by měl umět skloubit výchovnou práci s jednotlivcem a zároveň s heterogenní skupinou dětí. Zvládnout plánování a organizaci výchovné práce v součinnosti s rozvojem jednotlivých složek výchov a se stanovenými cíli v programu rozvoje osobnosti.

- Specifické požadavky na vychovatele dětského domova.

Specifické požadavky na vychovatele vyplývají z nároků této profese. Vychovatel pracuje s dětmi různého věku, pohlaví, národnosti. Může se setkat s dětmi s postižením mentálním, tělesným, smyslovým, s vadou řeči nebo s více vadami. Ke každému dítěti uplatňuje individuální přístup, který vychází z potřeb a vývojových zvláštností osobnosti jedince.

Jiný pohled na osobnost vychovatele poskytují nároky na tuto profesi, které se liší dle očekávání. S pomocí Škoviery (2007, str. 104) dáváme některé do souvislostí:

- Kvalitní vychovatel. Vychovatel nechce pouze plnit pokyny a plány jiných lidí. Chce realizovat své vize a odborný potenciál, upřednostňuje tvořivý potenciál. Na jedné straně je potřeba zvyšujícího se vzdělání. Na druhé straně organizace práce posunuje rovinu činností do zajišťování těch nejzákladnějších a vychovatel zajišťuje běžný denní provoz.
- Vedení zařízení. Očekává, že vychovatel bude flexibilně plnit jejich požadavky a děti budou vzorné.

- Děti v rodinné skupině. Děti chtějí vychovatele, který je zaujme. Postoj k vychovateli ovlivňuje věk dítěte.
- Rodiče dětí. Mají různé postoje, které vycházejí z akceptace ústavní výchovy.
- Ostatní personál. Vychovatelé jsou univerzálně použitelní. Výchovná činnost je spojena především s udržováním pořádku a čistoty.

Jůva (2001, s. 56) charakterizuje úspěšnou výchovně vzdělávací činnost nárokem na pedagogovu hodnotovou orientaci, na jeho všeobecné a odborné vzdělání, na jeho pedagogickou erudici a také na některé osobnostní rysy a charakter. Vychovatelovy úspěchy jsou podporovány autoritou dospělého a emočními vztahy mezi dospělým a dítětem. Podle některých autorů dítě akceptuje lépe požadavek od laskavého vychovatele (Čáp 2001, s. 251).

Atmosféra prostředí je tvořena vztahy a interakcemi mezi lidmi. V dětském domově je tvořena zaměstnanci a dětmi, kteří zaujímají různé sociální pozice a z nich vyplývající role. Nepřetržitý provoz v dětském domově klade velké nároky na týmovou práci. Důležitým aspektem ve výchově je vztah mezi kmenovými vychovateli na rodinné skupině, který by měl být založen na úctě, respektu a toleranci, což lze jen těžko vybudovat bez vzájemných sympatií a osobnostní blízkosti. Nefunkční vztah mezi vychovateli děti intenzivně vnímají a může být důvodem nepříznivého výchovného procesu.

Z původního rodinného prostředí si dítě přináší různá traumata způsobená absencí nebo selháním funkcí rodiny. Narušené rodinné prostředí dítě vnímá a může být poznamenáno výchovnými problémy, které tvoří důvody umístění do ústavního zařízení na straně dítěte. V dětském domově se vychovatel často setkává s rizikovými jevy dětí, které musí řešit. Je vystaven dlouhodobé psychosociální zátěži, která u osobnostně nezralého nebo povahově nevyrovnaného člověka může zapříčinit selhání. Proto se u pedagogických pracovníků v ústavní a ochranné výchově před uzavřením pracovního poměru prokazuje psychologickým posudkem psychická způsobilost.

V dětském domově má vychovatel složitou pozici. *Jeho náplň práce se pohybuje v jakési pohyblivé zóně, na jedné straně dětem doslova utírá nudle, na druhé straně s nimi vede profesionální terapeutický nebo spirituální dialog* (Škoviera 2007, s. 103). Transformace dětských domovů na rodinný typ umožňuje dětem přiblížit prostředí domova rodinnému

modelu. Paradoxně vychovatele v mnohých zařízeních postavila do role, kdy dominantní zastoupení činností je v zajišťování chodu domácnosti domova (Škoviera 2007, str. 106).

Vychovatel bývá dítěti často nejbližším člověkem. Je mu oporou v zátěžových a problémových životních situacích, v některých nahrazuje rodiče. Škoviera (2007, s. 116) upozorňuje na to, že náhradní institucionální výchova by měla vycházet primárně z filozofie výchovy. Vztah mezi vychovatelem a dítětem je nejdůležitější.

5 Ústavní výchova versus rodinná výchova

Původní kolektivní výchova v ústavech nerespektující dětské potřeby přinesla poznatky o psychickém strádání dětí, které vedly ke vzniku *psychické deprivace*. Teorie psychické deprivace byla podrobně zpracována našimi klasiky Matějčkem a Langmeierem. Kubíčková (2011, str. 6) uvádí potřebu vztahu dítěte a následnou jistotu tohoto vztahu za jeden z důvodů, pro který se upřednostňuje pěstounská péče před umístěním dítěte v ústavním zařízení.

Pro přirozený vývoj dítěte je kontakt s rodiči nedílnou a přirozenou potřebou, kterou v prostředí dětského domova těžko nahrazujeme. Vychovatel dítě v jeho situaci doprovází, empatický vychovatel dítě dokáže citově sytit, ale potřeba dítěte někomu patřit, je silná a není v možnostech vychovatele ji plně uspokojit. Proto se v domovech setkáváme s dětmi, častěji předškolního a mladšího školního věku, které mají zvýšené tendence vyžadovat pozornost nebo projevoval náklonnost k dospělým.

Projevy psychické deprivace mohou být četné. V raném věku se deprivace může projevovat opožděním v psychomotorickém vývoji a v chudém řečovém projevu. V předškolním věku v přetrvávání povrchnosti citových vztahů a výrazné potřebě dítěte někomu patřit. Ve školním věku mají děti zhoršený školní prospěch, který neodpovídá intelektovým vlastnostem. V sociálním styku se objevují výkyvy v chování, děti mohou mít neurotické potíže. V pubertálním a adolescentním věku nastávají problémy v sociálním začleňování, bývá posunuta hierarchie hodnot. V dospělosti se u deprivovaných jedinců objevují problémy v partnerských vztazích a v roli rodiče bývají ve výchově dětí nejistí (Koluchová 2002, s. 85, 86).

5.1 Rodina a její funkce

Rodina je tradičním společenstvím osob. Od narození ovlivňuje vývoj jedince a vytváří citové vazby, které se zapisují trvale do duševního života dítěte (Kořa 2004, s. 35). Pro dítě představuje první a vcelku závazný model společnosti (Matoušek 1997, s. 8).

Rodina tvoří jedinci domov. *Domov, jako místo zrození a pobývání v čase dětství, ale také jako možnost vytvoření bezpečného zázemí pro své potomky v dospělosti s možnostmi pevných, důvěrných a bezpečných vztahovostí pro všechny, je možno vnímat jako ohňový střed světa* (Kalábová 2015, s. 50). V rodinném životě se přirozeným způsobem

uspokojují základní psychické potřeby dítěte, a naopak. Děti svou existencí a soužitím s rodiči přirozeně a účelně uspokojují potřeby svých rodičů. Matějček hovoří o bytostném angažování rodičů při výchově dítěte. Pro psychický vývoj dítěte jsou citově angažovaní a přiměřeně reagující rodiče velmi důležití (Matějček 1994, s. 25). Mnozí autoři se shodují v názoru, že nezáleží na tom, zda se jedná o rodiče vlastní či náhradní. Dle Matějčka (1994, s. 21) dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu chovají mateřsky a otcovsky.

V souhrnu rodina zajišťuje mnoho *funkcí*. Základní funkce rodiny jsou biologicky-reprodukční, sociálně-ekonomická a socializačně-výchovná (Stašová, et al. 2001, s. 79). Helus (2015, s. 219–222) uvádí deset nejdůležitějších sociálně psychologických funkcí rodiny, které si popíšeme:

- Uspokojování primárních potřeb dítěte v raných stádiích života. V rodině se toto uspokojování děje v kontaktu se stále stejnými lidmi, jejichž přístup k dítěti je láskyplný. Dítě si k okolí snadněji přivykne a vroucně prožívá.
- Uspokojování velice závažné potřeby organické přináležitosti dítěte (potřeba domova, potřeba svého člověka a identifikace s ním). Je základem potřeby a touhy integrovat se mezi lidi.
- Prostor pro aktivní projev, činnou seberealizaci, součinnost s druhými (prožitek jsem a jednám, umím a zvládám).
- Uvádění dítěte do vztahu k věcem rodinného vybavení. Má význam pro kultivaci vztahu dítěte k hmotnému světu.
- Určuje prvopočáteční prožitek sebe sama. Vkládá do sebepojetí genderový obsah.
- Poskytuje dítěti bezprostřední vzory a příklady. Dítě se učí vidět v druhých osobnost a sám chce být osobností.
- Zakládá, upevňuje v dítěti vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého. Dítě je přirozeně zapojeno do společných rodinných činností.
- Otevírá příležitosti vejít do mezigeneračních vztahů. Dítě přichází do vztahů s dalšími rodinnými příslušníky.
- Navozuje dítěti představu o širším okolí, společnosti a o světě. Rodina je pro dítě spolehlivým zázemím, dítě se tak nebojí nahlížet a vstupovat do složitějšího světa.
- Je útočištěm v situacích životní bezradnosti. Rodina je dítěti zdrojem rovnováhy a dává mu pocit zakotvení.

Z hlediska průběhu *socializačního procesu* nás zajímá, do jaké míry se daří rodině s funkcemi vypořádat. Funkční rodina si plní přiměřeně všechny funkce. V afunkční dochází občas k poruše jedné či několika funkcí, které nenarušují vážněji život rodiny a vývoj jedince. Naproti v dysfunkční rodině dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny a k zásadnímu narušování socializačního procesu dítěte.

Přestože je mezi odborníky naprostá shoda na klíčové postavení rodiny při výchově dítěte, může rodina svou negativní formou působit jako rizikový činitel. Novotný (2015, s. 49) mezi časté důvody odebrání dítěte z rodiny řadí alkoholismus a užívání návykových látek rodiči, zneužívání a týrání dítěte, prostituci rodičů, nízkou sociální úroveň rodiny, nezvládnutou výchovu dítěte, trestnou činnost rodičů či pobyt ve výkonu trestu. Janský (2004, s. 92) upozorňuje na názorové střetnutí odborníků do kdy podporovat rodinu, a kdy je třeba hájit zájmy dítěte přemístěním do náhradního domova. Rozhodující úlohu má sociální pracovník a zákon o sociálně-právní ochraně dětí specifikuje, že hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči (Zák. č. 359/1999 Sb., § 5)

5.2 Vývoj jedince a jeho potřeby

Rozvoj jednotlivých psychických funkcí i celé dětské osobnosti je dán dispoziční složkou a komplexem vnějších vlivů, které zvyšují pravděpodobnost získání určité zkušenosti (Vágnerová 2012b, s. 16). *Pro zdravý a harmonický vývoj člověka a jeho osobnosti je nutné, aby byly uspokojovány jeho základní životní potřeby* (Novotný 2015, s. 39). Stručně charakterizujeme vývojová období dětí v souvislosti s aktuálními potřebami a způsoby jejich uspokojování. Vývojová období jsme vybrali dle aktuálnosti umístění dítěte do školských zařízení ústavní výchovy.

- Předškolní období

Předškolní období je obdobím od tří do šesti až sedmi let. Období je charakterizováno stabilizací dítěte ve světě a diferenciací vztahu ke světu (Vágnerová 2012a, s. 177). Erikson považuje období za *stadium iniciativy*. Dítě rozvíjí iniciativnost a učí se ji regulovat svědomím, které začíná fungovat (Říčan 2010, s. 170). Rodiče jsou významnou autoritou, představují pro dítě vzor. Vztah s matkou slouží jako zdroj *jistoty a bezpečí*. Vztah s otcem bývá variabilnější (Vágnerová 2012a, s. 227, 228).

- Školní věk

Školní věk rozlišuje období raného školního věku od šesti do devíti let, středního školního věku od devíti do jedenácti až dvanácti let a staršího školního věku do patnácti let. Školní věk je fází vytvoření horizontálního společenství. Dítě se chce zařadit do vrstevnické skupiny (Vágnerová 2012a, s. 255). Erikson hovoří o stádiu *příčinnivé píce*. Školák si vytváří vztah ke vzdělání (Říčan 2010, s. 170). Rodina tvoří důležitou součást identity školáka. Uspokojuje jeho většinu potřeb. Rodina je *vztahový rámec*, tvoří společný rodinný příběh, důležité jsou rodinné rituály (Vágnerová 2012a, s. 313). Role matky je neměnná. Otec je pro dítě partnerem v různých činnostech. Představuje větší autoritu než matka. Přítomností obou rodičů dítě získává mnoho užitečných zkušeností (Vágnerová 2012a, s. 317, 318).

- Dospívání

Období dospívání rozdělujeme na ranou adolescenci od jedenácti do patnácti let a pozdní adolescenci od patnácti do dvaceti let. V první fázi si dospívající plní potřebu *přijatelné pozice* ve světě. Druhá fáze je zaměřena na rozvoj vlastní *identity*. Dospívající často zaujímají postoj adolescentního moratoria, kdy dávají přednost prodloužení přechodného období (Vágnerová 2012a, s. 369–371). Podle Eriksona je dospívání obdobím identity. Jedná se o hledání a budování vlastní identity, které může vést k vnitřním konfliktům a vyvrcholit v krizi identity (Říčan 2010, s. 170, 171). Dospívající usilují o *samostatnost*. Rodiče ztrácejí své výsadní postavení. Dospívající obojího pohlaví odmítají nadměrné pečovatelské matky. Matka s dcerou si vytváří ve vztahu vzájemnou oporu, pro chlapce je modelem ženské role. Syn se potřebuje ve vztahu k otci vymezit. Otec ve vztahu k dceři funguje jako model mužské role (Vágnerová 2012a, s. 404–407).

Vedle životních potřeb je podle Matějčka (1994, s. 25, 26) důležité ve vývoji dítěte uspokojovat také tyto psychické potřeby:

- Stimulace. Dítě ke svému vývoji potřebuje z okolního prostředí náležitý přísun podnětů, které vedou ke stimulaci a rozvoji senzomotorických dovedností.
- Smysluplnost světa. Podněty musí dítěti dávat smysl tak, aby se z nich mohl učit a získávat zkušenosti.
- Životní jistota. Bez jistoty se dítě bojí a to ho svazuje. Jistotu získává v citových vztazích s lidmi.
- Uznání. Dítě potřebuje být uznáváno a oceňováno tak, aby si vybuodovalo zdravé sebevědomí.

- Otevřená budoucnost. Souvisí s životní perspektivou, umožňuje dítěti těšit se, o něco se snažit, k něčemu směřovat.

K neuspokojování některé ze základních potřeb v dostačující míře a po určitou dobu může docházet v rámci všech nefunkčních výchovných systémů. Za příčinu psychosociálních problémů a poruch vývoje dítěte lze označit neadekvátní péči rodičů, která může mít podle Janského (2004, s. 73) podobu psychické deprivace, zanedbávání, týrání nebo sexuálního zneužívání. Subdeprivační rodinné prostředí ovlivňuje významně rizikové chování dítěte, včetně různých typů patologických závislostí. Do diagnostických ústavů se dostávají děti, které vykazují symptomatiku neadekvátní péče rodičů. Konkrétní problematika výchovně terapeutické péče se týká nejčastěji deprivovaných dětí, s poruchami v emoční oblasti, projevující se sníženou adaptací a narušením sociálních vazeb (Janský 2004, s. 115, 116). S těmito projevy dětí se v prostředí dětských domovů setkáváme.

EMPIRICKÁ ČÁST

V teoretické části jsme ústavní výchovu nastínili v širší problematice péče o ohrožené děti a v kontextu transformace systému péče o ohrožené děti. Blíže jsme se zaměřili na umístění dítěte do zařízení dětského domova rodinného typu, které jsme si popsali z pohledu prostředí, organizace a výchovy dětí.

Text empirické části objasňuje cíl a výzkumné otázky diplomové práce, výzkum a použité metody výzkumu, popis výzkumného vzorku, etickou stránku výzkumu a charakteristiky lokalit výzkumu. Dále popisuje způsob zpracování, analyzování a interpretaci empirických dat.

Výzkum se zaměřuje na ústavní výchovu dětí, které jsou umístěny ve dvou zařízeních dětských domovů (dále DD), v DD ve Frýdlantu a v DD ve Vrchlabí. Sychrová (2014, str. 57) ve shodě s Janským (2004, str. 97) uvádějí, že instituce ústavní péče se stále vyvíjejí. Transformace systému péče o ohrožené děti a jejich rodiny otevírá náhradní výchově dětí nové alternativy v podobě malých rodinných domovů, které jsou v zahraničí upřednostňovány pro svoji přirozenost a stabilnější výchovné prostředí. Přestože v České republice funguje kolem 140 dětských domovů, forma malého rodinného domova, ve kterém je zajišťována ústavní výchova dětí, je spíše ojedinělá. Proto téma považujeme za aktuální a dílčím cílem výzkumu je zjistit pozitiva malého rodinného domova.

6 Metodologie výzkumného šetření

6.1 Cíl a formulace výzkumných otázek

Cílem empirické části je zjistit, jak se ústavní výchova promítá do života dětí umístěných do dětských domovů. K cíli diplomové práce se chceme dopracovat výzkumem, který jsme prováděli optikou různých pohledů. Zajímalo nás, jak na ústavní výchovu v dětském domově pohlížejí umístěné děti a jaký je pohled vychovatelů.

Na základě vytyčeného výzkumného cíle jsme zvolili hlavní výzkumnou otázku (HVO), na kterou navazují dílčí výzkumné otázky. Stanovenými výzkumnými otázkami se pokusíme zodpovědět cíl výzkumu.

HVO: Jak děti v dětských domovech vnímají ústavní výchovu?

DVO 1: Jaký potenciál malého rodinného domova vyplývá z pohledu dětí z dětského domova ve Frýdlantu a dětského domova ve Vrchlabí?

DVO 2: Jaká pozitiva pro děti přináší malý rodinný domov ve Frýdlantu z pohledu vychovatelů?

6.2 Základní východiska

Téma ústavní výchova dětí obecně vzbuzuje zájem laické i odborné veřejnosti. Mnohé jejich pohledy se liší a jsou rozporuplné. Ústavní výchova prochází dlouhodobě změnami, které avizují zájem dítěte. Trendem ústavní výchovy v zahraničí jsou malé rodinné domovy. V České republice je tento typ zařízení spíše ojedinělý, přesto je obecně považován za lepší alternativu ústavní výchovy dítěte. Jedním ze záměrů práce je konfrontace výpovědí dětí umístěných ve dvou typech dětských domovů, z nichž jeden je malý rodinný domov. Za malý rodinný domov v našem případě považujeme dům, kde žije samostatně jedna rodinná skupina dětí. Zajímá nás, zda u umístěných dětí lze vysledovat odlišnosti ve vnímání života v dětském domově a pokud ano, čím je to způsobeno. Druhým východiskem práce je analýza malého rodinného domova z pohledu vychovatelů. Doposud není známo, jak tento trend přispívá k naplňování zájmu dítěte.

6.3 Výzkum a použité metody výzkumu

Výzkum můžeme chápat jako systematické šetření za účelem hledání odpovědí na otázky a problémy (Sochůrek, Sluková 2013, s. 13). Hlavním cílem výzkumu podle Gavory (2008, s. 12) je získání údajů, které nám mohou vysvětlit určitý výsek reality. K získání dat pro diplomovou práci jsme si zvolili *kvalitativní výzkum*, který umožňuje porozumět chování lidí v přirozeném prostředí. Podle Sochůrka a Slukové (2013, s. 15) jde o pochopení vzájemných souvislostí a návazností.

Definovat kvalitativní přístup není zcela jednoduché. V následujícím textu uvádíme definici, která podle autora Švaříčka zohledňuje všechny důležité aspekty. *Kvalitativní*

přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu (Švaříček, et al. 2014, s. 17). Jeho výsledkem není kvantifikace dat, jak je tomu u kvantitativního výzkumu, ale jejich podrobná analýza. Podle Sochůrka a Slukové (2013, s. 48) předpokládá dlouhodobou a intenzivní práci přímo v terénu.

Metody sběru dat jsme určili vzhledem k cíli výzkumu a na základě stanovených výzkumných otázek. Jednou z hlavních metod pro sběr dat se stal *polostruktuovaný rozhovor* s respondenty, kterými byly děti ze dvou dětských domovů doplněný metodou *pozorování* a *obsahovou analýzou dokumentů*. Další metodou, která byla vybrána s ohledem na dílčí výzkumný cíl, se stala *ohnisková skupina*, jíž se zúčastnili vychovatelé dětského domova Frýdlant.

Polostruktuovaný rozhovor přes svou oblíbenost vyžaduje technickou přípravu. Z tohoto důvodu jsme si vytvořili určité schéma okruhu otázek, které se stalo pro tazatele povinné. Pořadí okruhů otázek bylo možné při rozhovoru zaměňovat. Schéma tvoří povinné jádro rozhovoru, z kterého mohou při rozhovoru vyplývat další doplňující otázky důležité pro tazatele (Mioviský 2006, s. 159–161). Možnost jejich kladení se v praxi osvědčilo jako výhoda. Některé odpovědi na otázky jsme naopak získali v rámci jiné otázky, tudíž nebylo nutné znovu se dotazovat. Zpočátku rozhovoru jsme pokládaly otázky, které nám pomohly navázat vztah s respondentem. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a zvukový záznam poté přepisován do elektronické podoby.

Obsahová analýza dokumentů je cenným zdrojem informací. Někteří autoři upozorňují na přednost obsahové analýzy v porovnání s jinými kvalitativními přístupy, kdy výzkumník má nejmenší možnost zdrojové informace ovlivnit. Výzkumnou strategií je analýza již existujícího materiálu, který se může vyznačovat rozmanitostí svého záběru. (Mioviský 2006, s. 98, 99). V našem případě se jedná o spisovou dokumentaci dětí z dětských domovů, ze které jsme získali podklad pro sepsání jednotlivých kazuistik dětí (viz příloha C).

Metoda *pozorování* provází celý výzkum. Účelem pozorování je deskriptivně zachytit, co se děje a jak vypadá daná situace. Z mnoha variant pozorování jsme vybrali *zúčastněné*,

u kterého se jedná o dlouhodobý a systematický proces sledování přímo ve zkoumaném terénu. Jeho cílem je objevit a reprezentovat sociální život (Švaříček 2014, s. 143). Jak Švaříček uvádí, metoda pozorování podává jiný druh informací než rozhovor. *Pozorování slouží k popisu jednání aktérů, zatímco rozhovor dokáže zachytit to, co účastníci říkají, co si myslí, a dospět k pochopení jejich zkušenosti* (Švaříček 2014, s. 144). Kombinací různých metod sběru dat můžeme získat nejen ucelenější pohled, ale zároveň zprostředkujeme triangulaci dat.

Po provedení předvýzkumu, který jsme vedli se dvěma respondenty (vychovatelé) formou individuálních rozhovorů, jsme se rozhodli z důvodu progresivnějšího získání kvalitativních dat pro *metodu ohniskové skupiny*. Tato metoda podporuje spontaneitu a skupinovou interakci a osvědčila se oproti individuálním rozhovorům vedenými s vychovatelem v předvýzkumu jako vhodnější. Pro naše účely výzkumu byla využita polostrukturovaná ohnisková skupina, která vyžaduje přípravu základních témat a modelových otázek. V roli moderátora byl výzkumník sám. Stejně jako v polostrukturovaném rozhovoru i zde platí, že pořadí i přesné znění otázek není závazné. Výhodou je možnost moderátora udržet diskuzi v rovině témat, ale přitom účastníkům poskytovat dostatečný prostor. Nespornou výhodou je konzistentnost materiálu, která umožňuje snadnější analýzu (Miovský 2006, s. 175–180).

Celý výzkum, kdy jsme námi zvolenými metodami průběžně získávali data, probíhal od prosince 2016 do května 2017.

6.4 Etická stránka výzkumu

Ve výzkumu bylo nutné dbát na dodržení etických principů, protože charakteristiky respondentů obsahují citlivá a osobní data, podle kterých by bylo možné respondenty identifikovat. Z důvodu ochrany dat respondentů dodržujeme jejich anonymitu a neuvádíme všechna osobní data. Souhlas se zveřejněním zařízení, odkud respondenti pocházejí, jsme od statutárních zástupců získali.

Výběr místa konání rozhovoru s dětmi umístěnými v DD Frýdlant a DD Vrchlabí jsme ponechali na samotných respondentech. Všech 8 respondentů zvolilo prostředí dětského pokoje. Na začátku každého rozhovoru s respondentem jsme požádali o svolení možnosti záznamu. Od všech respondentů jsme získali povolení rozhovor zaznamenávat na diktafon.

Pro realizaci ohniskové skupiny vychovatelů DD Frýdlant byl zvolen obývací pokoj rodinného domku 1. rodinné skupiny. Průběh ohniskové skupiny byl zaznamenáván na diktafon, s čímž všichni vychovatelé souhlasili.

6.5 Popis výzkumného vzorku

Ve výzkumném šetření bylo dotazováno celkem 14 respondentů, které jsme zvolili na základě záměrného výběru. Záměrný výběr výzkumného vzorku je v kvalitativním přístupu nejrozšířenější metodou přístupu. Záměrnost spočívá v postupu, kdy cíleně vyhledáváme účastníky dle jejich určitých vlastností. Vyhledání byli jedinci, kteří splňovali námi stanovená kritéria a zároveň byli ochotni zapojit se do výzkumu. Ve výzkumném šetření bylo dotazováno 8 dětí z dětských domovů, jejichž výběr musel splňovat dopředu stanovená dvě kritéria. Jednalo se o jedince nad 15 let a jejich minimální doba pobytu v dětském domově musela být 2 roky. Čtyři respondenti pocházeli z DD Frýdlant a čtyři respondenti byli z DD Vrchlabí. Zařízení obou dětských domovů charakterizujeme v následující kapitole. Výběr zařízení vycházel z rozdílnosti prostředí. Dalšími respondenty bylo šest vychovatelů z DD Frýdlant. Kritériem jejich výběru byl pracovní poměr v DD Frýdlant před rokem 2012, než došlo k rozstěhování rodinných skupin do samostatných rodinných domů a praxe v současném systému rodinných domů. Tři vychovatelé, kteří se výzkumu účastnili, měli pracovní poměr v DD Frýdlant již ukončen. Důvod a datum ukončení pracovního poměru dotyční vychovatelé odmítli zveřejnit.

Pro výzkum jsme použili dva typy respondentů: 1. děti z dětských domovů (8), 2. vychovatelé z dětského domova (6).

Pro zaručení anonymity jednotlivé respondenty takto označíme:

- Děti umístěné v DD Frýdlant – DF1, DF2, DF3, DF4.
- Děti umístěné v DD Vrchlabí – DV1, DV2, DV3, DV4.
- Vychovatelé z DD Frýdlant – V1, V2, V3, V4, V5, V6.

Zařízení	DD Frýdlant				DD Vrchlabí			
Respondent	DF1	DF2	DF3	DF4	DV1	DV2	DV3	DV4
Pohlaví	muž	žena	žena	žena	žena	žena	žena	žena
Věk	17 let	17 let	17 let	17 let	19 let	19 let	17 let	22 let
Doba pobytu v DD	13 let	4 roky	6 let	4 roky	12 let	10 let	4 roky	7 let
Současné studium	SOU	SŠ	SOU	SOU	SOU	SŠ	SOU	VOŠ

Tabulka 1: Identifikační údaje respondentů dětí z dětských domovů

Zařízení	DD Frýdlant					
Respondenti	V1	V2	V3	V4	V5	V6
Pohlaví	žena	žena	žena	žena	žena	žena
Pracovní pozice	Vychovatel	Vychovatel	Vychovatel	Vychovatel	Vychovatel	Vychovatel
Věk	45	48	49	36	27	48
Počet let v zařízení	9 (pracovní poměr ukončen)	9 (pracovní poměr ukončen)	10 (pracovní poměr ukončen)	8	6	7
Nejvyšší dosažené vzdělání	VŠ	VŠ	VŠ	SŠ	SŠ	VŠ

Tabulka 2: Identifikační údaje respondentů vychovatelů z dětského domova

7 Charakteristika lokality výzkumu

Pro výzkum jsme vybrali dvě různá zařízení dětských domovů. V dětském domově Frýdlant autorka pracuje, respondenty se staly děti, které dobře zná. V dětském domově ve Vrchlabí autorka vykonávala praxi, pro výzkum oslovila děti, se kterými během praxe navázala kontakt. Jednotlivá zařízení popisujeme v následujících podkapitolách.

7.1 Dětský domov Frýdlant

Historie

Dětský domov ve Frýdlantu vznikl v roce 1945 a jeho kapacita byla 50 lůžek. V letech 1960 až 1964 byla budova zrekonstruována. V nadcházejících letech 1969 až 1973 byla postavena nová budova, kde vznikly prostory pro tři výchovné skupiny a z původní budovy se stala budova administrativní s byty pro zaměstnance, sklady a dílnami. Kapacita zařízení se snížila na 45 a později na 36 míst. Dvě výchovné skupiny byly vedeny v té době klasicky, třetí výchovná skupina fungovala jako rodinná buňka. Celý areál dětského domova byl rozprostřen na okraji města. Jeho součástí byla velká zahrada, část lesa a uměle vytvořená vodní nádrž. Většina aktivit se organizovala v areálu dětského domova. Stravování zajišťovala společná jídelna.

V letech 1986 až 1988 byly vytvořeny tři rodinné skupiny s kapacitou 30 dětí. Systém dětského domova rodinného typu se plně rozvinul až po roce 1991. V listopadu 2004 byla vybudována čtvrtá rodinná skupina, umístěna v administrativní budově v prostorách bývalých bytů pro zaměstnance. V této rodinné skupině byly umístěny děti od 14 let až do jejich odchodu z dětského domova. Úkolem skupiny se stalo naučit děti větší samostatnosti, která je velmi důležitá pro jejich další život za branami dětského domova.

Současnost

V lednu 2012 se dvě rodinné skupiny přestěhovaly do nově postavených rodinných domů s vlastní zahradou včleněných do městské zástavby. Třetí a čtvrtá rodinná skupina zůstaly v novější budově. Jídelna byla zrušena, stravování se začalo zajišťovat samostatně na každé rodinné skupině.

Od roku 2015 dětský domov naplňuje kapacitu tří rodinných skupin. Rodinná skupina se přestěhovala do bytu administrativní budovy a původní budova z let 1969 až 1973 byla uzavřena. Dětský domov provozuje jeden cvičný byt pro dvě děti nad 16 let, který je součástí městských bytů.

7.2 Dětský domov Vrchlabí

Historie

Dětský domov byl v roce 1962 přestěhován do Vrchlabí z Úpice. Samotná budova dětského domova je o mnoho let starší, jejím původním vlastníkem byl továrník Greta

von Laskus. Po únorových událostech v roce 1948 historická budova poskytovala zázemí OV KSČ.

Dětský domov byl zpočátku internátního typu. V prvním patře byla ložnice chlapců a v druhém ložnice dívek. Děti byly rozmístěny podle pohlaví a věku. Na konci devadesátých let budova přestala vyhovovat potřebám domova. Proto v roce 2000 došlo vnitřními architektonickými úpravami k vytvoření nejdříve prvního rodinného bytu, v roce 2003 druhého a v roce 2004 třetího rodinného bytu.

Současnost

Kapacita dětského domova je 24 dětí, které se umísťují do tří rodinných bytů. Součástí zařízení je školní jídelna, kde se stravují umístěné děti a zaměstnanci domova. Dětský domov nedisponuje cvičným bytem.

8 Analýza a interpretace výzkumu

V této kapitole budeme prezentovat výsledky kvalitativního výzkumného šetření. *Tím, co dělá kvalitativní výzkum kvalitativním výzkumem, je právě specifický způsob zacházení se sebranými daty* (Šedřová 2014, s. 207). Analýza kvalitativních dat, jak uvádí Miovský (2006, s. 119, 120), je prakticky nejobtížnější fáze kvalitativního výzkumu. Následuje ve fázích: kódování, archivace kódovaných dat, propojování dat, komentování a doplňování dat, vyvozování závěrů a verifikace, budování teorie a grafické mapování. Pro analýzu našich získaných dat jsme použili *metodu vytváření trsů a metodu zakotvené teorie*.

Metoda vytváření trsů značí seskupování a konceptualizaci určitých výroků do skupin (trsů), které by měly vznikat na základě vzájemné podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Společným znakem trsu může být například tematický překryv, který znamená, že ve výrocích osob vyhledáváme všechny úseky týkající se jednoho úzce ohraničeného tématu (Mioviský 2006, s. 221). V našem případě jsme metodou trsů prováděli analýzu a interpretaci dat rozhovorů dětí z DD Frýdlant a z DD Vrchlabí. Pomocí jednotlivých otázek v rozhovoru jsme sdružili trs otázek s tematickou podobností.

Metoda zakotvené teorie je teorie induktivně odvozená z procesu zkoumání jevu, který reprezentuje (Mioviský 2006, s. 226). Základní analytickou technikou zakotvené teorie je

kódování. Jako první provádíme otevřené kódování, poté postupujeme axiálním kódováním a poslední fází je selektivní kódování.

Otevřené kódování je první analytický krok, při kterém jsou jednotlivé údaje rozebírány a porovnávány. Dochází ke konceptualizaci a kategorizaci údajů (Strauss, Corbinová 1999, s. 43).

Při axiálním kódování údaje po otevřeném kódování uspořádáváme novým způsobem tak, že vytváříme spojení mezi jednotlivými kategoriemi. Kódovací paradigma zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání, interakce a následky (Strauss, Corbinová 1999, s. 70).

Procesem *selektivního kódování* se vybere jedna centrální kategorie, která se systematicky uvádí do vztahu s jinými kategoriemi. Vztahy se dále ověřují, a pokud je třeba, kategorie se zdokonalují a rozvíjejí (Strauss, Corbinová 1999, s. 82). Metodu zakotvené teorie jsme použili při analýze a interpretaci dat získaných ohniskovou skupinou s vychovateli DD Frýdlant.

Analýza dat pomocí použitých metod nám vytvořila podklad směřující k dosažení stanoveného cíle výzkumu.

8.1 Interpretace dat získaných pozorováním

Pozorování probíhalo v období 6 dnů. Děti jsme pozorovali při běžných situacích v prostředí rodinných skupin dětského domova. Pozorování bylo zaměřeno na prostředí dětského domova a rodinné skupiny, organizaci a výchovu dětí, z čehož vyplynuly následné kategorie.

Prostředí dětského domova	Vnější prostředí, vnitřní uspořádání, materiální vybavenost.
Organizace	Režim dne, možnosti dětí zapojení do běžného chodu domácnosti, vycházky, kontakt s rodinou.
Výchova	Celková atmosféra rodinné skupiny, projevy chování dětí, interakce mezi dětmi, komunikace s vychovatelem, zapojení dětí do běžného chodu domácnosti.

Tabulka 3: Kategorie pozorování

DD Frýdlant, rodinná skupina 1 – malý rodinný domov

Prostředí dětského domova

Malý rodinný dům je začleněn do městské zástavby. K domu náleží travnatý pozemek, který je využíván k rekreaci dětí. Na zahradě jsou ovocné stromy a pozemek k obhospodařování. Moderní interiér domku je uspořádán tak, že v přízemí je šatna dětí, malá vychovatelna se sociálním zařízením, návštěvní místnost pro rodiče se sociálním zařízením, sociální zařízení pro děti, technické zázemí a velký obytný prostor. Jeho součástí je kuchyň, kde se vaří a skladovací prostory na potraviny. Dále jídelní kout a prostorný obývací pokoj. V patře domku je celkem 5 dětských pokojů (z toho 2 jednolůžkové), 2x sociální zařízení s koupelnami (sprchou a vanou) a technická místnost. V technické místnosti jsou umístěny pračka a sušička. Úložné prostory jsou koncepčně řešeny vestavěnými skříněmi. Většina prostor domku je vyzdobena dětskými pracemi, dětské pokoje jsou vyzdobeny individuálně. Děti mají k dispozici audiovizuální technické vybavení a počítač.

Organizace

Chod domku probíhá ve směnném provozu dvěma denními kmenovými vychovateli a dvěma nočními pracovníky. K dispozici je hospodyně, která zajišťuje velké nákupy a velké úklidy. Stravování je organizováno vlastním vařením a přípravou jídel na rodinné skupině, pouze na obědy ve školní dny chodí děti do školních jídelen.

Organizace dne je stanovena vnitřním řádem, ale zájmem domova je co nejvíce dětem přiblížit rodinný život. Všední den v dětské domově probíhá obdobně jako v rodině. Mladší děti jsou buzeny, starší po dohodě vstávají samy. Po hygieně a oblékání je snídáně. Starší děti si ji spolu se svačinou připravují samy, mladším dětem je připravována nočními pracovníky. Podle schopností a věku děti odcházejí nebo jsou odvezeny do základních a mateřských škol. Stejným způsobem probíhá organizace příchodů ze školy. U žáků, kteří ukončili základní vzdělávání, probíhá další příprava na budoucí povolání individuálně. Podle místa školy se volí dojíždění, ubytování na internátu či koleji. Po příchodu ze školy probíhá školní příprava na další vyučování. V půl čtvrté je svačina a v půl šesté večeře. Volný čas probíhá velmi individuálně podle zájmu dítěte. Snahou je, aby každé školou povinné dítě chodilo na kroužek organizovaný mimo domov, starší děti mohou mít brigády.

Pobyty dětí v rodinách probíhají po povolení sociální pracovnící dítěte a ředitelkou domova každý víkend nebo jiné volné dny. S rodiči domov úzce spolupracuje. Návštěvy dětí probíhají vždy po domluvě s vychovatelem. K účelu návštěv slouží návštěvní místnost nebo zahrada domova. V současné době návštěvní místnost není k dispozici, je využívána dočasně jako dětský pokoj malých dětí. Zařízení po odchodu mladistvého z domova podporuje kontakt a poskytuje poradenskou pomoc.

Výchova

V prostředí převládá klidná a nerušená atmosféra. Nebyly registrovány hádky. Vztahy mezi dětmi tvoří pevné vazby, projevují se pěkným vztahem. Znájí své povinnosti. Komunikace s vychovatelem probíhá v přátelské atmosféře za stálého citového sycení. Vychovatel je dětem především doprovázejícím, který vysvětluje, pomáhá a přirozeným zapojením do činností vyplývajících z provozu učí děti praktickým dovednostem. Život na rodinné skupině připomíná rodinný život. Noční pracovník má časové možnosti věnovat se starším dětem.

Dle schopností, zájmu a v závislosti na volném čase se děti každodenně zapojují společně s vychovatelem do přípravy stravy, údržby a úklidu prostor domku, na zahradě, v péči o své ošacení, nakupují a zařizují různé záležitosti. Děti se účastní s vychovatelem příprav jídelníčku. Rodinná skupina má vlastní rozpočet, který umožňuje děti lépe vést k uvědomování si hodnoty peněz a hospodárnému přístupu k životu.

DD Vrchlabí, rodinná skupina 1

Prostředí dětského domova

Rodinná skupina obývá bytovou jednotku v přízemí budovy dětského domova. Nově zrekonstruovaná budova domova je umístěna v okrajové klidné části města, obklopena zahradou pro rekreační vyžití dětí. Na rodinné skupině se střídají dva denní kmenoví vychovatelé a v nočních hodinách noční pracovníci v pozici asistenta pedagoga. Noční pracovník slouží vždy jeden pro všechny skupiny, tudíž ve směnném provozu se střídají dva.

Rodinný byt má k dispozici menší kuchyň, kde v určené dny v týdnu mají děti možnost zapojit se do přípravy stravy. Součástí kuchyně je jídelna, na ni navazuje učebna, kde má každé dítě svůj pracovní stůl. Vedle učebny je vybavená herna. Z kuchyně se vchází do chodby, kde jsou sociální zařízení a prostor pro pračku. Chodba navazuje na prostorný obývací pokoj. Za obývacím pokojem jsou umístěny pokoje dětí, koncipované vždy

pro dvě děti. Všechny prostory jsou moderně vybaveny nábytkem, vyzdobeny kvalitními pracemi, působí příjemným dojmem.

Organizace

Součástí dětského domova je školní jídelna, která zajišťuje celodenní stravování dětí. Organizaci dne stanovuje režim dne. Ráno jsou děti vychovatelem buzeny nebo vstávají samy, probíhá hygiena. Snídají ve školní jídelně, kde dostanou svačinu do školy. Děti navštěvují mateřskou či základní školu v místě domova. Starší žáci po ukončení povinné školní docházky dojíždějí do učilišť, středních odborných škol nebo středních škol vybraných dle jejich schopností a zájmů. Někteří bydlí v průběhu týdne na internátech a vrací se na víkend. Po příchodu ze škol děti odcházejí na oběd do školní jídelny. Poté se začleňují do běžného chodu na svých rodinných skupinách. Děti navštěvují kroužky v DDM nebo na školách.

Po povolení sociální pracovnice dětí a ředitele domova mohou probíhat pobyty dětí v rodině 1x za 14 dní. Návštěvním dnem dětí je stanovena první neděle v měsíci vždy v době od 9.00 do 18.00 hodin. K návštěvám je využívána hala zařízení nebo zahrada domova.

Zařízení v součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany uplatňuje po odchodu mladého dospělého s domova následnou podporu a poradenství, klade důraz na uchování vztahů s dítětem.

Výchova

Atmosféra na skupině je klidná, ale občas rušena příchody dětí z jiných rodinných skupin. Děti mají dobře zaběhnutý režim dne. Vědí, kdy mají, co dělat, hlídají si své povinnosti. Mezi sebou se projevují pěkným vztahem. Interakce mezi dětmi a vychovatelem probíhá v přátelské atmosféře za stálého citového sycení. Vychovatel se snaží připravovat činnosti, které dětem pomáhají získat praktické dovednosti.

8.2 Získaná data a jejich interpretace metodou trsů

Metodou trsů byla provedena analýza dat jednotlivých rozhovorů s respondenty, kterými jsou děti z DD Frýdlant a DD Vrchlabí. Některá data z rozhovorů objasňujeme doplněním o údaje získané ze spisové dokumentace dětí. Rozhovory jsme přepsali do elektronické podoby a převedli do srozumitelnější formy vynecháním slov, které nepřinášely žádné informace. Procesem trsení jsme vytvořili přehled výsledků, který vyplývá z položených

otázek a vztahuje se na námi formulovanou hlavní a dílčí výzkumnou otázku. S ohledem na dílčí výzkumnou otázku jsme získaná data některých odpovědí respondentů porovnávali. Otázky byly zvoleny tak, abychom pohledem dítěte zjistili poznatky o ústavní výchově v zařízeních dětských domovů.

Shrnutí odpovědí respondentů z obou zařízení provádíme vždy na závěr. Položené otázky řadíme pod kategorie, kterými jsou: umístění do dětského domova, prostředí dětského domova, role vychovatele, vzdělání a volnočasové aktivity, zapojení do širší sociální skupiny, role biologické rodiny a význam dětského domova.

I. kategorie: Umístění do dětského domova

V rámci této kategorie jsme se respondentů dotazovali na okolnosti umístění a příchodu do dětského domova. Zajímalo nás, jak na samotné umístění v domově děti pohlížejí.

1. Znáš důvody umístění v dětském domově? Pamatuješ si první dny v dětském domově?

Kromě 1 respondentky DF3 se všech 7 respondentů k důvodům umístění v dětském domově vyjádřili. Odpovědi byly spíše stručné.

Jedna respondentka DV4 uvedla, že do dětského domova šla z vlastního rozhodnutí, u ostatních respondentů došlo k umístění na základě dysfunkčního rodinného prostředí. Ve 4 případech se jednalo pravděpodobně o zanedbávající výchovu v rodině.

Respondent DF1 si období před nástupem do dětského domova nepamatuje, přesto odpověděl: „*Máma se nestarala.*“ Ostatní 3 respondentky se vyjádřily takto:

DV1: „*Naši hodně pili a nezajímali se o nás.*“

DV2: „*Táta nás nechal v bytě a už se nevrátil.*“

DV3: „*Máma pila a nezvládala nás.*“

Ve dvou případech byly v rodině slabé sociální podmínky.

Respondentka DF4 odpověděla: „*Neměli jsme, co jíst.*“

DF2 popsala, že matka přišla o byt, tak respondentku společně se třemi sourozenci odvedla do zařízení Klokánku.

Respondentka DF3 byla od narození vychovávána babičkou. Podle spisové dokumentace dívky se jednalo o nezvládnutou výchovu, kdy babička dítě nepřiměřeně trestala. Respondentka o metodách výchovy své babičky před námi hovořila, přesto na příčinu umístění odpověděla, že vlastně neví, proč je v dětském domově.

Příchod do dětského domova si z důvodu nízkého věku nevybavuje 1 respondent. V té době měl necelé 4 roky.

Ostatní respondenti o umístění v dětském domově hovořili krátce, každý popsal jen některý z problémů. Z výpovědí také vyplynulo, že před umístěním byly děti DF1, DF2, DV2, DV3 a DV4 vychovávány v neúplné rodině pouze jedním z rodičů, 2 děti DF4 a DV1 žily s biologickými rodiči a v 1 případě bylo dítě DF3 v příbuzenské pěstounské péči u prarodičů ze strany matky.

Sedm respondentů popisuje první dny v domově jako zátěž. Pro přehlednost jsme vytvořili tabulku, která zaznamenává věk respondenta při příchodu do dětského domova a pocity respondenta, které popsal. Ze spisové dokumentace DF1 vyplývá, že v adaptačním období projevoval stesk po matce. Respondentka DV4 do domova chtěla, přesto v adaptačním období měla problémy s přijímáním autority. Vypověděla, že jí dělalo problém zvyknout si na režim, který doma nezažila.

Respondent	Věk při umístění	První dny v DD
DF1	4 roky	Stesk po matce.
DF2	13 let	Bylo mi na nic.
DF3	11 let	Bála jsem se, co bude.
DF4	13 let	Hodně jsem brečela.
DV1	5 let	Stýskalo se mi.
DV2	7 let	Bála jsem se.
DV3	13 let	Bylo mi smutno.
DV4	15 let	Nerespektování pravidel, hádky.

Tabulka 4: *Umístění v dětském domově*

Příchod do dětského domova pro všechny respondenty znamenal zátěžovou situaci. Přestože rodina neplnila dostatečně své funkce a děti nepříznivou situaci vnímaly (kromě vyjádření DF1), rodič je pro dítě stále nejbližším člověkem. Změna, kterou představuje oddělení dítěte od rodičů či jiných pečovatелů a umístění v dětském domově, dítě neovlivní. Většinou nastává bez jeho souhlasu. Děti do domova nechtějí, jako vypověděla DF4 nebo se domnívají, že budou umístěné pouze na přechodné období, než si rodiče situaci vyřeší. Tak situaci vnímala respondentka DF2.

Shrnutí odpovědí:

Důvody umístění dětí do dětského domova jsou různé. Respondenti jejich okolnosti dokázali popsat, pouze respondentka DF3 si je neuvědomovala jako příčinu umístění a respondentu DF1 byli necelé 4 roky, když byl do domova umístěn a výchovu v rodině si nepamatuje. Čtyři respondenti DF1, DV1, DV2 a DV3 jsou v dětském domově z důvodu zanedbávající výchovy v rodině. U respondentek DF2 a DF4 to byly slabé sociální podmínky. U DF3 byla příčinou umístění nezvládnutá výchova příbuzenské péstounské péče a DV4 se pro pobyt v dětském domově rozhodla sama.

Šetření prokázalo, že 5 dětí z 8 případů bylo před umístěním do dětského domova vychovááno pouze jedním z rodičů. Příčinami umístění byla ve 3 případech respondentů DF1, DV2 a DV3 zanedbávající výchova, u DF2 slabé sociální podmínky (DV4 se rozhodla sama). Respondentka DV2 byla vychovávána otcem, ostatní DF1, DF2 a DV3 matkou. Podle výzkumu Pešatové (2014, s. 111–134) z let 1985 až 2012 vyplynulo z analýzy rodinného prostředí dětí umístěných do DDÚ, že respondenti pocházeli často z rodin, kde chyběl otec nebo matka. Pešatová konstatovala, že v neúplné rodině je větší pravděpodobnost výchovného a ekonomického selhání. Pokud v neúplné rodině chyběla matka, zhoršila se situace z výchovného hlediska. Pokud chyběl otec, došlo ke zhoršení výchovné situace respondenta i ekonomické situace rodiny.

Samotný proces přijímání dítěte do dětského domova probíhá v DD Frýdlant i v DD Vrchlabí obdobně. Příjímací pohovor provádí ředitelka domova, s rodinnou skupinou seznamuje kmenový vychovatel. Z výpovědí respondentů vyplynulo, že pro všechny děti byl nástup do dětského domova změnou, se kterou se vyrovnávaly.

V adaptačním období dítěte po příchodu do dětského domova pozorujeme projevy, které jsou mnohdy problémové, přičemž upozorňují na zdravý vývoj dítěte. Podle teorie vztahové vazby nemůže cizí člověk vazbu s rodičem dítěti nahradit. Emocionální vazba vzniká na podkladě specifických emocionálních zkušeností s blízkou osobou (Brisch 2012, s. 16). Vychovatelé, kteří do styku s dítětem přichází, by měli k dítěti přistupovat co s největším pochopením a uvědoměním si základních potřeb dítěte. V této situaci je důležitý především lidský přístup a prostředí velkou úlohu nemá. S odpovědí na tuto otázku nevyplývají závěry, které by přinášely odlišná zjištění z jednotlivých dětských domovů.

2. Máš sourozence? Jsou s tebou v domově? Jaké máte vztahy?

Z odpovědí respondentů vyplynulo, že děti v dětském domově pocházejí častěji z početných sourozeneckých skupin, proto jsme vytvořili tabulku, která sourozenecké vazby respondentů zpřehlední.

Respondenti	Počet sourozenců respon.	V DD	V PP či jiném DD	U nevlastního rodiče	Žije samostatně	U rodičů (vlastní matka či otec)
DF1	4	1	-	-	1	2
DF2	5	1	2	1	-	1
DF3	2	-	2	-	-	-
DF4	4	1	-	-	3	-
DV1	4	-	-	-	2	2
DV2	2	-	2	-	-	-
DV3	1	-	-	-	-	1
DV4	6	1	-	-	-	5

Tabulka 5: *Sourozenci respondentů*

Respondenti popisovali složité sourozenecké vazby. Sourozenci jsou často vychováváni v různých prostředích a jejich vztahy bývají životními okolnostmi narušeny. Z odpovědí vyšlo, že všech 8 respondentů má sourozence. Celkem 7 respondentů má 2 sourozence a více. Jedná se o děti z více početných sourozeneckých skupin, se kterými se v dětském domově setkáváme častěji. Čtyři respondenti DF1, DF2, DF4 a DV4 uvedli v domově společné umístění se sourozencem. Z odpovědí vyplývá, že všichni 4 respondenti hodnotí vztah se sourozencem v domově jako dobrý, což považujeme za pozitivní zjištění.

Vzešlo, že 4 respondenti DF1, DF2, DV1 a DV3 z celkových 8 případů mají další sourozence, kteří jsou vychováváni v rodině vlastní matkou nebo otcem. Tyto případy dětí jsou v dětském domově obvyklé. Pro vychovatele není jednoduché vysvětlit dětem, především mladšího věku, proč jeho sourozenec vyrůstá u rodičů a on žije v dětském domově. Jeden respondent DF1 nehodnotí vztah se sourozenci, kteří vyrůstají u matky jako dobrý. Vyjádřil se, že matka dělá ve výchově dětí rozdíly. Ostatní respondenti DF3, DF4, DV1, DV2 DV3 kontakt se sourozenci přijatelně udržují. V kontaktu se všemi

sourozenci nejsou respondentky DF2 a DV4. Respondentka DF2 je v kontaktu pouze se sourozenci umístěnými v pěstounské péči.

V dětském domově Frýdlant jsou všichni respondenti z více početných sourozeneckých skupin. Tři respondenti DF1, DF2 a DF4 mají jednoho sourozence v domově, všichni 3 hodnotí vztahy jako dobré. V dětském domově ve Vrchlabí jsou z více početné sourozenecké skupiny celkem 3 respondentky DV1, DV2 a DV4, sourozence v domově má pouze DV4, vztah označuje za dobrý.

Shrnutí odpovědí:

Proto, abychom obě zařízení dětských domovů srovnávali, není tato otázka relevantní. Zařazování dětí do rodinných skupin specifikuje vnitřní řád každého dětského domova, který zohledňuje sourozenecké vazby, jak vyplývá z platné legislativy. Děti jsou umístovány do rodinných skupin na základě sourozeneckých vztahů. Jejich rozdělení je možné jen v případě vzájemného hrubého napadání, nebo pokud počet dětí v rodinné skupině přesáhne kapacitu skupiny. V běžné rodině tvoří sourozenci spolu s rodiči rodinné společenství. Po umístění v dětském domově je proto přirozené sourozenectví zařízením udržovat a podporovat. Z pohledu vývojové psychologie se vztahy sourozenců vyvíjejí v závislosti na pohlaví a věku. Potřeba osamostatnění od rodiny se v období adolescence projevuje mnohdy tendencí odpoutat se od sourozence. V prostředí dětského domova spatřujeme u sourozenců v období dospívání častěji vzájemné vyhledávání, které napomáhá k získání psychické rovnováhy a k budování identity jedince. Šetření prokázalo, že 4 respondenti DF1, DF2, DF4 a DV4, kteří jsou v domově umístěni společně s dalším sourozencem, hodnotí vzájemný vztah se sourozencem jako dobrý. Také ukázalo na praxi, kdy některé děti umístěné v dětském domově mají další sourozence, kteří jsou vychovávaní alespoň jedním z biologických rodičů. V našem případě se jedná celkem o 4 respondenty DF1, DF2, DV1 a DV3. Nabízí se otázka, jak je možné, že se rodiče o některé ze svých dětí dokáží postarat?

II. Prostředí dětského domova

V rámci kategorie nás zajímá, jak děti hodnotí prostředí dětského domova, zda mají dostatečné zázemí a soukromí.

Jak jsi spokojený s uspořádáním domova a materiálním vybavením, jak se ti líbí prostředí domova, pokoj? Změnil bys něco?

Všichni respondenti na začátku odpovědi shodně uvedli, že jsou s prostředím i uspořádáním dětského domova spokojeni, ale dále se jejich odpovědi lišili. Stručné odpovědi se týkaly otázky vybavení. Respondenti z obou dětských domovů nejčastěji odpovídali: „*Co se týče vybavení, myslím, že je to dost dobrý.*“ „*Máme tu vše, na co si vzpomeneme.*“ „*Vybavení, je myslím na vysoké úrovni.*“ „*Vybavení je tu na dobré úrovni.*“

Šest respondentů dávalo do souvislosti prostředí dětského domova s rodinným prostředím nebo předchozím pobytem v jiném zařízení (DF2).

DF1: „*V pohodě, teď mám pokoj jen pro sebe, tak jsem rád. Když chci být sám, tak si zalezu a mám klid. Doma bych to určitě neměl. Tam nemám ani pořádně na čem spát.*“

DF2: „*Byla jsem před tím v Klokánku a tam to bylo podobný. Jsem tu spokojená. Pokoj mám sama, ségra je hned ve vedlejším. Teď, co jsem na střední a musím se víc učit, tak mi ten klid vyhovuje.*“ Z těchto dvou odpovědí vzešlo, že respondenti DF1 a DF2 kvitují možnost samostatného pokoje jenom pro sebe.

DF3: „*Nic mi tu nechybí. Doma bych to takhle určitě neměla.*“

DF4: „*Jako, mě se tu líbí, ale domov to není. Mám tu všechno, pěkný pokoj, kamarády, ale chybí mi rodina, a to mi vadí. Máme tu, myslím všechno, na co si vzpomeneš. Ale rodinu ti to nenahradí.*“

DV1: „*Já si tu nemůžu na nic stěžovat, docela se mi tu líbí, máme všechno. Ale není to, jak by to mělo být. Děti mají být u svých rodičů.*“

DV4: „*Mně se tu líbí moc, cítím se líp než doma.*“

Dvě respondentky se dále v odpovědích věnují vztahům v dětském domově.

DV1: „*Ale vadí mi ty vztahy. Všechno se tu hned rozkřikne, taky tety si mezi sebou vše říkají, pak se mě každá vyptává a to mě nebaví. Někdy jsou nespravedlivý.*“

DV3: „*S tetami se dá na všem domluvit a hodně pro nás dělají. Třeba jsme měly oranžový pokoj a chtěly jsme fialový, tak nám to teta zařídila. Fakt se snaží, abychom byly spokojený, a mě to pak nutí být lepší.*“

Respondentka DF2 uvádí v souvislost vybavení a vztahy: „*Vybavení je tu na dobré úrovni. Třeba v kuchyni jsou spotřebiče, které jsme doma nikdy neměli. A je to fajn,*

protože se s nimi naučíme dělat. Tety se snaží, aby to tu bylo hodně rodinný. Dost vaříme nebo pečeme. Já to potom zkouším u babičky, když tam jsem.“

Dvě respondentky DV3 a DV4 se rozhovořily k otázce úprav v dětském pokoji a pozitivně hodnotily, že se lze s tetami domluvit. Jedna respondentka DF3 si posteskla, že tety se na úkor starších více věnují malým dětem.

Shrnutí odpovědí:

Děti v dětském domově by měly mít srovnatelné životní podmínky jako děti z běžných rodin. V některých dětských domovech se setkáváme s nadstandardními podmínkami. Podle Škoviery (2007, s. 116) luxusní zabezpečení deformuje hodnotový systém těchto dětí.

Všichni respondenti z obou zařízení dětských domovů uváděli, že jsou s vybavením dětského domova spokojeni a v rodinném uspořádání domova neshledali žádný nedostatek kromě respondentky DF3, která zmínila, že vychovatelky na úkor starších více času věnují menším dětem. Dva respondenti z Frýdlantu DF1 a DF2 jsou rádi za vlastní pokoj. Respondentka DF2 z domova ve Frýdlantu vidí výhodu rodinného uspořádání v příležitosti naučit se dovednostem v kuchyni.

V další části odpovědí se respondenti lišili tím, jak porovnávali prostředí domova s prostředím v rodině nebo se zaměřovali na vztahy v rodině. Dvě respondentky DF4 a DV1 z Frýdlantu i z Vrchlabí uvedly, že se jim v domově líbí, přesto to není domov nebo to není, jak by to mělo být.

Z odpovědí respondentů z obou domovů na tuto otázku vzešlo, že rodinné prostředí umožňuje více se přiblížit životu v rodině, ale stejně je důležitá osobnost vychovatele, který celý výchovný proces svým přístupem ovlivňuje. Respondentky DV3 a DV4 mluvily pozitivně o přístupu vychovatelek. Z toho vyplývá, že i v prostředí méně rodinně uspořádaném lze vhodným způsobem uplatňovat prvky rodinné výchovy a individuální přístup. Škoviera (2007, s. 116) v této souvislosti říká, že realizace institucionální výchovy musí vycházet primárně z filozofie výchovy. Základem je vztah s vychovatelem, funkčnější prostředí tento vztah podporuje.

V odpovědích mezi respondenty z domova ve Frýdlantu byla uvedena výhoda rodinného uspořádání, kterou respondent DF2 spatřuje v podmínkách a možnostech věnovat se přípravě stravy. Ceněna je u DF1 a DF2 možnost samostatného pokoje, která se

v domovech přizpůsobujících prostory rodinnému prostředí hůře aplikuje. Nevýhodu v domově ve Frýdlantu označila respondentka DF3, která vnímá v tomto uspořádání větší zátěž na vychovatele, kteří více času věnují mladším dětem.

Jak se zapojuješ do chodu na rodinné skupině?

Odpovědi na tuto otázku jasně rozdělily děti z obou dětských domovů. Čtyři respondenti hovoří především obecně o službách, kterými se na rodinné skupině zapojují.

DV1: „*Jak to bývá, služby a to se střídáme. Jinak mě baví hodně péct, taky se učím na pekařku. Občas přinesu nějaký nový recept a vyzkouším. Takže když můžu, snažím se něco upéct.*“

DV2: „*Pravidelně jsou to služby. Já moc času nemám, ale když je, pomůžu tetám s čímkoliv.*“

DV3: „*No, tak služby to je jasný, ty jsou pro nás daný a musíme se zapojit.*“

DV4: „*Každý den máme služby. Jinak ráda ostatním připravuji jídlo, když to jde.*“

Další čtyři respondenti se spontánně rozpovídali o různých činnostech. Nejčastěji se jedná o přípravu stravy a potom o nákupy. Tři respondentky se vyjádřily, že pomáhají s čím je třeba, ale naznačily, že přednost pro ně má škola, zájmy či co je baví.

DF2: „*Pomáhám tetám, co je třeba. Na prvním místě mám školu, ale pokud je čas a nemám nic venku, často připravuji večeři. Baví mě, když mám volnou ruku a můžu udělat vše sama až k servírování jídla. Když někam jezdíme, pomáhám tetám s malými a tak. Samozřejmě žehlení, nákupy, zařizování ve městě.*“

DF3: „*Já toho času moc nemám, hodně trávím volno fotbalem, ale pak pomáhám se vším, co je třeba. Nerada připravuji jídlo, spíš třeba nákupy nebo pomáhám s malými. Při velkých úklidech myjeme okna. Hrozně mě baví sekat, ale to bychom neměli.*“

DF4: „*Já asi nejvíc pomáhám v kuchyni vařit nebo péct, to mě baví. Nebo mám ráda malé děti, tak s malými, starám se o ně, pohlídám je, to co je třeba.*“

Respondent DF1 popsal také různé činnosti, ale uvedl, že pomáhat musí.

DF1: „*U nás si děláme na skupině spoustu věcí sami, takže musím pomáhat. Spíš dělám, co řekne teta, já se moc do práce neženu, takže ji ani nevyhledávám. Ale když musím, připravuji pro ostatní jídlo, někdy i upeču, chodím na nákupy. Třídím si své prádlo. Jsem jediný kluk na skupině, takže na mě je ta těžší práce. Třeba něco přestěhovat nebo na zahradě. Na jaře jsem vykopával kořeny starých stromů, sázel nové stromky, co je potřeba. Už jsem i sekal trávu, ale to je riziko.*“

Shrnutí odpovědí:

Charakter této otázky může mít pro naše účely šetření výpovědní hodnotu, proto odpovědi dětí z obou zařízení budeme srovnávat.

Děti z dětského domova ve Vrchlabí jmenovaly ve svých odpovědích služby. Jedná se o obecné označení pro činnosti, které vykonávají děti ve všech dětských domovech. Organizace služeb může být různá, každá rodinná skupina si je stanovuje většinou sama podle uvážení. Dětem na rodinné skupině může být přidělena stejná služba na týden, nebo se prostřídávají každý den. Mezi obvyklé činnosti náleží pravidelné úklidové práce. Systém centrálního stravování neumožňuje dětem každodenní přípravu stravy na skupině, přesto vnitřní organizace dětského domova má stanoveny dny, kdy se těmito činnostmi děti zaměstnávají tak, aby děti o tyto činnosti nepřicházely a získávaly postupně v této oblasti zkušenosti.

V dětském domově Frýdlant je vše podřízeno přirozenému chodu domácnosti. Proto se děti více zaměřily na popis činností, které vykonávají. Vedle přirozeného zapojování dětí se v systému lépe osvědčily pevné služby dětí, které jsou stanoveny vždy na celý týden. V roce 2010 proběhl na Slovensku výzkum se 103 mladými lidmi z dětského domova, který se zabýval problémem zaměstnávání těchto mladých lidí po odchodu z dětského domova. Výsledky výzkumu potvrdily, že všichni respondenti, kteří se uplatnili na trhu práce, se během pobytu v dětském domově podíleli na činnostech spojených s chodem a jen 31 % (17 respondentů) práci nemělo. Naopak, z těch co uvedli, že se na chodu domova nepodíleli, neměl práci žádný. Podle údajů se všichni respondenti podíleli na udržování pořádku, 93 % uvedlo vaření a přípravu jídla, 81 % respondentů pomáhalo při péči o mladší děti v domově, 50 % chodilo nakupovat, 28 % označili možnost mytí nádobí, žehlení. Potvrdila se tak skutečnost, že participace dětí na činnostech v domově rozvíjí pracovní návyky dětí, samostatnost a pocit zodpovědnosti. Schopnost přizpůsobení režimu a pravidlům pomáhá při uplatnění v pracovním procesu (Papšo 2013, s. 441–446). V rodinném prostředí dětského domova ve Frýdlantu se otevírá větší prostor pro zapojování dětí, což může dětem v jejich osamostatňování pomoci.

III. Role vychovatele

V této oblasti zjišťujeme, jakou roli v životě dítěte mají vychovatelé.

Jaký vztah máš ke kmenovým vychovatelům? Cítíš k některému důvěru?

Ve dvou odpovědích respondentky přirovnaly vychovatelku k rodiči.

DF2: „Já vycházím s oběma tetami. Nejsem konfliktní. Když je potřeba, řeknu si svůj názor, ale nehádám se. Tak nějak je respektuji. Víím, že to se mnou myslí dobře. Rozumím si s oběma, ale spíš jedné říkám všechno, tak nějak je mi osobnostně blíž. Asi ji mám jako mámu. Tu jsem vytěsnila, protože se jako máma vůbec nechová. Už mě tolikrát zklamala, že s ní nepočítám. S tetou hodně řeším sestru, která je problémová, to mi pomáhá se s tím vyrovnávat.“

DV1: „Nejradši jsem měla tetu, když jsem byla malá. To byla pro mě máma. Hned nějak ze začátku jsem se dozvěděla, že je teta bývalá zdravotní sestra. Poprosila jsem jí, jestli by mi propíchla uši. Za to jsem byla ráda, že přijela ve svém volnu a propíchla mi je. Pěkně jsem řvala.“ (smích)

Jedna respondentka má důvěru k oběma vychovatelkám.

DV2: „Tety jsou úplně v pohodě. Vycházím s oběma. Můžu se jim svěřit se vším. Kdykoliv za nějakou přijdu, snaží se mi pomoci. Znamenají pro mě jistotu. Vážím si jich, za to, co pro nás dělají.“ Respondentka se dále rozpovídala a vysvětlila pocit jistoty. „Pro mě děcák znamená hodně. Nebýt v děcáku, tak nejsem tam, kde teď. K mamce jezdím ráda, ale tady mám tu jistotu, kterou u ní ne, takže jsem tady v klidu a můžu se soustředit na sebe.“

Další respondentka se vyjadřuje ke všem vychovatelkám.

DV3: „Všechny tety jsou super. Víím, že jim o mě jde. Doma jsem to z mámy necítila, proto jsem taky nechodila do školy. Tady víím, že tetám na mě záleží a to mě motivuje, snažím se víc i ve škole.“

Jedna respondentka uvádí, že zpočátku s tetami hádala a uvědomuje si důvod.

DV4: „Já jsem se dřív s tetami hodně hádala, ale to bylo hlavně proto, že jsem nebyla zvyklá, aby mě někdo vedl. Po čase už se to zlepšilo. Teď si s nimi povídám o všem. Víím, že mi chtějí dobře poradit a chtějí pro mě to nejlepší.“

Odpovědi třech respondentů obsahují různé důvody, proč důvěru nemají nebo se nechtějí svěřovat.

DF1: „Někdy je to dobrý, někdy je to špatný. Je to zrovna, jak se chovám. Já mám trochu problém s tím, že chci, aby bylo po mém. Neumím se moc přizpůsobovat, takže se dost hádám. Asi k nim důvěru mám, ale moc se nesvěřuju. To spíš ségře, té řeknu vše. Jsem tu už dlouho a zažil jsem jich několik. Jednou jsem měl strejdu a to bylo dobrý, protože mi byl bližší.“

DF3: „Tety jsou v pohodě, vím, že jim můžu věřit. Ale takový, jako důvěrnosti, to říkám spíš kamarádce. Tetě bych se styděla. Taky se mi stalo, že jsem jí něco řekla a ona si to nenechala pro sebe. Za tetami jdu spíše, když potřebuji poradit. Myslím, že se hodně starají. Když někde sem, voláme si, určitě projevují zájem a starost.“

DF4: „Já tety respektuji, ale už jsem říkala, vadí mi, jak odcházejí. Měla jsem nejlepší vztah s tou první tetou. Říkala jsem jí úplně všechno. Teď už nedokážu tak navázat. Raději se svěřuji kamarádce. Za tetami jdu, když potřebuji, ale vše jim neříkám.“

Někteří respondenti se ve výpovědích více rozpovídali o přístupu vychovatele a výchově.

DF1: „Strejda věděl, jak na mě. A měl ty možnosti. Hodně s námi hrál fotbal a stále vymýšlel nějaké aktivity. To mě dost motivovalo, abych dělal věci, který mě nebaví. Byl prostě dobrý.“

DF4: „Na tetách je vidět, že chtějí, abychom se tu cítili dobře. Teď je tu dost malých dětí, kterým se musejí věnovat. S námi si dost povídají. Každá je jiná, ale není tu žádná, která by mi vadila. Některý jsou až moc hodný, to pak děti zkouší. Já mám radši, když si umí udělat pořádek, aby byl klid.“

Dětský domov vedle základních funkcí do určité míry nahrazuje fungující rodinné prostředí. Pro každé dítě je přítomnost alespoň jednoho dospělého, ke kterému mohou cítit důvěru, uspokojením základní vztahové potřeby.

Shrnutí odpovědí:

Z odpovědí lze shrnout, že všech 8 respondentů označuje vychovatele v dětském domově jako důležitou osobu. Všechny odpovědi dětí spojuje pocit životní jistoty a uznání, které jsou ve větší nebo menší míře uspokojovány. Ve dvou případech respondentky DF2 a DV1 přirovnávají vychovatelku k matce. Jedná se o 1 respondentku z domova ve Frýdlantu a 1 z domova ve Vrchlabí. V obou případech vztah mezi dítětem a matkou nebyl funkční. Vychovatel v dětském domově poměrně často, aniž by chtěl, dostává roli rodiče. Někdy se jedná pouze o určité životní situace dítěte, kdy vychovatel roli rodiče zastoupí. Jindy je do pozice rodiče delegován samotným dítětem, v případě dlouhodobé absence rodiče, kdy dítě blízkou osobu bytostně potřebuje.

Důvěru k oběma kmenovým vychovatelkám uvádí 1 respondentka DV2. Tři respondenti z Frýdlantu DF1, DF3 a DF4 přes fungující vztah s vychovatelkou uvádějí důvod, proč se nesvěřují. V jednom případě může být příčinou chování osobnost dítěte (DF3)

a získaná negativní zkušenost. V ostatních dvou případech si respondenti konkrétně stěžují na fluktuaci vychovatelů.

Z šetření vyplynulo, že v životě respondentů vychovatel zastává důležitou roli. Každé dítě touží někam patřit a pro někoho něco znamenat. Děti vyrůstající v institucionálních podmínkách uspokojení této potřeby také vyžadují. Kubíčková (2011, s. 6) uvádí, že ohroženým dětem nejvíce schází vztah a následně jistota tohoto vztahu. To, že děti potřebují především jistotu vztahu ke svým lidem, řekl už Zdeněk Matějček. V podmínkách ústavní výchovy lze potřebu jistoty vztahu hůře saturovat. Jedním z důvodů je směnový režim, který nezajistí přítomnost klíčové osoby pro dítě a dalším důvodem může být příliš velká fluktuace pracovníků dětského domova. Víze trvalejšího vztahu mezi dětmi a personálem se z těchto příčin naplňuje špatně. I to je jeden z důvodů, proč je náhradní rodinná péče upřednostněna před ústavní. Dle Škoviery (2007, s. 104) chce dítě také vychovatele, který umí zaujmout, může být jeho oporou, ale neohrožuje jeho pohodlí svými nároky. Každému člověku je vlastní individuální osobnost, která předurčuje určité sympatie a vztahovost ke konkrétnímu jedinci. Tak je to i mezi dětmi a vychovateli, přesto se domníváme, že kvalita vztahu mezi dítětem a vychovatelem by měla vycházet od erudovaných pedagogických schopností každého vychovatele. Navázání vztahu mezi oběma je prvním krokem k tomu, aby vychovatel porozuměl procesu vzniku problémů u dítěte, což v prostředí dětského domova, kde se setkáváme s rizikovými projevy u dětí, hraje poměrně zásadní roli. Kubíčková (2011, s. 6) upozorňuje na to, že pochopí-li vychovatel, proč se dítě chová, jak se chová, pomůže to vychovateli částečně eliminovat negativní emoce ve vztahu k jedinci. Prakticky nejde jen o pomoc dítěti, ale i vychovateli.

Kvalita vztahu mezi vychovatelem a dítětem má velký vliv na celý výchovný proces, ale ovlivňuje ji řada okolností. Z šetření vyplynula závažnost fluktuace vychovatelů. Vedle osobnosti dítěte a vychovatele je důležité původní rodinné prostředí dítěte, vztah s rodiči, výchovný styl vychovatele, schopnost přijetí dítěte a jeho rodinné historie u vychovatele a mnoho dalších aspektů, které by si měl vychovatel při své práci uvědomovat a pracovat s nimi. Z výpovědí dětí lze konstatovat, že nelze vysledovat ve vztahu vychovatele s dětmi z DD Frýdlant i u dětí z DD Vrchlabí odlišnosti.

IV. Vzdělání a volnočasové aktivity

Oblast zjišťuje, jak děti vnímají vzdělání a jaké názory mají na podporu od dětského domova. Také, zda si váží možnosti zůstat v dětském domově a pokračovat ve studiu.

Baví tě škola? Jak trávíš volný čas, podporují tě v domově?

Škola nebaví jednoho respondenta DF1. Uvedl, že chtěl jít na automechaniku, ale protože by dojížděl, rozhodl se pro jiný učební obor v místě domova. Všem ostatním respondentkám se dle jejich názoru ve škole líbí. Dvě respondentky mluví o motivaci ke škole, kterou v dětském domově získaly.

DV2: „Škola mě baví a jsem za ní ráda. Kdybych byla doma, asi tohle nedokážu. Dřív jsem si vůbec nevěřila, teďka už přemýšlím, že tu zkusím vysokou. Respondentka navštěvuje 3. ročník střední školy.“

DV3: „Ve škole se strašně snažím kvůli tetám, chci si tu ještě udělat maturitu, tety mi řekly, že jsou rády.“ Respondentka chodí 2. rokem na učební obor SOU.

Pět respondentů uvedlo vychovatelku, která jim pomohla s výběrem školy. Jedna respondentka uvedla také otce.

DF2: „Jo, baví. Se střední mi pomohly tety. Jsem tam spokojená, maturitu bych chtěla dát.“ Respondentka nastoupila 1. ročník střední školy.

DF3: „Baví. Učňák jsem dávala dohromady s tetou. Líbí se mi tam, ale někdy to tam je hrozně těžký. Mám taky co dělat, abych to zvládla.“ Respondentka dochází 2. rokem na učební obor SOU.

DF4: „No, jsem tam hlavně díky tetám. Byla jsem na praktické. Tety přišly s tím, že by mě vzali na háčkový obor, který mi byl blízký. Baví mě práce rukama, tak jsem se tam jela podívat s kamarádkou. Respondentka studuje 2. ročník učební obor na SOU.

DV1: „Škola mě baví. Obor jsem vybrala s tetou, ale táta se taky zajímal a mluvili jsme o tom.“ Respondentka je letošní školní rok v posledním ročníku učebního obor na SOU.

DV4: „Škola mě baví moc, jsem ráda, že jsem si nechala poradit. Respondentka nastoupila do 1. ročníku VOŠ.

Podpora výběru školy a vytvoření podmínek pro úspěšnou školní docházku jsou determinanty, které mohou zkvalitnit a významně ovlivnit budoucí samostatný život.

Aktivní trávení volného času provozují 2 respondentky. Obě se věnují sportu.

DF3: „*Mě zabírá dost času fotbal. Tomu se věnuji od mala a ten mě i tak nějak motivuje, abych makala ve škole. Jinak všechny sportovní akce s dětským domovem, protože sport mě obecně baví.*“

DV3: „*Já dělám už dlouho atletiku.*“

Další dva respondenti se vraceli do minulosti a mluvili o kroužcích na základní škole. Aktuální trávení volného času mají naplněno nezávazně.

DF1: „*Dřív jsem chodil na fotbal, florbal a hokej. To se základkou skončilo. Ted' chodím jednou týdně do posilovny, a pokud seženu, tak můžu na brigády.*“

DF4: „*Já jsem ještě loni chodila na zpěv, ale ted' dojíždím na učiliště a už bych to časově nedávala. Takže mám brigádu, dělám zahradnické práce, to je taky obor, v kterém se učím. Když je nějaká soutěž ohledně zpěvu nebo vystoupení domova, tak se účastním.*“

Jedna respondentka také vyjmenovává nejdříve kroužky na základní škole, ale volný čas na střední škole má aktivitami poměrně naplněný.

DF2: „*Já jsem na základce chodila do různých kroužků, ale ted' na střední to padlo. Chodím na brigádu a mám dva projekty, do kterých jsem zapojená, Na jedné lodi, kdy chodím doučovat jednu holčičku a projekt na sociální dovednosti. Občas do posilovny, a ted' se sestrou chodíme běhat.*“

Tři respondentky upřednostňují spíše setkávání s přáteli.

DV1: „*Já jsem dřív chodila na každou sportovní soutěž od děcáku. Ted' už se mi moc nechce, nechávám to mladším. Spíš jen to pečení občas na skupině. Ráda si vyjdu ven s kamarádkami a tak.*“

DV2: „*Já moc času nemám. Zabírá mi ho příprava na školu, a pokud mám volno, jezdím k mamce a trávím čas s ní nebo s kamarádkou.*“

DV3: „*Já volný čas trávím s přáteli. Chodíme ven, někam si posedět.*“

Zapojení do zájmových aktivit obohacuje děti zážitky, umožňuje začlenění do místní komunity a tvorbu vztahů a vznik nových přátelství. Děti se učí smysluplně trávit čas, získávají sociální zkušenosti a dovednosti.

Shrnutí odpovědí:

Z 8 respondentů se celkem 7 vyjádřilo, že je škola baví, což je pozitivní předpoklad, aby školu úspěšně dokončili. Nespokojenost se školou vyjádřil respondent DF1. Pět respondentů DF2, DF3, DF4, DV1 a DV4 uvádělo, že s výběrem školy jim pomohla

vychovatelka, pouze jedna respondentka DV1 zmínila také zájem otce. Dvě respondentky z domova ve Vrchlabí DV2 a DV3 získaly podporou vychovatelek motivaci k pokračování ve studiu.

Na začátku roku 2017 proběhl pod záštitou Nadace Terezy Maxové výzkum na téma Problémy ve vzdělávání dětí v dětských domovech, kterého se účastnilo celkem 63 domovů z celé České republiky a 1.880 umístěných dětí. Z výzkumu vyplynulo, že 72 % dětí z dětských domovů na sekundárním vzdělávacím stupni (412 dětí) studuje SOU, 25 % SŠ a 3 % gymnázium. Studentů VOŠ a VŠ (z 1880 dětí) jsou 2 %. Výsledky také ukázaly, že děti z menších dětských domovů (dle výzkumu do 20 dětí) mají 2x vyšší šanci studovat střední školu než děti z velkých domovů (dle výzkumu nad 41 dětí). V rámci výzkumu měli vychovatelé vyhodnotit, které bariéry brání dětem z dětských domovů dokončit úspěšně školu. Nejčastější odpovědí bylo, že děti limituje především vlastní rodina a její způsob výchovy. Rodiče se potýkají s jinými pro ně důležitějšími problémy, než je vzdělávání dětí. Jedná se většinou o problémy existenční, vztahové nebo různé formy závislosti. Dítě také nebývá rodiči dostatečně motivováno, protože pro rodiče vzdělání není hodnota (Problémy ve vzdělávání dětí v dětských domovech 2017). Do domova přicházejí často děti s velkými výukovými nedostatky, které se u starších školáků těžko dohánějí.

Z našeho šetření vzešlo, že z 8 celkem 5 (62, 5 %) respondentů DF1, DF3, DF4, DV1 a DV3 chodí na učební obor SOU. Dvě (25 %) respondentky DF2 a DV2 studují SŠ a 1 (12, 5%) respondentka DV4 studuje VOŠ. Jedna respondentka DV3 plánuje po získání výučního listu pokračovat studiem na střední škole a 1 respondentka DV2 plánuje po maturitě studovat VŠ.

Na otázku trávení volného času se respondenti k podpoře od dětského domova přímo nevyjadřovali. Pouze respondentka DF3 uvedla, že ji sport motivuje, aby se snažila i ve škole. Za pozitivní považujeme zmínku respondentky DF4 o vystoupeních za dětský domov. Prezentace dětského domova dětmi je záslužná činnost. Vnímáme ji i jako určitou solidárnost dítěte s prostředím dětského domova. Systém v některých domovech je nastaven tak, že se děti naučí pouze přijímat. Tomu neprospívají ani časté dary, které děti dostávají od sponzorů. Proto je potřebné podporovat aktivity, ve kterých se iniciátory obdarovávání stanou děti.

Z výpovědí vyplývá, že kroužky navštěvovali respondenti v období docházky na základní školu. Základní škola bývá v místě bydliště, děti mohou docházet i na několik kroužků v týdnu. V současné době mají organizovaný zájem pouze 2 (25 %) respondentky DF3 a DV3, u obou je to sport. Ze zkušenosti víme, že nabídka organizovaných volnočasových aktivit pro adolescentní věk téměř není. Respondenti v adolescentním věku se věnují častěji nezávazným aktivitám. Z vývojové psychologie je známo, že adolescenti přikládají větší význam vrstevnické skupině. Potřeba jistoty a bezpečí je více uspokojována vztahy s kamarády. Tomu odpovídá výpověď respondentek DV1, DV2 a DV3.

Výzkum Terezy Maxové, který jsme výše zmiňovali, se dále zaměřoval na trávení volného času dětí z dětských domovů (všechny věkové kategorie). Výsledky ukázaly, že dvě třetiny (67 % z 1.880) dětí navštěvují nějaký kroužek, polovina má kroužek v domově a druhá polovina z nich mimo domov. Jen třetina dětí (33 %) nemá kroužek žádný (Problémy ve vzdělávání dětí v dětských domovech 2017).

Plánuješ v 18 letech odejít nebo doděláš vzdělání v dětském domově?

Tři respondentky DV1, DV2 a DV4 už jsou z důvodu věku v domově na dohodě o dobrovolném pobytu a rozhodnutí hodnotí pozitivně.

DV4: „*Já už tu jsem na dohodu a jsem ráda. Před tím jsem moc nechtěla, dost jsem se nechala přemlouvát, ale teď to hodnotím jako dobré rozhodnutí. Nemám žádné starosti navíc a můžu se soustředit na školu.*“

Z 8 respondentů chce 7 respondentů dokončit školu v dětském domově. Dvě respondentky plánují za účelem dalšího studia v domově dále zůstat. DV2 je ve 3. ročníku střední školy s velmi dobrým prospěchem, plánuje studium na vysoké škole. DV3 studuje učiliště a chtěla by pokračovat maturitním oborem.

Dva respondenti popisují své obavy a plánují, co bude po ukončení školy. Přestože DF1 uvedl nespokojenost se školou, uvědomuje si důležitost vzdělání a jeho cíl je získat výuční list.

DF1: „*Ne. Mojí prioritou je dodělat si v děcáku výuční list, jinak bych to asi nedal. To bych nezvládnul, sám. Těžko bych měl peníze. Vůbec nevím, jak bych to dělal. Víím, že škola je důležitá. Pak asi půjdu do domu na půl cesty a budu si hledat práci někde továrně. To mi už radila teta, tam je práce na pracovní smlouvu.*“

DF2: „*Já tu chci určitě zůstat do maturity. Nechci být nikomu na obtíž. Pak se uvidí, co bude. Chtěla bych maturity dosáhnout.*“

Další respondentka cítí obavy také a směřuje odchod z dětského domova ke strýci.

DF3: „*Já tu plánuji zůstat až do vyučení. Nevím, jak bych to jinak dala, tady mám své jisté. Pak se uvidí, jestli mi pomůže strejda a budu u něj chvíli bydlet.*“ DV1 vzpomíná na přítele: „*Já se chci tady vyučit a pak odejdu. Už se strašně těším. Jsem tu moc dlouho. Těším se na něj, ty víkendy mi už nestačí.*“

Respondentka, která nemá představu o své budoucnosti, chce přesto nabytím plnoletosti z dětského domova odejít. Z osobní dokumentace vyplývá nezralá osobnost dívky.

DF4: „*Já chci odejít v 18 letech. Nechci tu už být. Nevím, kam půjdu, ale půjdu pryč. Nezůstanu tu.*“

Shrnutí odpovědí:

Z odpovědí vzešlo, že celkem 7 ze všech 8 respondentů chce dokončit vzdělání v dětském domově. Mezi důvody, proč se rozhodly dokončit vzdělání v dětském domově, jsou především obavy ze samostatnosti, z nedostatku financí a také z pocitu být někomu na obtíž. Opačný názor má respondentka DF4, která se rozhodla z dětského domova odejít za každou cenu.

Z praxe známe mnoho dětí, které nabytím zletilosti opustily dětský domov ještě před dosažením vzdělání, které v návaznosti na odchod nedokončily. U dětí se setkáváme, že plánují v domově zůstat, ale 18. narozeninami názor změní. Přes naše zkušenosti současné statistiky uvádějí, že počet dětí na dobrovolném pobytu v dětském domově narůstá. Například v roce 2006/2007 se jednalo o 291 dětí a v průběhu 10 let se počet dětí zvýšil na 440 (Statistická ročenka MŠMT 2016a).

Respondentka DV4, která zkušenost z dobrovolného pobytu získala, oceňuje, že se může bez starostí věnovat škole. Dvě respondentky DV2 a DV3 plánují v dětském domově za účelem navazujícího vzdělání zůstat. Shrnujeme, že v této oblasti nelze vysledovat ve výpovědích dětí z obou domovů rozdíly.

V. Zapojení do širší sociální skupiny

Kategorie byla zvolena za účelem zjistit, jaký význam respondent přisuzuje navazování vztahů v širším sociálním prostředí a také jak vnímá umístění v dětském domově.

Máš kamarády mimo dětský domov? Navštěvují tě? Tajil jsi někdy, že jsi z dětského domova?

V domově děti navštěvují i jiní kamarádi. Pravidla návštěv se mohou mezi zařízeními lišit, každopádně kontakt s vrstevníky je vždy podporován. V zájmu obou zařízení DD Frýdlant i DD Vrchlabí je podpořit začleňování dítěte do širšího sociálního prostředí, tudíž navazování vztahů s dětmi, které nejsou z dětského domova, jsou obě zařízení nakloněna.

Všichni respondenti z obou dětských domovů uvádějí, že mají kamarády i mimo dětský domov. Většinou se jedná o spolužáky ze základní školy nebo současné, kterou navštěvují. Nejlepšího kamaráda v dětském domově uvádějí tři respondentky.

DF2: „*Já mám kamarádku tady v děcáku, jsme si blízko věkem a rozumíme si.*“

DF3: „*Já kamarádím nejvíc tady s holčínou (DF4), co jsme spolu i na pokojí. Máme stejné zájmy, baví nás sport, chodíme spolu na fotbal a tak.*“

Ohledně návštěv se všechny názory respondentů shodují, že občas za nimi nějaký kamarád přijde, ale raději chodí ven, kde jsou úplně sami.

S utajením pobytu v dětském domově někteří respondenti zkušenost mají.

DF3: „*O děcáku moc nemluví, přijde mi to divný.*“

DF4: „*Dřív jsem se styděla o tom mluvit hodně, teď o trochu míň. Všichni si dělají obrázek, že dělám něco hnusného, že tam jsem za problémy. Moc o tom nemluví. Vždycky mě naštvě, když to učitelka řekne.*“

DV2: „*Na základce jsem to netajila, věděli to všichni. Ale na střední o tom nemluví, ani nevím proč. Nechávám to tak nějak plynout. Ono to ani nikoho nenapadne, protože já o mamce pořád mluvím i za mnou chodí ke škole, tak to nikoho nenapadne.*“

O špatné zkušenosti mluví jedna respondentka.

DV1: „*Nedělá mi problém o tom mluvit, ale vadí mi, když o tom mluví blbě ostatní. Zamrzelo mě od učitelky, když řekla, že si za to můžu sama.*“

Shrnutí odpovědí:

Všichni respondenti účastníci se šetření se shodli, že mají kamarády mimo zařízení dětského domova. Většinou se jedná o vrstevníky, které znají z docházky ze škol. Starší adolescenti se už více zaměřují na udržování individuálních vztahů. Tři respondentky DF2, DF3 a DF4 označily nejlepšího kamaráda v dětském domově. Shodu podporuje věk a společné zájmy. Kamarádi za dětmi do dětského domova chodí, ale umístěné děti

obecně vyhledávají společné vycházky mimo areál domova. Je přirozené, že mladí lidé upřednostňují pocit svobody a volnosti, který jim v zařízení domovů chybí, protože systém je nastaven na kontrolu dětí.

Pro úspěšné začlenění jedince po odchodu z dětského domova je důležité, aby docházelo v co největší míře k přirozené integraci dítěte do širšího sociálního okolí. Dítě by mělo být domovem v dostatečné míře podporováno k příležitostem v rozvíjení navazování vztahů s jinými dětmi. Z tohoto pohledu lze nahlížet na míru otevřenosti zařízení vůči určité volnosti či integraci dětí do prostředí mimo dětský domov. V obou zařízeních dětských domovů lze, aby děti jejich kamarádi navštěvovali.

Polovina respondentů, z nichž 2 DF3 a DF4 jsou z domova ve Frýdlantu a 2 DV1 a DV2 z Vrchlabí, vnímá pobyt v dětském domově jako stigmatizující. Stigmatizaci neovlivňuje prostředí, ale samotný fakt umístění v dětském domově. Děti si uvědomují, že normalita se rovná životu v rodině a proto se bojí předsudků ostatních lidí.

VI. Role biologické rodiny

Oblast zjišťuje, jakou roli přisuzuje respondent biologickým rodičům.

Jak vnímáš ve svém životě původní rodinu?

V dětských domovech se s dětmi, které by neměly rodiče, setkáváme jen sporadicky. Většina dětí rodiče má, ale vzájemné vztahy jsou ovlivněny celou řadou činitelů. Výpovědi respondentů doplňujeme o dobu pobytu a zájem rodičů o dítě v průběhu pobytu v dětském domově.

Společně u 5 respondentů bylo, že se vyjadřovali z počátku pouze k matce. Návštěvy u matky potvrdily pouze výpovědi 2 respondentů, 1 respondentka pravidelně navštěvuje otce.

DF1: „*Máma pro mě neznamená nic. Nikdy pro mě nic neudělala a já s ní nepočítám. Jsem vlastně od malička v děčáku, máma se skoro nikdy nezajímala. Já jsem u ní ještě občas byl, ale ségra nikdy a máma o ní vůbec nemluví. Nikdy se na ni ani nezeptala. Mě nikdy nepohládila.*“ Respondent je v domově 13 let. Matka bydlí s přítelem a společnými dvěma dětmi v místě dětského domova. O respondentu v jeho dětství projevovала pouze sporadický zájem. Chlapec byl u matky na pobytu v průběhu let jen několikrát. S matkou si nerozumí. O otci spolu nikdy nemluvili. Chlapec ho poznal teprve nedávno přes sociální síť, kdy si vyměnili pár informací. Od té doby kontakt nepokračuje.

DF2: „Jsem s mámou v kontaktu jen po telefonu. Vlastně co tu jsem, tak tu byla pouze ze začátku 2x. Pak už jen slibovala. Co si ji pamatuju, nikdy se jako máma nestarala.“ Respondentka je v domově 4. rokem. Matka si založila novou rodinu, bydlí na vzdáleném místě, kontakt udržuje pouze občas. Otec je ve výkonu trestu. S dcerou si dopisuje. Respondentka jezdí pravidelně k babičce.

DF3: „Já mámu skoro neznám, jen po telefonu. Od malička mě vychovávala babička, pak jsem se dostala do děčáku. Nějak mě máma ani nezajímala, až teď.“ Šest let je respondentka v domově. Komunikovat s matkou začala nedávno, s otcem si píše také krátce. Na léto plánují s matkou společný pobyt.

DV2: „Mamka je teď v pohodě, jezdím k ní pravidelně, ale bydlet s ní raději nechci. Přeci jen, má sama co dělat a trochu se bojím, jak by to zvládala. Takhle mi to vyhovuje.“ Celková doba pobytu respondentky v domově je 10 let. Matka pracuje, má bydlení a o dceru projevuje už dlouhodobě zájem.

DV3: „S mamkou už je to dobrý. Bydlí tady v místě, takže k ní normálně chodím a funguje to. Dřív to bylo horší, teď má přítele a srovnala se. Skoro nepije.“ Čtyři roky je respondentka v domově. Matka respondentky dříve hodně pila, nepracovala a měla finanční potíže. Aktuálně má stabilní podmínky a kontakt probíhá pravidelně.

Respondentka DV1 vzpomínala tátu: „Já jezdím k tátovi každý víkend a volné dny. Táta se stará. Zvládá sestru a malého brášku. Mohla jsem už být doma, ale já na to koukala tak, že sem jdu na tu školu a táta jako samoživitel, stará se o dvě děti, já to vnímám takhle. Chci se o sebe postarat sama a tátovi nebýt na obtíž.“ Respondentka je v domově umístěna celkem 12 let. Otec respondentky má stabilní podmínky, pracuje. Dcera ho navštěvuje pravidelně.

Respondentka DV4 řekla pouze, že si s rodiči občas zavolá a více se vyjadřovat odmítala. V domově je 7 let.

Respondentka DF4 má jako jediná biologické rodiče, kteří spolu žijí ve společné domácnosti. „Já jsem ze začátku domů jezdila, ale pak mi začalo vadit, jak to tam vypadá a taky, že rodiče nemají vůbec zájem. Já jsem třeba přijela a oni odešli na celý den k sousedům. Tak co jsem tam měla dělat. Tak jsem řekla, že už tam jezdit nebudu. Hodně krát mě zklamali, nechovají se jako rodiče. Ale zase, rodiče máš jenom jedno, je to těžké.“ Respondentka je 4 roky v domově. Rodiče vidá, když přijedou pro mladší sestru.

Shrnutí odpovědí:

Z výpovědí respondentů vyplývá, že pokud některý z rodičů projevuje o dítě zájem, je opřeván i dítětem. Každý dětský domov specifikuje kontakt s rodiči a dalšími osobami ve vnitřním řádu zařízení, kde upravuje podmínky telefonického kontaktu, písemného kontaktu, návštěv v zařízení a odjezdů na pobyty. Kontakt s rodiči je domovem podporován. V domově ve Frýdlantu mohou jezdit děti k rodičům nebo blízkým osobám každý víkend. V domově ve Vrchlabí mají děti možnost jezdit do rodiny nebo k blízkým osobám 1x za 14 dní.

Z výpovědí vyplývá, že pravidelné návštěvy alespoň u jednoho z rodičů probíhají u respondenta DV1, DV2, DV3. Otec v případě respondentky DV1 a matka DV2 a DV3 mají společné to, že jejich životní podmínky se stabilizovaly a mají zájem s dítětem se setkávat. Vztah s rodičem si respondenti chválí.

Kontakt bez návštěv je u respondentů DF2, DF3 a DF4. Matka DF2 bydlí na vzdáleném místě, kontakt DF3 s matkou nefungoval a je navázán před nedávnou dobou. DF4 jezdit k rodičům odmítá. V případech těchto respondentů figuruje důvod na straně rodiče či dítěte, který návštěvám v rodině zamezuje. Matka DF2 projevuje pouze slabý zájem, respondentka ji v současné době nepřijímá, DF3 je připustná matku poznat, matka o respondentku začíná zájem vyvíjet. Rodiče zájem o kontakt s respondentkou DF4 neprojevují.

Sporadický kontakt nebo nepravidelnou návštěvu uvedli DF1 a DV4. Respondent DF1 matku neuznává jako matku. DV4 udržuje kontakt s rodiči jen formálně.

Tři respondenti DV1, DV2 a DV3 ze čtyř z DD ve Vrchlabí jezdí na pravidelné návštěvy k rodičům, z DD Frýdlant nejezdí pravidelně k rodičům žádný dotazovaný respondent, respondentka DF2 navštěvuje pravidelně babičku.

Podle Škoviery (2007, s. 132) existuje mnoho bariér, které mohou komplikovat spolupráci mezi rodiči a zařízením. Rodiče i dítě může považovat rozhodnutí o umístění dítěte do zařízení jako trest. Navíc situace přináší vnitřní konflikt, trestající se staví do pozice pomáhajícího. Často se jedná o negativní nastavení jednotlivých stran. Dětský domov je ten, kdo dítě odebral rodičům. Různá očekávání a rivalita ze strany rodičů a zařízení způsobují varianty situací, které mohou jen těžko předjímat jednoduchá řešení. Jde o to uvědomit si společný zájem, jedině tak se může spolupráce vydařit.

Šetření ukázalo na dlouhou dobu pobytu respondentů v dětském domově. V DD Frýdlant je průměrná doba pobytu respondentů 7 let (zaokrouhлено nahoru) a v DD Vrchlábí 8 let (zaokrouhлено dolů). Nelze předjímat důvody, přesto za situací můžeme spatřovat chybějící podporu rodiny nebo alibismus rodičů, kteří si na stav přivykli.

VII. Význam dětského domova pro dítě

V oblasti zjišťujeme, co pro respondenta dětský domov znamená.

Co si představíš pod pojmem domov a co pro tebe znamená dětský domov? Co myslíš, že ti dal?

Tři respondentky se vyslovily, že mají domovy dva.

DF2: „*Domov je tam, kde mám své nejbližší. Pro mě je to teď tady, protože tu mám sestru, ale pak taky u babičky.*“

DV2: „*Domov mám u mámy, ale když sem přijedu, tak zase tady. Jsem tu už dlouho a zvykla jsem si. Jsem za děcák ráda. Znamená pro mě hodně, nebýt děcáku, tak nejsem tam, kde teď.*“

DV3: „*Domov mám tady i u mamky. Já jsem se tu zklidnila a nemám problémy. Vlastně si teď i víc rozumíme s mamkou. Myslím, že budu mít lepší budoucnost. Tady mě učí různé věci, když jsou rodiče bez zájmu, tak mě to doma nebavilo. Třeba jsem nešla do školy, protože jsem věděla, že mi to projde. Teď jsem ráda, že jsem tady.*“

Jeden respondent považuje dětský domov za svůj domov, protože zde má sourozence.

DF1: „*Domov je to tady, jsem tu zvyklý a mám tu ségru. Dětský domov mi nahrazuje rodinu. U mě rodina spadla. U mámy se necítím dobře, dělá rozdíly mezi dětmi. Tady se mám líp. Mám tu všechno. Jídlo, oblečení, postel.*“

Dva respondenti hovoří o dětském domově jako o aktuálním domově.

DF3: „*Já to беру jako svoji rodinu. Jako domov, ve kterým žiju. Jsem tu už hrozně zvyklá, bude těžký, až budu muset odejít.*“

DV4: „*Doma jsem teď určitě tady.*“

Dva respondenti dětský domov jako svůj domov nevnímají.

DF4: „*Děcák mám i nemám ráda. Je mi líp než doma, ale není to můj domov, chtěla bych být jinde.*“

DV1: „*Domov je tam, kde jsou rodiče a děti. Tady to mám ráda, ale domov to není.*“

Odpovědi na to, co dětský domov dětem dal, se lišily. Zatím co respondent DF1 se zaměřil na nejzákladnější potřeby jídlo, oblečení, postel, jiný zmiňuje finanční stránku.

DF3: „*Tím, že jsem v děčáku, je to lepší. Mám možnosti, vše mi zaplatí, doma by to asi nebylo.*“

Tři respondentky spatřují význam dětského domova v tom, že jim pomohl posunout se k lepšímu:

DF2: „*Děčák mi dal asi školu. Doma bych kvůli financím asi na střední nešla. Taky jsem se naučila být sama sebou a pracovat na sobě. Doma to nebylo dobrý. Máma mě měla brzo, bylo jí všechno jedno. Myslím, že se toho taky dost naučím. Přinejmenším se dokážu postarat o domácnost.*“

DV1 má jasno: „*No, možná to, že nechci, aby moje děti takhle skončily. Chci se o ně postarat. To, co jsem zažila já se sourozenci, bylo špatně.*“

DV2: „*Jsem za děčák ráda. Znamená pro mě hodně, nebýt děčáku, tak nejsem tam, kde teď.*“

Ostatní respondentky hovoří jen o tom, co se naučily.

DF4: „*Kdybych byla doma, asi bych měla horší chování. Určitě jsem se naučila o sebe víc starat. Vidím ty rozdíly, doma je špína, to mi vadí.*“

DV3: „*Já jsem se tady zklidnila a nemám problémy. Vlastně si teď i víc rozumíme s mamkou. Myslím, že budu mít lepší budoucnost. Tady mě učí různé věci, když jsou rodiče bez zájmu, tak mě to doma nebavilo. Třeba jsem nešla do školy, protože jsem věděla, že mi to projde. Teď jsem ráda, že jsem tady.*“

DV4: „*Odsud si vezmu to, že se dětem budu věnovat, chodit s nimi třeba na výlety. Tady vidím, že je důležité, když mají děti uspořádání dne, myslím, že to potřebují.*“

Shrnutí odpovědí:

Z 8 respondentů celkem 6 respondentů odpovědělo, že dětský domov považují za svůj domov. Tři respondentky DF2, DV2 a DV3 odpověděly, že mají domovy dva. Jedná se o případy respondentek, které udržují pravidelný kontakt s některým ze členů rodiny. DF2 navštěvuje pravidelně babičku, respondentky DV2 a DV3 jezdí k matce. Respondentkám dětský domov poskytuje chybějící zázemí a uspokojuje potřebu bezpečí a jistoty.

Respondent DF1 cítí v dětském domově domov. Má zde sestru, kontakt s rodinou je nefunkční, proto smýšlí o dětském domově jako náhradním domově, kde dostane k životu to nejdůležitější.

Respondentka DF3 našla v domově rodinu a dětský domov vnímá jako svůj domov. Důvodem může být jediná negativní zkušenost s biologickou rodinou v podobě nevydařené příbuzenské pěstounské péče. V domově oceňuje nové možnosti.

Rodiče respondentky DV4 se rozvedli. Nefungující soužití dítěte u matky i otce skončilo ústavní výchovou, která je pro respondentku přijatelnější. Pobytem v dětském domově získala pozitivní výchovné zkušenosti.

Pro 2 respondentky DF4 a DV1 není dětský domov domovem, přesto mu určitý význam přisuzují. DF4 se zaměřuje na sebe, DV1 na svou budoucí rodinu.

Odpovědi respondentů na otázku, co jim pobyt v domově dává, se různí. Respondent DF1 se zaměřil na fyziologické potřeby, DF2 se zlepšilo sebepojetí a otevřela možnost seberealizace. DF3 je jedno z dětí, které považuje dětský domov za svůj opravdický, protože jiný takový nezažila a hodnotí možnosti, které zde má. DF4 si uvědomuje zlepšení chování, samostatnější přístup a pohled na to, v jakých podmínkách by chtěla žít. DV1 pobyt v domově posílil v přesvědčení, že chce pro své děti vytvořit fungující rodinu. DV2 a DV3 dětský domov poskytuje podmínky a podporu pro vlastní seberealizaci. DV4 poskytl pobyt v domově pozitivní vzor výchovy dětí.

Celkové shrnutí odpovědí respondentů

Respondent DF1 žije v dětském domově 13 let, od svých 4 let, kdy byl umístěn společně se sestrou. Chodí 2. rokem na učiliště. Doučit se chce v dětském domově, vnímá, že by to sám nezvládl. Uvedl, že dětský domov mu nahrazuje rodinu. Je zde zvyklý, má tu sestru a vše, co potřebuje k životu. Je rád, že má pokoj jen pro sebe. Podle jeho slov, důvěru k vychovatelkám má, ale svěřuje se sestře, se kterou má pěkný vztah. Říká, že se neumí moc přizpůsobovat. Poznal už spoustu vychovatelek, vzpomíná spíše na jednoho vychovatele, který to s ním uměl. V domově se zapojuje do různých činností, ale dělá spíše, co řekne vychovatelka, sám práci nevyhledává. Má kamarády ze školy, chodí spolu ven. Vnímá, že máma se o něj ani sestru skoro nikdy nezajímala. Na návštěvě u ní byl jen párkrát. V budoucnosti nepočítá s její pomocí. Plánuje po odchodu z dětského domova bydlet v Domě na půl cesty a práci ve fabrice. Dle svých slov je jeho cílem přiblížit se tomu, co má v domově.

Respondentka DF2 je v dětském domově od 13 let, bude zde 4 roky. Matka ji navštívila ze začátku pobytu 2x, pak už jen slibovala. Respondentka říká, že ji vytěsnila, jsou

s matkou v kontaktu, ale už jí nevěří, protože ji opakovaně zklamala. Považuje se za nekonfliktní, jednu z kmenových vychovatelek označila jako mámu. V domově má nejlepší kamarádku. Má samostatný pokoj, což jí vyhovuje pro klid, mladší sestra je hned ve vedlejším pokoji. V domově je spokojená, chtěla by zde zůstat, až do konce studia SŠ. Nechce být nikomu na obtíž. Na prvním místě má školu, ale jinak v domově pomáhá, s čím je třeba. Říká, že dost vaří a peče, potom recepty zkouší u babičky, kam jezdí na pravidelné pobyty. Tvrdí, že domovy má tam, kde jsou její nejbližší. Domovem je dětský domov, kde má sestru a domov má také u babičky.

Respondentce DF3 je 17 let a v domově je od 11 let. Od malička byla vychovávána babičkou, která ji nepřiměřeně trestala. Respondentka bere dětský domov jako svou rodinu. Řekla, že je zde hrozně zvyklá a bude těžké, až bude muset odejít. V domově jí, podle jejích slov, nic nechybí. Má zde nejlepší kamarádku. Hodně času jí zabírá fotbal, který hraje a motivuje ji, aby se snažila ve škole. Učiliště vnímá jako těžké, učební obor chce dokončit v domově. S vychovatelkami vychází, i když na důvěrnosti má kamarádku. S mámou si začala volat v poslední době, kdy se domluvily i na společném pobytu. Respondentka uvedla, že už by ji chtěla poznat.

Respondentka DF4 je v domově od 13 let, teď je jí 17 roků. Je zde společně s mladší sestrou. Chodí 2. rokem na učební obor. Dlouho jí trvalo, než si na dětský domov zvykla, v domově být nechtěla a vinila za to rodiče. Teď se jí zde líbí, ale rodina jí stále chybí. Přesto domů nechce jezdit. Uvedla, že rodiče nejeví zájem a zklamali ji. Neví, kam půjde, ale říká, že v 18 letech z dětského domova odejde. Tvrdí, že je jí tam líp než doma, ale není to pro ni domov.

Respondentka DV1 je v dětském domově celkem 12 let. Poprvé byla umístěna v 5 letech. Pobyt trval dva roky a pak se vrátila do rodiny. Pobyt po 2 letech selhal a opět byla umístěna do domova. Respondentka se už těší, až z domova odejde, což plánuje po vyučení. Vnímá, že je zde dlouho. Má dětský domov ráda, ale za domov ho nepovažuje. Říká, že v domově mají děti všechno, ale není to, jak by to mělo být. Děti mají být u svých rodičů. Jezdí pravidelně k otci.

Respondentka DV2 byla v domově umístěna poprvé v 7 letech. Po 3 letech si otec upravil podmínky a na rok byla ústavní výchova zrušena. Po 1 roce došlo k selhání a opětovně k nařízení ústavní výchovy, celkem je respondentka 10 let v domově. Studuje 3. rokem SŠ a plánuje v domově zůstat a pokračovat na VŠ. Říká, že má domovy dva.

Jeden je u matky, kam jezdí, ale bydlet s ní nechce. Má strach, kdyby pobyt nevyšel. Druhý v dětském domově. Dost času ji zabírá příprava na školu, ale pak pomáhá s čímkoliv.

Respondentce DV3 je 17 let, v domově je 4 roky. Tvrdí, že se v domově zklidnila a víc si rozumí s matkou, kterou už pravidelně navštěvuje. Průšvihy měla, protože cítila doma nezájem. Teď je ráda, že je v domově a líbí se jí zde. Plánuje, že se doučí a bude pokračovat na SŠ. Snaží se prý hodně kvůli tetám. Matku navštěvuje pravidelně.

Respondentka DV4 je v domově 7 let, nyní je již na dobrovolném pobytu, studuje VOŠ. Je jí 22 let. V domově se jí líbí, cítí se tu lépe než doma. Má zde i sestru. Zpočátku měla problém respektovat režim. Domov jí ukázal, jak vychovávat děti. S rodiči, kteří jsou rozvedeni, udržuje kontakt pouze sporadicky.

Vyhodnocení HVO: Jak děti v dětských domovech vnímají ústavní výchovu?

Děti jsou do dětského domova umísťovány z různých důvodů **nefunkčnosti původního prostředí**, přesto odebrání pro dítě **představuje zátěž**, která se může projevit adaptačními problémy dětí. Z toho vyplývá, že samotný příjem dítěte do domova a empatický přístup vychovatele k dítěti sehrává od začátku významnou roli. Sedm respondentů z 8 pochází z **více početné sourozenecké skupiny**. Čtyři respondenti DF1, DF2, DF4 a DV4 uvedli **společné umístění sourozence v domově** a všichni 4 hodnotí vzájemný vztah jako **pozitivní**. Dále respondenti DF1, DF2, DV1 a DV3 uvedli **dalšího sourozence** vychovávaného alespoň jedním z rodičů, což bývá vcelku obvyklá situace, ale z pohledu umístěných dětí špatně pochopitelná. Šetření ukázalo na praxi, kdy jsou sourozenci vychovávaní **rozděleně** v jiných prostředích a jejich vztahy tak bývají **narušeny**. V kategorii prostředí dětského domova se všichni respondenti z obou zařízení vyjádřili, že v domově jsou **spokojeni**. Líbí se jim prostředí i uspořádání domova. Ukázalo se, že prvky rodinné výchovy a individuální přístup k dětem lze uplatňovat v každém prostředí, ale **rodinné prostředí domovů** otevírá možnosti, jak lépe reagovat na potřeby dětí. Vyplynulo, že pro dítě je důležitou osobou **vychovatel**. **Osobní přístup** vychovatele významně ovlivňuje výchovný proces dítěte. I ve vztahu s vychovatelem děti vyjadřují důležitost **trvalosti** jednou vytvořeného vztahu. Kategorie vzdělání ukázala, že jedinci v adolescentním věku si uvědomují **potřebu vzdělání** a v dětském domově vnímají jistotu zázemí. Z 8 respondentů 7 plánuje dokončit vzdělání v dětském domově na základě dohody o dobrovolném pobytu, což je aspekt, který vypovídá o motivaci dětí

a vědomí důležitosti vzdělání, které v nefunkční rodině mnohdy necítí a zároveň postrádají potřebné podmínky. Všichni respondenti v oblasti zapojení do širší sociální skupiny uvedli, že se stýkají s vrstevníky **mimo zařízení** domova. Ti za nimi mohou do domova chodit na návštěvy, ale obecněji respondenti vyhledávají individuální vycházky s nimi **mimo areál** dětského domova, což je umožněno. Ohledně **stigmatizace** se polovina respondentů 2 DF3 a DF4 z domova ve Frýdlantu a 2 DV1 a DV2 z Vrchlabí vyjádřila, že pobyt v dětském domově takto vnímají. Tento fakt ovlivňuje spíše samotné umístění v dětském domově. Děti si uvědomují, že není běžné žít v dětském domově. Z šetření v oblasti role biologické rodiny vyplynulo, že kontakt s rodiči je domovy podporován a pokud **rodič má o dítě zájem**, opětuje tento zájem i dítě. Pravidelný kontakt probíhá častěji s rodiči, kteří mají životní podmínky stabilizovány. Z 8 respondentů pouze 3 respondenti DV1, DV2 a DV3 z Vrchlabí jezdí na pravidelné návštěvy k rodičům. Šetření ukázalo na **dlouhou dobu pobytu umístění** v obou domovech, ve Frýdlantu 7 let a ve Vrchlabí 8 let. Počet 6 respondentů z 8 (kromě DF4 a DV1) na otázku, co pro ně dětský domov znamená, uvedli, že zařízení pro ně představuje **domov**. Vyplynulo, že děti v domově často nacházejí to, co jim v původní rodině chybělo.

Vyhodnocení DVO 1: Jaký potenciál malého rodinného domova vyplývá z pohledu dětí z dětského domova ve Frýdlantu a dětského domova ve Vrchlabí?

Z výpovědí dětí vyplynulo, že podmínky prostředí vytvářejí podpory, jejichž vlivem se mohou lépe saturovat individuální potřeby dítěte. V domově ve Frýdlantu jedna respondentka DF2 spatřuje výhodu v **rodinném uspořádání**, které dětem přibližuje chod domácnosti. Dva respondenti z Frýdlantu DF1 a DF2 vnímají za výhodu **vlastní samostatný pokoj**. Všichni respondenti z domova ve Frýdlantu se na otázku zapojení do chodu domácnosti rozpovídali o konkrétních činnostech, které vykonávají. Z jejich odpovědí lze vnímat, že se **přirozeně zapojují** do chodu domácnosti.

8.3 Získaná data a jejich interpretace metodou zakotvené teorie

Metodu zakotvené teorie jsme použili ke zpracování dat, které byly získány ohniskovou skupinou. Ohniskové skupiny se účastnilo šest vychovatelů z DD Frýdlant, kdy jsme zjišťovali potenciál malého rodinného domova Frýdlant.

Po úvodním představení role moderátora, tématu setkání a seznámení se základními pravidly ohniskových skupin, jsme přešli ke konkrétním okruhům otázek, které jsme účastníkům kladli:

- Jak byste charakterizovali uspořádání dětského domova? Pokuste se definovat, co ho tvoří.
- Stanovte změny, které nastaly v organizaci rodinné skupiny dětí na domku?
- Jak se změny projeví v životě dětí, jak v práci vychovatelů?
- V čem se život dětí přiblížil rodinnému?
- Co se změnilo a z hlediska zajištění ústavní výchovy dětí z Vašeho pohledu nelze změnit?
- V čem spatřujete pozitiva a v čem negativa tohoto uspořádání?

Abychom mohli zahájit proces kódování, data z diktafonu jsme přepsali do elektronické podoby. *Otevřeným kódováním* jsme v přepsaném textu vyznačili a pojmenovali významové jednotky. Systematickým porovnáváním jsme identifikovali jednotlivé podkategorie, ze kterých jsme na základě společných znaků vytvořili 5 kategorií hlavních. Dále postupujeme technikou „vyložení karet“. Její pomocí strukturujeme hrubá data v příběh (Šeďová 2014, s. 225). Pro lepší srozumitelnost uvádíme názory vychovatelů, které se vztahují k dané kategorii.

- kategorie č. 1 – **Rodinné uspořádání domova** (podkategorie: deinstitucionalizace, běžná domácnost).

Deinstitucionalizace

Moderní budova dětského domova je začleněna do městské zástavby. Život v domě podhalují velké prosklené tabule oken. U vchodu nenajdeme žádnou informační tabuli, která by ostrakizovala její obyvatele. Na brance je připevněna obyčejná poštovní schránka. „*Není to klasický děčák, ten domeček působí úplně jinak.*“ (V1) Umístěním domova je podporována sociální integrace dětí do místní komunity, odbourává se bariéra instituce versus vnějšího prostředí. Přesto platí, že podstatu k začleňování tvoří svým přístupem především samotní pracovníci (Pacnerová, et al 2016, s. 12).

Vychovatelé se shodli, že praxe ukázala v takovém uspořádání problém. „*Když jsme byli ve společné budově, daly se lépe zorganizovat činnosti. Jeden si vzal třeba všechny malé a šel s nimi do parku, další měl činnost se staršími. Ještě ty víkendy, ale během týdne už tohle nejde.*“ (V2) „*Jsi tam sama a to je docela problém.*“ (V6). Mladší vychovatelka

reagovala. „*Já mám fakt problém, že v určitých chvílích nedokážu zabavit všechny děti. Třeba při školní přípravě mám děti, které potřebují hodně pomoc, ale pak tam mám malý, které to nebaví a nudí se. Jsem z toho nervózní.*“ (V5) Pro začínajícího vychovatele může tento systém práce poskytovat náročnější okolnosti.

Běžná domácnost

Vnitřní uspořádání domku je modelem klasické domácnosti tak, aby bylo možné provádět veškeré práce spojené s jeho chodem. Dětem je tak lépe prezentována realita života. Funkční kuchyňka je malá, ale vybavena všemi potřebnými spotřebiči. „*Třeba pečeme s dětmi bábovku, ale ne proto, že je v plánu pečení, ale proto, že ji máme mít na svačinu.*“ (V4) Děti tak postupně získávají zkušenost o přirozeném chodu domácnosti. Mají větší možnosti pro zapojení. Útulný obývací pokoj je největší prostor, kde se děti mohou scházet, tak jako je tomu ve většině rodin.

Další vychovatelka popisuje: „*Já jsem ze začátku byla děsně nadšená. Říkala jsem, hele, já dělám v děčáku, tam je to úplně jiný. To prostředí působí jako rodinné a tebe to tlačí, aby to bylo celé uvolněnější.*“ (V3) Z názoru vychovatelky je patrné, že vnímá toto prostředí jako okolnost, která podporuje bližší vztahy s dětmi. „*I dětské pokoje jsou vyzdobeny tak nějak podle dětí. Na starém domově to dětem tolerováno nebylo.*“ (V2) Děti mají možnost ovlivňovat podobu pokoje a přizpůsobovat svým představám. Počet 5 dětských pokojů umožňuje dvěma dětem soukromí, což vítají zvláště ti starší. V koupelnách jsou vedle sprch i vany, které mají rády hlavně mladší děti. Vnitřní uspořádání pomáhá lépe naplňovat potřeby dětí i podmínky pro jejich soukromí.

- Kategorie č. 2 – **Vychovatel** (podkategorie: náplň práce, role a přístup, bezmoc).

Náplň práce

Náplň práce vychovatele obsahuje komplexní výchovné, vzdělávací, diagnostické a preventivní činnosti, které jsou zaměřeny na celkový rozvoj dítěte. Provoz domku klade další nároky, o kterých se vychovatelé zmiňují spíše negativně.

Shodují se v názoru, že výchovně vzdělávací činnosti jsou upozadřovány na úkor zajišťování základních služeb sociálního charakteru. V rámci plného přímého zaopatření se stravování v domově zajišťuje rodinnou formou. Kromě oběda ve všední dny se ostatní jídlo připravuje na rodince. Děti jsou tak lépe připravovány na samostatný život, ale vychovatelky to vnímají často jako časovou zátěž. Přípravu stravy lze využít jako výchovný moment, ale mnohdy zabírá prostor, který by se dal s dětmi využít vhodněji.

Vychovatelka srovnává: „*Je to samozřejmě pořád stejná práce s dětmi. Někdy jsou problémové a ty u toho všeho musíš obsáhnout, aby bylo uvařeno, uklizeno. Jinde je na to personál a tady jsi na to sama.*“ (V1) Další dodávají: „*Pro mě to je náročné, protože moc vařit neumím a připravit teplé jídlo pro 8 dětí mi někdy dá fakt zabrat.*“ (V5) „*Já jsem si připadala, jako bych měla dvě domácnosti a to mě zatěžovalo.*“ (V3)

Velké úklidy a dezinfekce prostor domku jsou vykonávány pracovníkem v sociálních službách, přesto by vychovatelé ocenili při jejich zajišťování větší flexibilitu. Děti se na úklidech podílejí pravidelně, pevně a jasně stanovenými činnostmi, což se lépe osvědčilo v bezproblémovém chodu. Systémovou chybou pak je, že se úklid může nadřazovat výchově dětí. Tomu nahrává směnový režim vychovatelů, kteří chtějí pracoviště předat v pořádku. Ve výsledku opět záleží na postoji vychovatele, co upřednostní. V každém případě záleží na dohodě obou kmenových vychovatelů, jaká si na rodinné skupině stanoví pravidla.

Role a přístup

Role vychovatele vyplývá z jeho pracovního zařazení. V prostředí rodinného uspořádání domova je vychovatel na děti sám. Pro heterogenní skupinu dětí musí představovat přirozenou autoritu, která je respektována. Vychovatel bez autority v tomto uspořádání nemá možnost výchovný proces úspěšně zvládat.

Musíme zkonstatovat, že vychovatelé mají shodné názory na denní režim, který přizpůsobují co nejvíce běžnému chodu v rodině a individuálním potřebám dítěte. Jedna vychovatelka si vybavila, jak za dob společné jídelny starší děti fasovaly druhou večeří, většinou to byl krajíc chleba a máslo. Současné uspořádání umožňuje zajistit stravování k větší spokojenosti dětí.

Osobnost vychovatelek se projevuje ve výchovném stylu i v osobním přístupu, vliv má také délka praxe a zkušenosti. Realistické postoje vychovatelky vyjadřovaly například k otázce úklidu: „*Já jsem si třeba nastavila, že nebudeme vytírat každý den. Přijde mi to jako nesmysl.*“ (V4). Jiná říká: „*Nejlepší jsou ty víkendy. Sice se musíš úplně odstříhnout od rodiny, ale pak si to s dětmi užíváš. Je tam prostor si vše pěkně rozvrhnout a úklid jsme vůbec nehrotili.*“ (V2) Z přístupů všech vychovatelek bylo zřejmé, že mají priority, kterými jsou potřeby a zájmy dětí.

Bezmoc

Vychovatelky jsou na domku s dětmi samotné. Tento faktor považují obecně za zátěžový. V dětském domově se setkáváme s dětmi, které mají problémové projevy v chování nebo poruchu chování, některé situace jsou na zvládnání náročné. Příklad za všechny: „*Byla tu třeba holčička s emoční poruchou. Když dostala záchvat, byla hodně agresivní a nebezpečná ostatním dětem. Musela jsem ji vyloženě položit na zem a fixovat. Někdy i čekat až přijde noční, aby zavolala záchranku. To byly krušné chvíle.*“ (V1) Jedna vychovatelka v uspořádání spatřuje výhodu, odpověděla: „*Zase si to dělám tak nějak po svém.*“ (V6) Vychovatelé byli jednotní v názoru, že toto uspořádání domova je vhodné pro děti bez poruch chování.

Vychovatelé se různě vyjadřovali k míře očekávání od ostatního personálu a připouští, že vnímají tlak, který pramení ze zvýšeného očekávání. Na vychovatele jsou kladeny požadavky, které vyplývají s provozem domku. Většina vychovatelů by uvítala změny v jeho organizaci.

- Kategorie č. 3 – **Zajištění ústavní výchovy** (podkategorie: zákonné předpisy, model neúplné rodiny, finance).

Zákonné předpisy

Dětský domov je školské zařízení. Poskytuje výchovu a vzdělávání dětem, které mají soudem nařízenou ústavní výchovu nebo předběžné opatření. Účel a předmět činnosti je vymezen platnými legislativními předpisy. Řada nařízení a opatření vyplývá ze zodpovědnosti vychovatele za bezpečnost a zdraví všech dětí.

Vychovatelé se shodli s názorem, který jedna vychovatelka prezentovala: „*Když sem nastoupíš a vidíš, že je to rodinné, chceš, aby to tak bylo. Ale časem zjistíš, kolik toho nejde. Kolikrát bych něco udělala jinak, ale jsme vázané předpisy.*“ (V5) Další vychovatelka na názor navázala: „*Já se domnívám, že je to sice domeček rodinného typu, ale stejně je to ústavní. Co je dané zákonem, se musí dodržet. Pořád je to zařízení.*“ (V3) Zde vychovatelé narážejí na skutečnost, že v praxi lze rodinné uspořádání domova nastavit pouze v mezích platné legislativy.

Model neúplné rodiny

Rodina je máma, táta a děti. Systém se sice přiblížil rodinnému životu a prostředí je rodinné, ale vychovatelky vidí jedno velké negativum, které děti může ovlivnit. „*Pokud by to tu bylo opravdu rodinného typu, tak by tu měl být člověk, který supluje tátu. Tady to*

je jak máma samoživitelka, která má na starosti 8 dětí.“ (3) Jiná vychovatelka dodává: *„Představ si mít 8 dětí a být sama. To by člověk zvládal těžko.“* (V2) *„ V dětech to může taky budít samozřejmost, že to takhle funguje i v normálním životě.“* (V6) Organizace dne umožňuje, aby s dětmi byl vždy jeden vychovatel, žena nebo muž. V tomto domově nemají žádného vychovatele muže, proto vychovatelky zmiňují absenci muže. Na jednoho vychovatele pak zákonný předpis určuje maximální počet 8 dětí. Tento model může v dětech vytvářet mylnou představu o funkčnosti.

Finance

Řada zlepšení je závislá na financích. Vychovatelky je považují za příčinu některých nedostatků, zároveň poukazují, že tento stav nelze změnit. Ve finanční podpoře by pak nejraději spatřovaly možnost, jak například zajistit asistenta, který by byl k dispozici.

- Kategorie č. 4 – **Systém rodinného života** (podkategorie: rodinná výchova, pravidla, komunita, eliminace rizikového chování).

Rodinná výchova

Cílem dětského domova je přiblížit ústavní výchovu dětem co nejvíce životu podobnému v rodině. Podle mínění vychovatelů se děti v domově zapojují více a co je důležité, že vše probíhá přirozeně. Dělá se to, co je potřeba. Podporuje to fakt každodennosti, děti se podílejí na přípravě jídla, úklidu, praní a další péči o prádlo. Chodí nakupovat, pečují o květiny, zahradu atd. Děti se začleňují s ohledem na věk a schopnosti, ale také se zohledňuje individuální trávení času a jejich vlastní motivace pomáhat. Vychovatelka vzpomíná: *„Dřív jsme spíš vytvářely umělé situace, aby se děti zaměstnaly nebo něco naučily. To prostředí umožňuje činnosti, které mají smysl. Dá se to tam přesně nastavit.“* (V1) Jiná doplňuje: *„Je i vidět, že děti si to tam chtějí udělat hezké, mají k tomu vztah. Taky třeba v létě, když se musí sestěhovávat, už se jim nechce a těší se, až se vrátí k sobě na domeček.“* (V4) Systém rodinného uspořádání svědčí tomu, že děti průběžně získávají pěkný vztah k prostředí, kde žijí. Více si váží věcí kolem sebe, podílejí se na jeho zlepšování a estetičnosti. Záleží jim, aby prostředí bylo pěkné.

Pravidla

Na téma pravidla se vychovatelé shodli, že nejsou tak tvrdá. *„Snažíš se o to, aby to bylo rodinné.“* (V3) Přesto nelze dost dobře bez pravidel fungovat. V kolektivu je třeba zajistit pořádek a to bez pravidel nelze. Některá pravidla vyplývají z vnitřního řádu, jehož oporou je legislativa. Další pravidla jsou vytvářena vychovateli. Měla by být užitečná, tak aby

ujasnila situaci nebo předcházela nebezpečí. „*U nás například dříve nešlo, aby si dítě pozvalo kamaráda k sobě na pokoj. Přejdem na domek to jde.*“ (V6) „*Já mám zkušenost z jiného děčáku, a tam to taky je, děti si mohou přivést kamaráda, takže tohle je spíš o pravidlech a otevřenosti dětského domova.*“ (V2) Pravidla mohou být ovlivněna osobním přístupem vychovatele. Jiná pravidla vyplývají z možností zařízení. Tím je například realizace kontaktu s rodiči. V domově je návštěvní místnost pro rodiče, která dokonce umožňovala nocleh. Návštěvní místnost nebyla rodiči využívána a v současné době slouží jako pokoj pro menší děti.

Komunita

Domek je koncipován pro jednu rodinnou skupinu. Žije zde heterogenní skupina dětí v maximálním počtu 8 dětí. Rodinné prostředí a malá skupina dětí mohou vytvářet předpoklad klidné atmosféry.

Jedna z vychovatelek na vztahy mezi dětmi uváděla, že se samozřejmě vyhledávají děti blízkého věku, ale lze vysledovat, že v důležitých momentech spolu drží celá rodinná skupina. Záleží na vychovateli, jak s nimi pracuje. Nejlépe se to projevuje v situacích, kdy jde o něco důležitého. Svůj vztah k dětem popsaly následovně: „*Samozřejmě máš k nim jiný vztah, jsi k dětem blíže. Jsi tam na ně sama, jsou jako-by víc tvoji než kdyby se prolínaly z jiných skupin. Tady je máš jako svá kuřata pohromadě a cítím, že jsou jenom moje.*“ (V2) Další dodává. „*Dobrý je to pro noční, má teď na starosti mnohem méně dětí, takže hlavně na ty starší si může udělat čas.*“ (V6) „*Děti si zvykly, jak se střídáme, a nemají rády, když třeba máme neplánované volno.*“ (V4) „*Teď to tak vnímám, myslím, že vztah i těch dětí k nám je hlubší. Tím, že tam jsi s nimi sama, děti si tě drží pro sebe.*“ (V3) Z názorů vychovatelů lze shrnout, že samostatné rodinné uspořádání může podporovat celkovou soudržnost a pěkné vztahy mezi dětmi samotnými i mezi dětmi a dospělým.

Eliminace rizikového chování

Vychovatelé se shodli, že výhodou toho uspořádání by mohla být prevence rizikových projevů. Děti nemají tolik příležitostí, aby se vzájemně ovlivňovali v rizikových projevech. V menší skupině se lépe výchovně působí. Vychovatelka říká: „*Ale je to taky hodně na vychovateli, některý si pořádek zřídí s dvaceti dětmi, někdo jich zvládne pět. Vychovatel hraje velkou roli.*“ (V1) „*Myslím, že děti se tolik nebojí odchodu. Většinou dřív se děti bály víc odejít.*“ (V3)

Všichni vychovatelé zastávají názor, že menší komunita dětí snižuje výskyt výchovných problémů. Na rozdíl od větší skupiny dětí se lépe výchovně ovlivňuje. Přesto záleží na schopnostech vychovatele. Jedna vychovatelka vyjádřila zajímavý poznatek, že děti z menšího kolektivu lépe zvládají odchod z rodinné skupiny.

- Kategorie č. 5 – **Výbava dětí** (kompetence, samostatnost, kooperace).

Kompetence

„Určitě nemůžeme zodpovědně říct, že jsou připravené, ale myslím, že děti budou lépe vybavené, jak se o sebe postarat. Vědí, že za vším je práce. Nikdo jim na tácu nic nenosí.“ (V6) *„Všechno si tu vlastně s pomocí vychovatele musejí dělat samy, to je velká škola.“* (V3) Jednotně vychovatelé vyjádřili, že v rodinném uspořádání spatřují vhodněji nastavené podmínky pro získání kompetencí potřebných k samostatnému životu dítěte. V přirozených situacích zažívají následek, který je vhodným motivačním momentem. *„Nedávno se stalo, že jsme měli dost velký doplatek za vodu. Když jsem si s dětmi sedla a rozebírala to s nimi, samy byly schopné vyhodnotit, že je dobré vodou šetřit. Ušetřené peníze lze využít k jinému účelu, který je pro ně atraktivní.“* (V6)

Samostatnost

Výhodu v tomto uspořádání vyjádřili vychovatelé shodně v rozvoji a v působení na samostatnost dítěte. Veškeré činnosti vedou k tomu, aby se dítě postupně připravovalo na samostatný život a zvládlo odchod z dětského domova. Děti se lépe motivují k samostatnému přístupu. Vše směřuje k tomu, aby dítě bylo co nejlépe připraveno. Každé dítě je charakteristické svou osobností, každé se do situací staví jinak. Vychovatelé přistupují k dětem individuálně, respektují jejich odlišnosti a rodinnou historii.

Kooperace

Život rodinných skupin dětského domova je více autonomní. Vychovatelé spatřují ve výsledku větší soudržnost skupiny, což může být posilováno menší komunitou dětí. Provoz domova a individuální potřeby dětí vedou paradoxně k vzájemnému přizpůsobování. *„Vlastně je to učí větší tolerantnosti.“* (V6) Děti jsou vedeny k chápajícímu přístupu a jsou zodpovědnější. Více si pomáhají, na druhou stranu se hlídají a jsou schopni zodpovědnosti. V rodinném způsobu života se učí nejen dovednostem, ale také navazování funkčních vztahů, které jsou pro život velmi žádoucí.

Ve druhé fázi tvorby zakotvené teorie v tzv. *axiálním kódování* jsme hledali teoretické vztahy mezi jednotlivými kategoriemi a podkategoriemi. K tomu nám slouží

paradigmatický model, který zjednodušeně vypadá takto: příčinné podmínky→jev→kontext→intervenující podmínky→strategie jednání a interakce→následky. Po opakovaném pročitání přepisu textu z ohniskové skupiny a vyhodnocení kategorií společně s podkategoriemi nám vyvstal jako ústřední jev rodinné uspořádání domova.

- *Příčinné podmínky* – vedou k fenoménu nebo k jeho vývoji.
- ✓ Deinstitutionalizace budovy dětského domova.
- ✓ Vnitřní uspořádání coby podoba běžné domácnosti.
- ✓ Faktor menší komunity dětí.
- ✓ Rodinná výchova.

- *Jev* – název celého vztahu, fenomén.
Rodinné uspořádání domova.

- *Kontext* – specifické hodnoty parametrů prostředí.
- ✓ Zákonné předpisy související s ústavní výchovou.
- ✓ Model neúplné rodiny.
- ✓ Chybějící finance.
- ✓ Služby sociálního charakteru na vrub vychovatele.
- ✓ Potřeby a zájmy dětí umístěných v zařízení dětského domova.
- ✓ Pravidla rodinné skupiny.

- *Intervenující podmínky* – ovlivňující strategii.
- ✓ Osobní přístup vychovatele.
- ✓ Možnosti pro přirozené zapojení dítěte do chodu domácnosti.
- ✓ Vhodnost zařízení pro umístěné dítě.

- *Strategie jednání* – postupy reagující na jev a intervenci.
- ✓ Smysluplnost činností.
- ✓ Kooperace mezi dětmi v rodinné skupině.
- ✓ Blízké vztahy mezi dětmi navzájem, mezi dětmi a vychovatelem.

- *Následky* – důsledky strategií jednání.
- ✓ Eliminace rizikového chování dětí.
- ✓ Podpora navazování funkčních vztahů.
- ✓ Příležitosti k získávání důležitých kompetencí k osamostatnění.
- ✓ Podpora samostatnosti.

Ve třetí fázi, tzv. selektivním kódování jsme vybrali jednu centrální kategorii, kterou jsme systematicky uváděli do vztahu k ostatním kategoriím. Tím jsme získali klíčový bod vznikající teorie. Za centrální kategorii jsme zvolili kategorii **RODINNÉ USPOŘÁDÁNÍ DOMOVA**.

Shrnutí zakotvené teorie:

Malý rodinný domov je školským zařízením, kde je zajišťována podle platné legislativy ústavní výchova dětí. Záměr malého rodinného domova vychází ze směřování na potřeby a zájmy dítěte. **Právní úprava** tvoří povinný rámec, ve kterém je rodinné uspořádání domova nastaveno. Budova svým umístěním podporuje **integraci** dětí. Vnitřní uspořádání budovy odpovídá požadavkům na **běžnou domácnost**. V domově žije menší **komunita** dětí, což napomáhá ke klidnější atmosféře. Malý rodinný domov uplatňuje **prvky rodinné výchovy**, které rodinné prostředí domova dobře saturuje, zároveň podporuje vzájemnou důvěru a funkčnost navázaných vztahů. Prostředí umožňuje **smysluplné** zapojování dětí do chodu. Vychovatelé svým osobním přístupem uplatňují filozofii domova. Rodinné uspořádání však vychovatelé vnímají jako **model nefunkční rodiny**, který v současné organizaci výchovy působí na ně samotné zátěžově, a také se

domnívají, že může poskytovat nesprávné vzorce umístěným dětem. Škoviera (2007, s. 117) s odkazem na další odborníky potvrzuje shodu v názoru, že náhradní výchova by měla být postavena na rodině vychovatelů, jedině tak je blízká životu dětí v běžných biologických rodinách. Ukázalo se, že vychovatelé příliš neakceptují **převahu služeb sociálního charakteru**, kterým přichází o čas, jenž by mohli věnovat dětem a jejich problémům. Společně s faktem, kdy jsou v domku na výchovu a péči o svěřené děti samotní, cítí **rozpor**, který vyvolává dvě tendence. Volání po asistentech nebo vymezení vůči problémovým dětem.

Vyhodnocení VO 2: Jaká pozitiva pro děti přináší malý rodinný domov z pohledu vychovatelů?

Malý rodinný domov dětem lépe přibližuje rodinné prostředí domova, které umožňuje **přirozené** a pro děti **smysluplné** zapojování do chodu domácnosti. Mají tak daleko více příležitostí k získávání dovedností potřebných k samostatnému životu. Dochází **k větší podpoře** samostatného přístupu dětí. V rodinném prostředí se lépe uplatňují prvky rodinné výchovy a individuální přístup. V menší komunitě vznikají **kvalitnější vztahy** mezi dětmi a personálem a mezi dětmi navzájem, eliminuje se výskyt rizikového chování. Podle vychovatelů takové prostředí domova predikuje k blízkým vztahům s dětmi a přispívá **k nastavenosti vychovatele** na uvolněnou atmosféru, která prohlubuje vzájemné vztahy.

Závěr

Na závěr zhodnotíme naplnění cíle diplomové práce. Diplomová práce se zabývala tématem ústavní výchovy a současným pojetím změn v ústavní výchově dětí. Vzhledem k záměru byly prováděny rozhovory s dětmi ze dvou typů zařízení dětských domovů, z nichž je jeden malý rodinný domov. Tohoto kvalitativního šetření se zúčastnilo celkem 8 respondentů. Další pohled přinesla metoda ohniskové skupiny s 6 vychovateli, pomocí níž jsme analyzovali potenciál malého rodinného domova a zjišťovali jeho přínos pro umístěné děti. Šetření doplnila data získaná pozorováním a obsahovou analýzou osobní dokumentace dětí. Dílčí pohledy respondentů se lišily názory i v rámci jednoho dětského domova, proto nelze formulovat závěry, které by platily v jednotlivých zařízeních dětských domovů v ČR, přesto výsledky šetření považujeme za přínosné.

Teoretická část práce je rozčleněna do pěti hlavních kapitol, ve kterých jsme se zabývali pojmy vázícími se k tématu celé práce. V empirické části jsme prováděli kvalitativní výzkum optikou různých pohledů a v prostředí dvou zařízení dětských domovů, z nichž jedno je malý rodinný domov.

Cílem empirické části diplomové práce bylo zjistit, jak se ústavní výchova promítá do života dětí umístěných do dětských domovů. Z cíle vyplynula hlavní výzkumná otázka, jak děti v dětských domovech vnímají ústavní výchovu.

Většina respondentů byla vychovávána před umístěním do domova jen jedním z rodičů a nejčastějším důvodem pro odebrání dítěte byla zanedbávající výchova. Pro děti, které přicházejí do dětského domova, je prostředí i lidé zpočátku cizí. Umístění do dětského domova děti prožívaly jako zátěžovou situaci a to i přesto, že původní rodina vykazovala nefunkčnost. To, jak děti vnímají život v dětském domově, závisí na mnoha okolnostech. V praxi lze vysledovat velké rozdíly mezi dětmi s ohledem na jejich věk. Našeho šetření se účastnily děti nad 15 let věku. Z odpovědí respondentů bylo patrné, že názory jedince ovlivňuje také osobnost a rodinná historie. **Za pozitivní zjištění považujeme, že děti jsou spokojené v obou typech dětských domovů.** Vyplynulo, že děti v domově často nacházejí to, co jim v původní rodině chybí. Šest respondentů považuje dětský domov za svůj domov. Toto zjištění může souviset s vývojovým stádiem adolescence, kdy si jedinec uvědomuje jistotu zázemí, které mu dětský domov poskytuje. Také uspokojování potřeb více orientuje na vlastní osobu. Vzešlo, že současné rodinné uspořádání domovů podle zjištění všem dětem vyhovuje. Zároveň z pohledu dětí vyplynulo, že i v prostředí

méně rodinně uspořádaném lze vhodným způsobem uplatňovat prvky rodinné výchovy a individuální přístup, přesto podmínky prostředí vytvářejí podpory, které mohou lépe saturovat individuální potřeby dítěte. **Významně děti vnímají vztah s vychovatelem.** Osobní přístup vychovatele k dítěti vzájemný vztah prohlubuje, pro dítě je významný, protože pomáhá budovat tolik důležitý pocit důvěry. Pozice vychovatele v dětském domově je velmi specifická. Pro děti je vychovatel autoritou, oporou, přítelem, důvěrníkem, pomáhá saturovat potřebu zázemí a citového sycení. Šetření ukázalo, že děti negativně vnímají odchody vychovatelů ze zaměstnání. Měním se personálem domova je narušen vztah dospělého s dítětem a dítě už není schopno navázat vztah důvěry, vztahy s novými vychovateli bývají povrchní. Ze zkušenosti víme, že vliv na vyvíjející vztah s vychovatelem má už proces přijetí do domova. Většinou se dítě naváže na vychovatele, který dítě přijímá. Proto je vhodné, když se příchodu dítěte do dětského domova účastní oba kmenoví vychovatelé. **Z šetření vyplynulo, že 7 respondentů z 8 chce dokončit vzdělání v dětském domově, tudíž na základě uzavření dohody o dobrovolném pobytu.** Důraz na vzdělání v dětských domovech pokládáme za zásadní z hlediska budoucnosti dítěte. Děti se mnohdy neumějí učit a do domova přicházejí s velkými výukovými nedostatky, které pramení z nedostatečného rodinného zázemí. V dysfunkčních rodinách často vzdělání není pokládáno za hodnotu. Proto považujeme za důležité podporovat vzdělání dětí, které jim zůstane i po odchodu z dětského domova a může znamenat lepší šance v jejich samostatném životě a uplatnění na trhu práce.

Dílčí výzkumnou otázkou 1 jsme zjišťovali, jaký potenciál malého rodinného domova vyplývá z pohledu dětí z dětského domova ve Frýdlantu a dětského domova ve Vrchlabí. Oslovení respondenti byli převážně v adolescentním věku. Domníváme se, že výzkum by přinesl více relevantních dat, kdyby byl prováděn s mladými lidmi, kteří již z ústavní výchovy odešli a mají zkušenost ze samostatného života. Tak by mohli prezentovat a vyhodnotit, co se v domově naučili a jak v životní realitě obstáli. **Z odpovědí respondentů v našem výzkumu přesto vzešlo, že rodinné prostředí dětského domova ve Frýdlantu otevírá větší prostor pro přirozené zapojování dětí, čímž může lépe napomoci v jejich osamostatňování.**

V dílčí výzkumné otázce 2 jsme zjišťovali pohledem vychovatelů pozitiva malého rodinného domova ve Frýdlantu pro děti. Pohled vychovatelů na malý rodinný domov potvrdil, že rodinné uspořádání má potenciál, který dětem přináší možnosti proto, aby byly do samostatného života vybaveny kompetencemi, které jim pomůžou lépe se

uplatnit. **Prostředí umožňuje klidnější atmosféru, eliminaci rizikových projevů u dětí, podporuje budovat důvěru a funkčnost navázaných vztahů mezi dětmi navzájem a dětmi a dospělým. Přirozeným způsobem umožňuje zapojování dětí do chodu domácnosti, které je smysluplné a dětmi lépe vnímáno.** Analýza malého rodinného domova ukázala vedle pozitiv i negativa takového uspořádání.

Ústavní výchova, kterou zajišťují školská zařízení dětských domovů, vymezuje platná legislativa. Činnost a cíle dětských domovů jsou jasně stanoveny, rovněž to, jak má prostředí dětských domovů vypadat. Našeho výzkumu se účastnily děti ze dvou dětských domovů, z nichž jeden je malý rodinný domov a vychovatelé z malého rodinného domova. **Za nejdůležitější s ohledem na cíl výzkumu považujeme zjištění, že prvky rodinné výchovy a individuální přístup lze uplatňovat v každém prostředí, ale podmínky prostředí vytvářejí podpory, které mohou lépe saturovat individuální potřeby dítěte. V prostředí malého rodinného domova se vychovatelům lépe uplatňují prvky rodinné výchovy a individuální přístup k dětem. Děti se přirozeněji připravují na samostatný život, jejich život je smysluplnější.**

Vytyčeného cíle diplomové práce bylo tímto dosaženo.

Diplomová práce poodhalila střípky z života dětí umístěných v dětských domovech. Výzkum ve dvou rozdílných zařízeních domovů ukázal na význam malého rodinného domova. Přínos diplomové práce spatřujeme ve využití začínajícím vychovatelům v zařízení dětských domovů, kterým může pomoci zorientovat se v aktuální problematice ústavní výchovy dětí.

Navrhovaná opatření

I ti odborníci, kteří náhradní institucionální výchově přiznávají významné místo, se však shodují na tom, že je třeba změnit ji tak, aby mohla skutečně naplňovat potřeby dětí a jejich specifické cíle (Škoviera 2007, s. 39).

Námi popsaná navrhovaná opatření vycházejí z našeho výzkumu a týkají se oblasti výzkumu a praxe.

Navrhované opatření v oblasti výzkumu

- Provést výzkum s dětmi po odchodu z dětského domova. Do výzkumného vzorku zahrnout respondenty, kterými by se stali jedinci z běžného dětského domova a z malého rodinného domova. Metodou komparace vyhodnotit jejich názory a zjistit, jak oni sami zpětně hodnotí, co jim dětský domov dal, jaké kompetence pobytem v dětském domově získali a jak byli připraveni na samostatný život.

Navrhované opatření v oblasti praxe

- Za výrazné oslabení, které se v praxi projevuje, považujeme umístění dítěte do dětského domova přímo z rodiny, které ve většině případů na dítě působí zátěžově. Vychovateli chybějí o dítěti důležité diagnostické informace, jejichž absence může negativně ohrozit výchovný proces dítěte. V menších zařízeních dětských domovů se pak potýkají s problémem, jak profesionálně zajistit příjem dítěte, které přichází přímo z ulice. Domníváme se, že by spolupráce mezi dětským domovem a sociálním pracovníkem měla probíhat dříve před umístěním dítěte do domova. Úzkou spoluprací mezi oběma stranami nastavit postup, který bude vhodně reflektovat situaci v rodině.
- Jednou z potřeb dětí v institucionální výchově je potřeba navazování vztahů. Z šetření vyplynulo, jak negativně děti vnímají fluktuaci vychovatelů. Podle našeho názoru je velmi důležitý výběr vychovatelů. Vychovatelé si musí uvědomit, jakou úlohu v životě dětí mají, a proto by na tuto pozici měli být přijati pouze jedinci, u kterých je předpoklad dlouhodobé praxe.
- Z šetření vyplynuly skutečnosti, které ukazují na nedostatky v systému péče o ohrožené děti. Někteří z respondentů mají dalšího sourozence, který je vychováván jedním z rodičů. Z praxe víme, že těchto dětí je v dětských domovech hodně a proto se nabízí otázka, z jakých důvodů tyto děti zůstávají v dětských

domovech. Navíc je stále mnoho dětí, které v domovech tráví řadu let. Lze se domnívat, že v individuálních případech by mohla pomoci rodině terénní sociální práce, která je v současné době přes proklamovanou transformaci chybějícími finančními prostředky, nedostačující. Navrhujeme do praxe dětských domovů zařazovat více práci s rodinou, která je podporována novelou č. 333/2012 Sb. a v praxi se spíše omezuje na komunikaci ohledně udržování kontaktů s dítětem. Uvědomujeme si, že problém může váznout na finančních prostředcích a kompetencích uvnitř dětského domova. Na druhou stranu se otevírá prostor, jak kompetence dětského domova rozšířit a realizovat svůj odborný potenciál podle cílů transformace ústavní péče.

- Analýza malého rodinného domova odhalila negativa. Vychovatelé v podmínkách tohoto uspořádání vnímají přes snahu o rodinné prostředí model nefunkční rodiny a domnívají se, že děti tak mohou získávat mylné představy o fungování rodiny. Zátěžově na ně působí faktor, kdy jsou s dětmi samotní, a ve skupině je dítě s problémovým chováním. Prostředí ukazuje na převahu služeb sociálního charakteru, které jsou vychovateli mnohdy těžko akceptovatelné. Starší děti vnímají, že vychovatelé musí více času věnovat mladším dětem. Považujeme za přínosné, kdyby v tomto uspořádání měl vychovatel k dispozici asistenta pedagoga, ideálním stavem by byla přítomnost vychovatelského páru. Pohledem do zahraniční praxe v oblasti institucionální výchovy lze nalézt inspiraci a praktické zkušenosti, jak fungování malých domovů zlepšit. Pokud má ústavní výchova směřovat k naplňování zájmů a potřeb dítěte, měla by dětem poskytovat nejen dočasný domov, ale zároveň přirozené prostředí a předjímat naplňování speciálních potřeb dítěte a rodiny. Proto se také domníváme, že přítomnost dalších kvalifikovaných odborníků, kteří mohou pracovat na obtížích umístěných dětí a rodin, je v režimu malých rodinných domovů přirozená a vyvěrá z potřeb dětí a rodin. Za současného stavu je akceptovatelné, aby se dětský domov tohoto typu vymezil a docházelo k umístění spíše starších dětí, které nemají problémové chování.
- Současné transformační kroky v náhradní výchově, které by měly vést ke snižování počtu dětí umístěných do dětských domovů, nepodporují myšlenku budování nových malých rodinných domovů. Je vcelku pochopitelné, že nelze hledat podporu pro další investice. Proto bychom doporučovali, aby dětské domovy zřizovaly cvičné byty. Je to jedna s možností, jak starší děti získají

příležitost vyzkoušet si pod dohledem a s potřebnou podporou domova samostatnost a zároveň se aktivně připravovat na svůj odchod z dětského domova.

Literární zdroje

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M., 2011. *Sanace rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0031-4.

BENDL, S., et al., 2015. *Vychovatelství. Učebnice teoretických základů*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4248-9.

BOWLBY, J., 2010. *Vazba. Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-670-4.

BRISCH, H. K., 2012. *Bezpečná výchova*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0063 5.

ČÁP, J., 2001. *Výchova, její aktuální otázky a možnosti psychologie při jejich řešení*. In: ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, s. 247–302. ISBN 80-7178-463-X.

GAVORA, P., 2008. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. rozš. vyd. Univerzita Komenského v Bratislavě. ISBN 978-80-223-2391-8.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. 2008. *Pedagogické ovlivňování času*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-473-1.

HALÍŘOVÁ, M., 2014. *Vznik a vývoj ústavní péče o děti a mládež do roku 1914*. In: SYCHROVÁ, A. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. 1. vyd. Univerzita Pardubice, s. 8–20. ISBN 978-80-7395-8.

HELUS, Z., 2015. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. přepr. a dopl. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4674-6.

JANSKÝ, P., 2004. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 80-7041-114-7.

JEDLIČKA, R., et al., 2015. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5447-5.

JŮVA, V., sen. § jun., 2001. *Činitelé výchovy*. In: JŮVA, V., et al. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, s. 55–66. ISBN 80-85931-95-8.

- KALÁBOVÁ, H., 2015. Fenomén „domovštění“ u střídavé péče po rozvodu rodičů. In: PODZIMEK, M., ed. *Tázání ve výchově a sociálních vědách*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, s. 47–54. ISBN 978-80-7494-260-0.
- KOLUCHOVÁ, J., 2002. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In: MATĚJČEK, Z., et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, s. 84–90. ISBN 80-7178-637-3.
- KOŤA, J., 2004. Socializace. In: JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, s. 15–61. ISBN 80-7312-038-0.
- KRAUS, B., 2001. Společenská determinace výchovy. In: KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk–prostředí–výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, s. 41–53. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, B., 2001. Prostředí a jeho vliv na jedince. In: KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk–prostředí–výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, s. 99–109. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, B., 2001. Ohrožení osobnosti prostředím, ochrana a práva dítěte. In: KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk–prostředí–výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, s. 110–118. ISBN 80-7315-004-2.
- KUBÍČKOVÁ, H., 2011. *Dítě–rodina–instituce aneb jak neztratit budoucnost*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-017-9.
- LORENZOVÁ, J., 2014. Ústavní péče jako předmět zájmu sociálních reforem. In: SYCHROVÁ, A., et al. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. 1. vyd. Univerzita Pardubice, s. 58–91. ISBN 978-80-7395-756-8.
- MATĚJČEK, Z., 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. ISBN 80-85282-83-6.
- MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J., 2011. *Psychická deprivace v dětství*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MATOUŠEK, O., 1999. *Ústavní péče*. 2. rozš. a přepr. vyd. Praha: SLON. ISBN 80-85850-76-1.

MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A., 2011. *Mládež a delikvence*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.

MIOVSKÝ, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

NOVOTNÝ, S., J., 2015. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7464-700-0.

PACNEROVÁ, H., et al., 2015. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. 1. vyd. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a další vzdělávání pedagogických pracovníků. ISBN 978-80-7481-138-8.

PACNEROVÁ, H., 2016. Cesta kvality v péči o ohrožené děti. In: PACNEROVÁ, H., MYŠKOVÁ, L., et al. *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. 1. vyd. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a další vzdělávání pedagogických pracovníků, s. 9–22. ISBN 978-80-7481-157-9.

PAPŠO, P., 2013. Problém zaměstnávání mladých dospělých po opuštění dětského domova. JANEBOVÁ, R. ed. *Spolupráce v sociální práci: sborník z konference IX. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 21. až 22. září 2012*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 441–448. ISBN 978-80-7435-259-1.

PÁVKOVÁ, J., PAVLÍKOVÁ, A., HRDLIČKOVÁ, V., 2008. Výchova mimo vyučování. In: PÁVKOVÁ, J., et al. *Pedagogika volného času*. 4. vyd. Praha: Portál, s. 33–81. ISBN 978-80-7367-423-6.

PELCOVÁ, N., SEMRÁDOVÁ, I., 2014. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2636-9.

PEŠATOVÁ, I., 2014. Sociální kontexty rodiny v souvislosti s rizikovým vývojem dítěte v ústavní péči. SYCHROVÁ, A. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. 1. vyd. Univerzita Pardubice, s. 111–134. ISBN 978-80-7395-756-8.

ŘÍČAN, P., 2010. *Psychologie osobnosti. Obor v pohybu*. 6. rev. a dopl. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3133-9.

SOCHŮREK, J., SLUKOVÁ, K., 2013. *Stručný úvod do základů metodologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita Liberec. ISBN 978-80-7372-943-1.

- STAŠOVÁ, L. 2001. Rodina jako výchovný a socializační činitel. In: KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., et al. *Člověk–prostředí–výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, s. 78–85. ISBN 80-7315-004-2.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J., 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Sdružení Podané ruce a Albert. ISBN 80-85834-60-X.
- SYCHROVÁ, A., 2014. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. 1. vyd. Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-756-8.
- ŠEĐOVÁ, K., 2014. Analýza kvalitativních dat. In: ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál, s. 207–247. ISBN 978-80-262-0644-6.
- ŠKOVIERA, A., 2007. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.
- ŠVAŘÍČEK, R., 2014. Metody sběru dat. In: ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál, s. 142–206. ISBN 978-80-262-0644-6.
- ŠVAŘÍČEK, R., 2014. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska. In: ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál, s. 12–27. ISBN 978-80-262-0644-6.
- URBAN, D., 2013. Mezioborová spolupráce v praxi sociální práce. In: JANEBOVÁ, R., ed. *Spolupráce v sociální práci: sborník z konference IX. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 21. až 22. září 2012*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 123–127. ISBN 978-80-7435-259-1.
- VÁGNEROVÁ, M., 2012a. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2. dopl. a přepr. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VÁGNEROVÁ, M., 2012b. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-14-2.
- VÁVROVÁ, S., KROUTILOVÁ, NOVÁKOVÁ, R., 2015. Transformace systému péče o ohrožené děti očima ředitelů dětských domovů. *Sociální pedagogika*, roč. 3, č. 2, s. 25–37. ISSN 1805-8825.

VOCILKA, M., 1999a. *Dětské domovy v České republice I. (Teoretická východiska)*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

VOCILKA, M., 1999b. *Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů)*. Praha: Aula. ISBN 80-902667-6-2.

Internetové zdroje

DĚTI PATŘÍ DOMŮ, 2017. Hostitelská péče. In: *Děti patří domů* [online]. [vid. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.detipatridomu.cz/hostitelska-pece/>

GUDBRANDSSON, B., 2004. *Children in institutions: prevention and alternative care. Final Report*. Stasbourg: Council of Europe [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.bettercarenetwork.org/sites/default/files/Children%20in%20Institutions%20-%20Prevention%20and%20Alternative%20Care.pdf>

HASIM, 2016. Počet pěstounů se zvyšuje. In: *Hasim* [online]. [vid. 25. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.hasim.cz/content/pocet-pestounu-se-zvysuje>

HASIM, 2016. Vysoký počet dětí v ústavních zařízeních. In: *Hasim* [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.hasim.cz/content/vysoky-pocet-deti-v-ustavnich-zarizenich>

KB, 2017. Nadace Jistota. In: *KB* [online]. [vid. 25. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.nadacejistota.cz/o-nadaci/aktuality/pruzkum-financovany-nadaci-jistota/>

KLUSOVÁ, M., 2006. *Zásahy veřejné moci do rodičovských práv a jejich dopad na rodinný život* [online]. Praha [vid. 5. 2. 2017]. Dostupné z: <http://poradna-prava.cz/www/old/studie.pdf>

KOVÁCS, K., 2006. Transformační proces dětských domovů na Slovensku. *Sociální politika a zaměstnanost* [online], č. 10, s. 13, 14 [vid. 25. 9. 2016]. ISSN 1336 5053. Dostupné z: http://www.upsvar.sk/buxus/docs/magazine/2006/SPZ_10_06.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2008. *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/9619/Analyza.pdf>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2009. *Národní akční plán na transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012. *Akční plán k naplnění národní strategie ochrany práv dětí* [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14311/APN_NSOPD_2012-2015.pdf

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2014. *Metodika zpracování plánů transformace pobytových zařízení v oblasti péče o ohrožené děti* [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.trass.cz/wp-content/uploads/2016/02/Metodika-zpracov%C3%A1n%C3%AD-TR-pobyto%C3%BDch-za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD-ohro%C5%BEen%C3%A9-d%C4%9Bti.pdf>

MINISTERSTVO, ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2016a. *Statistické ročenky školství* [online]. [vid. 15. 9. 2016]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> do odkazu 2016a

MINISTERSTVO, ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2016b. *Dokumentace programu 133 110* [online]. [vid. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/smernice-o-nahradni-pecio-deti>

MULHEIR, G., BROWNE, K., et al., 2007. *Deinstitucionalizace a transformace služeb pro děti, manuál pro dobrou praxi*. [online]. [vid. 25. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.vzd.cz/sites/default/files/DEINSTITUCIONALIZACE_A_TRANSFORMACE_SLUZEB_PRO_DETI-GeorgetteMulheir-1.pdf

Metodická příručka vytváření komplexního systému služeb pro rodiny a děti – metodika síťování 2015 [online]. [vid. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.pravonadestvi.cz/files/files/Metodika-sitovani-sluzeb.pdf>

Náhradní péče o dítě v číslech 2014 [online]. [vid. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://vzd.cz/sites/default/files/souhrne-informace-o-nahradni-peci-o-dite-k-31-12-2014.pdf>

Organizační směrnice č. j. 30 374/71-201, ze dne 28. 12. 1971 pro dětské domovy, zvláštní výchovná a diagnostická zařízení. In: *Epravo.cz* [online]. 1971, částka 1/1972 [vid. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=32060&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

PALEČEK, J., 2015. Shrnutí podnětů vyplývajících ze sekundární analýzy. In: NOVÁK, O., et al. *Náhradní péče o děti v Dánsku, v Anglii a Walesu, na Slovensku a v Polsku* [online]. 1. vyd. Praha: Středisko náhradní péče, s. 13–26. [vid. 25. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Nahradni-peco-o-deti-v-Dansku-Anglii-a-Walesu-na-Slovensku-a-v-Polsku.pdf>

Péče o ohrožené děti v České republice 2014 [online]. [vid. 25. 2. 2017]. Dostupné z: <http://czech.wearelumos.org/sites/default/files/material-seminar11-11.pdf>

Podnět Výboru pro práva dětí ze dne 21. 4. 2015. [online]. [vid. 25. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.ditearodina.cz/images/soubory/sjednoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti_Podnet.pdf

Problémy ve vzdělávání dětí v dětských domovech 2017 [online]. [vid. 25. 6. 2017]. Dostupné z: https://www.nadaceterozymaxove.cz/multimedia/file/PREZENTACE%2030_05_%20MASTER.pdf

Směrnice o náhradní péči o děti 2011 [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.vterinapote.cz/static/uploads/files/smernice01.pdf>

SYCHROVÁ, A., 2012. *Pohledy na praxi zahraničních systémů péče o ohrožené děti* [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <https://aosp.upce.cz/article/view/133/95>

ŠKOVIERA, A., 2015. Transformace náhradní péče na Slovensku. Proklamace a realita. *Sociální pedagogika* [online], roč. 3, číslo 2, s. 64–75. ISSN 1805-8825. Dostupné z: http://soced.cz/wp-content/uploads/2015/11/STUDIE_Transform%C3%A1cia-n%C3%A1hradnej-starostlivosti-na-Slovensku.....pdf

Úmluva o ochraně lidských práv základních svobod [online]. [vid. 25. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Úmluva o právech dítěte [online]. [vid. 25. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

Všeobecná deklarace lidských práv a svobod [online]. [vid. 25. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. In: *Zákony pro lidi* [online]. Aktualizováno 1. 9. 2015. 2006, částka 142 [vid. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Aktualizováno 1. 1. 2014. 2012, částka 33 [vid. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Aktualizováno 1. 1. 2014. 2002, částka 48 [vid. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zákon č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Aktualizováno 1. 1. 2014. 2003, částka 48 [vid. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákon č. 292/2013 Sb., zákon o zvláštních řízeních soudních. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Aktualizováno 28. 2. 2017. 2013, částka 112 [vid. 20. 5. 2017]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>

Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Aktualizováno 15. 8. 2017. 1999, částka 111 [vid. 20. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon č. 563/2004 Sb., zákon o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. Aktualizováno 12. 1. 2016. 2004, částka 190 [vid. 5. 6. 2017]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

ZÁKONY.CENTRUM.CZ, 2016. Listina základních práv a svobod. In: *Zakony.centrum.cz* [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/listina-zakladnich-prav-a-svobod/>

Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy 2011. [online]. [vid. 25. 9. 2016]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf

Seznam příloh

Příloha A	i
Příloha B	ii
Příloha C	iii

Příloha A

Rozhovor s dítětem

- 1. Řekni mi své jméno, kolik je ti let a jak dlouho jsi v dětském domově?*
- 2. Máš sourozence? Jsou s tebou v domově? Jaké máte vztahy?*
- 3. Jak jsi spokojený s uspořádáním domova a materiálním vybavením? Jak se ti líbí prostředí domova, pokoj? Změnil bys něco?*
- 4. Jak se zapojuješ do chodu na rodinné skupině?*
- 5. Znáš důvody umístění v dětském domově? Pamatuješ si první dny v dětském domově?*
- 6. Baví tě škola? Jak trávíš volný čas, podporují tě v domově?*
- 7. Máš kamarády mimo dětský domov? Navštěvují tě? Tajil jsi někdy, že jsi z dětského domova?*
- 8. Jaký vztah máš ke kmenovým vychovatelům? Máš k některému důvěru?*
- 9. Plánuješ v 18 letech odejít nebo doděláš vzdělání v dětském domově?*
- 10. Jak vnímáš ve svém životě původní rodinu?*
- 11. Co si představíš pod pojmem domov a co pro tebe znamená dětský domov? Co myslíš, že ti dal?*

Příloha B

Okruhy otázek pro vychovatele

- 1. Jak byste charakterizovali uspořádání dětského domova? Pokuste se definovat, co ho tvoří.*
- 2. Stanovte změny, které nastaly v organizaci rodinné skupiny dětí na domku?*
- 3. Jak se změny projevily v životě dětí, jak v práci vychovatelů?*
- 4. V čem se život dětí přiblížil rodinnému?*
- 5. Co se změnilo a z hlediska zajištění ústavní výchovy dětí z Vaše pohledu nelze změnit?*
- 6. V čem spatřujete pozitiva a v čem negativa tohoto uspořádání?*

Příloha C

Respondent DF1

Osobní a rodinná anamnéza

Chlapec se narodil v roce 1999. Matka a otec byli nesezdáni, ani jeden nebyl zaměstnán. Za rok přibyla do rodiny mladší sestra. V roce 2002 se matka s otcem dětí rozešla a společně s dětmi se nastěhovala ke své matce. Potomky po krátké době opustila. Babička se nebyla schopna o děti z důvodů finančních ani bytových postarat a skutečnost ohlásila na OSPOD. V roce 2003 byl chlapec se sestrou umístěn do dětského domova.

Zájem rodičů o dítě po umístění do dětského domova

V dětském domově matka chlapce navštívila po dvou letech jeho pobytu. Poté opakovaně návštěvu slíbila a nedostavila se. V raném věku chlapec po matce projevoval stesk. Zklamání z neuskutečněného kontaktu si ventiloval negativně na ostatních dětech. Až do roku 2012 probíhal kontakt matky s dítětem ve formě telefonátu zhruba 1x do roka. Otec o chlapce neprojevoval žádný zájem. V roce 2012 si matka podala žádost na povolení víkendového pobytu, který se uskutečnil, a od té doby proběhly několikrát chlapcovy odpolední návštěvy u matky. Matka už v té době bydlela stabilně v místě dětského domova s přítelem a dvěma společnými dětmi v nájemném bytě. V roce 2015 matka nejevila žádný zájem. V roce 2016 chlapec u matky trávil vánoční prázdniny. Pobyt ukončil předčasně z důvodu hádky s matkou. Pravidelný kontakt matka s chlapcem neudržuje.

Školní anamnéza

Chlapec dostal odklad školní docházky. Psychologickým vyšetřením byly zjištěny průměrné rozumové schopnosti, pomalé pracovní tempo, nedostatky v koncentraci pozornosti a autoregulaci a psychomotorický neklid. Před povinnou školní docházkou navštěvoval přípravnou třídu. Základní vzdělání skončil s prospěchem horší průměr. V místě domova nastoupil studium učebního oboru SOU, kde je ve 2. ročníku. Na teoretickou výuku se nepřipravuje, školní prospěch si udržuje jako na základní škole. Nepředpokládá, že by se řemeslu věnoval. Měl období, kdy chtěl přestoupit na jiný učební obor, ale nedokázal se rozhodnout. V srpnu 2017 je chlapci 18 let. Jelikož ho teprve čeká poslední školní rok do získání výučního listu, bude mu nabídnuta možnost uzavření dohody o dobrovolném pobytu v dětském domově.

Výchovná anamnéza

Chlapec je od dětství velmi živý, temperamentní až hyperaktivní a hlučný. Je romského původu. Jako malý byl velmi přítulný. V období středního školního věku a dospívání byl poměrně vzdorovitý, často nerespektoval vychovatele. Objevovaly se u něj lži a zpronevěry peněz, většinou se přiznal. Od 7. třídy začal experimentovat s tabákovými látkami. Na základní škole navštěvoval sportovní kroužky. Chlapec upřednostňuje uspokojování svých potřeb. Velmi rád na sebe upoutává pozornost za každou cenu. Dospělou autoritu vcelku respektuje, ale chce mít poslední slovo a rád diskutuje o své pravdě. Nepřijímá kritiku. Je méně sociálně zdatný, často si přimýšlí, aby vylepšil svůj osobní profil. Zadanou práci vykoná, ale sám od sebe žádnou aktivitu nevyhledává. Chybí mu samostatný a zodpovědný přístup. Na rodinné skupině je jediným chlapcem mezi děvčaty a rád využívá svého postavení. Nepěstuje žádný aktivní zájem. Občas sportuje (bruslení, posilovna), ale nejraději s někým. Sám se do žádných aktivit nepouští. Žije spíše přítomností, proto si úplně neuvědomuje blízkou plnoletost a přijetí zodpovědnosti. Je připravován na možnost dobrovolného pobytu, který předpokládá plnění dohody.

Respondent DF2

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila se v roce 2000. Je nejstarší z dalších pěti sourozenců. Matka ji porodila jako nezletilá. Rodinné prostředí bylo od počátku nestabilní. Rodiče se několikrát rozešli a opět se k sobě vrátili. Otec často matku fyzicky napadal. Od roku 2003 byl otec ve výkonu trestu. To už měli rodiče dvě dcery. Matka mezitím žila s přítelem, se kterým měla třetí dítě. V roce 2010 přítele opustila, nechala mu v péči syna a obnovila s otcem dívky společnou domácnost. V letech 2012 a 2013 porodila další dvě děti. Soužití rodičů bylo problematické, docházelo k častému fyzickému napadání matky. V roce 2013 se otec pokusil o vraždu matky, za což dostal vysoký trest odnětí svobody. Matka neměla stabilní bytové podmínky. V září 2013 byly dívka i ostatní sourozenci umístěny do Klokánku. V prosinci 2013 z důvodu ukončení činnosti Klokánku došlo k umístění dětí do dětského domova, ve kterém jsou v současné době pouze starší dvě sestry. Mladší dva sourozenci odešli do pěstounské péče. Kontakt s nimi dívka udržuje, občas jezdí na víkendové pobyty, ale upřednostňuje více svoje aktivity.

Kontakt rodičů po umístění dítěte do dětského domova

Dívku matka navštívila po dvou měsících pobytu v dětském domově. Poté už je s dcerou v kontaktu pouze přes sociální síť. Slibuje návštěvy, ale zatím se žádná další neuskutečnila. Matka změnila adresu trvalého pobytu a založila novou rodinu. K dceři přistupuje spíše jako ke své kamarádce. Dívka si k ní vytvořila vztah, který vychází z reality. V ničem na ni nespolečá. Otec dívce píše zhruba jednou měsíčně, dívka mu odepisuje, ale sama od sebe by dopis nenapsala. V kontaktu je s babičkou, u které probíhají pravidelné víkendové pobyty. Babička také zvažovala příbuzenskou pěstounskou péči, ale nakonec se ze zdravotních důvodů nerozhodla.

Školní anamnéza

Dívka dochodila základní školu v místě bydliště. Úspěšně složila přijímací zkoušky na střední školu a nyní navštěvuje 1. ročník. Školní výsledky v prvním pololetí byly slabé, ale dívka je velmi ctizádnostivá, pečlivá a snaživá. Školní neúspěch hodně souvisí s velkými mezerami v učivu, kdy dívka neměla vhodné domácí podmínky.

Výchovná anamnéza

Dívka byla umístěna v dětském domově jako třináctileté děvče. Působila vždy rozumně, byla zodpovědná vůči sobě a ohleduplná k ostatním. Rodinnou situaci a rozdělení s mladšími sourozenci, kteří jsou v pěstounské péči, nese těžce. Zároveň se snaží přijmout realitu takovou jaká je. Společá se především sama na sebe, ale umí si přijít říci o radu. Dívka je přiměřeně samostatná. Našla si brigádu, kam chodí o víkendu, když je u babičky. Ráda tráví smysluplně čas. Je zapojena do dvou projektů. V jednom pomáhá doučovat mladší dívku. Druhý projekt je zaměřen na rozvoj sociálních dovedností.

Respondent DF3

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila v roce 2000. Je velmi pohledná drobné sportovní postavy i střihu vlasů. Působí křehce, ale je temperamentní. V prvním kontaktu je nespolečá až stydlivá. Dívka se narodila z nesezdaného vztahu. V rodině byli ještě další dva sourozenci, každý z jiného vztahu matky. V roce 2004 byly všechny děti svěřeny do pěstounské péče babičky (matka matky). Matka i otec byli ve výkonu trestu. V listopadu 2010 bylo zjištěno, že babička má na dívku nepřiměřené nároky. Upřednostňovala bratra a vnučku trestala zbytečnými zákazy a příkazy. Dívka rozdílným výchovným přístupem trpěla. Dědeček byl zaměstnán a babička výchovu nezvládala. Prarodiče nespolečovali s nabízenou pomocí

výchovného zařízení ani se školou. Dále byly zjištěny dlouhodobé výukové problémy dívky, proto bylo nařízeno předběžné opatření a její umístění do DDÚ. Z DDÚ v roce 2011 pak umístění do dětského domova. V průběhu pobytu v domově o dívku začal projevovat zájem bratr matky. Nejdříve telefonoval. Dívka dlouho nechtěla se strýcem kontakt udržovat. Až od roku 2016 k němu začala jezdit na pravidelné víkendové a prázdninové pobyty. Strýc se zajímá o dívky prospěch i chování. V pěstounské péči má už její polorodou sestru. Bere si k sobě na pobyty i bratra dívky a sourozenci se tak vzájemně vídají. Projevil zájem vzít si do své péče i dívku. Ústavní výchova nad dívkou je prodloužena do roku 2018. Dívka považuje dětský domov za svůj domov, ale ke strýci jezdí ráda. Dívka nikdy neprojevuje stesk po rodině. Občas hovoří o své polorodé sestře v pěstounské péči.

Matka ani otec neprojevují trvalý zájem. Když už se s ní spojí, spíše ji psychicky vydírají. V roce 2014 volala dívce přes sociální sítě matka. Neustále ji opakovala, že si o ni zažádá. Dívka jí odpověděla, že k ní nechce a je zvyklá žít v domově. Aktuálně je dívka s matkou v kontaktu a plánují společný pobyt.

Školní anamnéza

Dívka absolvovala základní školu. Prospěch měla vždy velmi podprůměrný. Je snadno unavitelná a pak se hůře soustředí. Má malou slovní zásobu. Absencí systematického domácího vyučování jí chyběly základy poznatků, které se nedokázala doučit a navázat. Školní neúspěch se projevil na nízké sebedůvěře. Po základní škole nastoupila učební obor, který ji velmi baví. Prospěch má stále podprůměrný, ale pečlivě a pravidelně se připravuje. Vzhledem k průběhu v praktické části výuky, je předpoklad, že učební obor dostuduje. V současné době je v 2. ročníku oboru.

Výchovná anamnéza

Dívka působí velmi mile a přátelsky. Je kamarádká, slušná. V prvním kontaktu je nedůvěřivá a stydlivá. Nerada přijímá změny. Občas umí být neklidná a náladová, to pak poučuje děti. Bývala velmi mazlivá. Měla období, kdy se vždy upjala na některou z vychovatelek. Dospělé respektuje. Jako menší měla obtíže udržet kamarádký vztah, neuměla spolupracovat. Příčinou konfliktů v kolektivu byl zbrklý úsudek a snaha prosadit se. Její největší zálibou je sport. Je velmi sportovně založená. Aktivně se od 5. třídy věnuje fotbalu. Nějakou dobu navštěvovala zumbu a florbal.

Respondent DF4

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila v roce 1999. V rodině jsou další čtyři sourozenci. Jedná se o úplnou rodinu, rodiče jsou sezdaní. Dívka je menší silnější postavy s výrazně ženskými prvky. Na levém předloktí má tetování, jizvy po řezných ranách a dále jizvičky na obou loktech. V rodině byly slabé sociální podmínky. Děti neměly, co jíst. Často se potulovaly a odcizovaly jídlo. Nejstarší osmnáctiletý, nezaměstnaný, bydlí s rodiči. Otec pracuje jako dělník veřejně prospěšných prací. Matka je vedena na úřadu práce, léčena praktickým lékařem z důvodu psychických obtíží. Rodiče neumějí hospodařit s finančními prostředky, jsou laxní a nedůslední. Dívka nastoupila se dvěma sourozenci diagnostický pobyt v DDÚ a poté byli v roce 2013 umístěni v dětském domově, kde již byla starší sedmnáctiletá sestra. Momentálně je v domově s nejmladší sestrou, starší sourozenci dosáhli plnoletosti a odešli.

Kontakt rodičů po umístění dítěte do dětského domova

Dívka styk s rodiči odmítá. Přesto se s nimi vídala při návštěvě ostatních sourozenců, kteří jezdili i na pobyt domů. Jednou za čas do rodiny odjela, vracela se vždy rozrušená. V současné době domů nejezdí.

Školní anamnéza

Do 6. třídy probíhalo u dívky vzdělávání na základní škole. Pátou třídu opakovala. Z důvodu školního neprospěchu byla vyšetřena v PPP, kde byl zjištěna výrazná podprůměrná inteligence až lehké mentální postižení. Byla přeřazena na základní školu praktickou, kde zažívala školní úspěch. Ve škole ji hodnotili jako jednu z nejpilnějších a nejuspěšnějších žákyň. Na vysvědčení měla samé jedničky. Po ukončení základního vzdělávání dívka nastoupila na učební obor. Praktická část výuky ji velmi baví. Ve většině teoretických předmětů dosahuje dostatečné, ale snaží se svědomitě plnit školní povinnosti. Z důvodu školního prospěchu byla v červenci 2016 vyšetřena v PPP, kde vyvstala doporučení pro domácí přípravu a doporučení pro školu. Tento rok získá dívka plnoletost, která souvisí s možným odchodem z domova.

Výchovná anamnéza

Dívka je citlivá, tišší povahy. Nezralá osobnost, stále dětsky hravá. Spíše submisivní povahy. Během pobytu v dětském domově je přítomen zjevně účelově udržovaný stesk po domově s tendencí udržovat nevhodné zvládací strategie: suicidální proklamace,

odmítání jíst a histriónské znaky. Projevuje silný vztah k sourozencům a rodičům, které viní za současnou situaci a nechce s nimi být v kontaktu. Z tohoto důvodu nechce jezdit domů. Rodinnou situaci nese velmi těžce a realita na ni působí velmi tíživě. Jakákoliv informace o rodině ji dokáže vyvolat stres. Reaguje pak silnými slovy a mluví o sebeпоškozování. Je psychicky labilní, ale v dětském domově se umí prosadit. Někdy je více mlčenlivá a smutná. Má velkou zálibu ve zpěvu. Na základní škole navštěvovala kroužky keramika, ruční práce a zpěv.

Respondent DVI

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila v roce 1998. Pochází z početné sourozenecké skupiny. V dětském domově je opakovaně. Poprvé se dostala do dětského domova se dvěma svými sourozenci v roce 2003. Pobyt trval do roku 2005. Poměry v rodině se upravily, ale v roce 2007 z důvodu selhání péče u rodičů byli sourozenci opětovně do dětského domova umístěni, tentokrát i s nejmladším sourozencem. Důvodem opakovaného umístění dětí do dětského domova byly špatné podmínky v bydlišti rodičů a nedostatečná péče o děti. Oba rodiče požívali alkohol a péče o děti byla zanedbávající. V roce 2014 byla ústavní výchova nad nejmladším sourozencem zrušena. Rodiče v tu dobu žili odděleně a rozvedli se. Matka je na ulici. Otec si vytvořil podmínky a potomka má ve vlastní péči. Ostatní sourozenci chtěli v dětském domově zůstat do ukončení přípravy na budoucí povolání. V současné době je v dětském domově pouze dívka, která letos končí učební obor.

Otec vždy projevoval zájem o děti. Tak, jak mu dovoľovala finanční situace, děti si bral na návštěvy domů. Od patnácti let dívka k otci jezdí na pravidelné víkendové a prázdninové pobyty sama. S matkou v kontaktu není.

Školní anamnéza

Z důvodu zjištění školní připravenosti absolvovala v roce 2004 vyšetření v PPP. Zjištěny byly mentální schopnosti v dolním pásmu průměru, méně rozvinuté vizuomotorické dovednosti a ADHD. Doporučil se a realizoval odklad školní docházky. Navštěvovala přípravnou třídu. V roce 2005 se vrátila do rodiny a v roce 2007 se do dětského domova dostala opět s tím, že nastoupila do druhé třídy základní školy. Vyšetřena v PPP byla opakovaně. Školní výkon byl negativně ovlivněn nekvalitním soustředěním a nízkou úrovní krátkodobé paměti. V důsledku dlouhodobé malé úspěšnosti ve škole získala nízké sebevědomí. Základní školu ukončila s výsledky horšího průměru. Na své budoucí

povolání se připravuje ve SOU. Učební obor se jí líbí. Na praxi zažívá úspěch. Od června 2016 je v dětském domově na dobrovolném pobytu. Letos by měla jít k závěrečným zkouškám. Poté plánuje odchod z dětského domova.

Výchovná anamnéza

Je velmi temperamentní a energická dívka. Při konfliktu impulsivní, ale upřímná. Ve skupině dětí byla vždy soutěživá, snaží se o vedoucí pozici. Inklinuje k organizování druhých. Má velmi pěkný vztah k mladším sourozencům. Situaci v rodině prožívá silně. Otce vždy bránila a na matku zanevřela. Období puberty měla bouřlivé, často docházelo ke konfliktnímu jednání s dospělými, neměla zájem o školu a nezajímaly ji školní výsledky. V současné době se zklidnila, svůj projev zkultivovala. Je motivována dodělat školu. Chodí druhým rokem s chlapcem, se kterým se poznala v dětském domově. Plánují společnou budoucnost.

Respondent DV2

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila v roce 1998. Rodiče nebyli sezdáni. Společně měli celkem tři děti. Rodina se často stěhovala, měla dluhy, péče o děti byla nedostatečná. Poslední bydliště měli u známých, kteří jim pomáhali s péčí o děti. Otec neměl stálou práci, oba rodiče požívali alkohol. Matka odešla neznámo kam, nedala o sobě zprávy. Otec odešel do práce a několik dnů se nevrátil. Rodina, u které bydleli, se obrátila o řešení situace dětí na OSPOD. Děti se dostaly do DDÚ a následně byly v roce 2005 umístěny do dětského domova.

Kontakt s rodiči nebyl zpočátku žádný. Otec byl bulharským občanem a údajně se vrátil do Bulharska. Matka byla nezvěstná. O děti projevovali pouze zájem prarodiče ze strany matky, kteří děti navštěvovali a brali se na víkendové pobyty.

V roce 2009 si otec vytvořil základní podmínky k péči o nezletilé děti. Ústavní výchova nad dětmi byla soudem zrušena, otec dostal děti do péče a soudem byl stanoven dohled. V roce 2010 došlo k náhlému zhoršení situace u otce. Otec pil alkohol, nedával dětem peníze na cestu do školy. Samy děti u něj nechtěly pobývat. V roce 2011 byla nad dětmi znovu ustanovena ústavní výchova. V roce 2012 si nejstaršího ze sourozenců vzali prarodiče do příbuzenské pěstounské péče. Mladší sourozenci nechtěli.

Od roku 2012 začala děti v dětském domově navštěvovat matka. Postupně si zlepšovala životní podmínky. V současné době bydlí na ubytovně, kam za ní dívka pravidelně jezdí na víkendy. Otec bydlí neznámo kde. S dcerou je v kontaktu sporadicky přes telefon.

Školní anamnéza

Úspěšně dochodila základní školu. Pro výborné studijní výsledky začala navštěvovat střední školu, kam každý den dojíždí. Udržuje si dobrý prospěch. V současné době je ve třetím ročníku. Plánuje studium vysoké školy.

Výchovná anamnéza

Je klidné děvče se slušným vystupováním. Vždy byla pracovitá s pečlivým přístupem. V kolektivu dětí oblíbená. Od malička používala fantazii, kterou si přibarvovala realitu života, pravděpodobně se tak vyrovnávala se skutečností. Neuměla přijímat pravdu a přiznat chybu. V období puberty se začala více prosazovat, ráda prezentovala své názory, byla hádavější, mívala nepřiměřené reakce a častěji se jí střídala náladovost. Časem získala realističtější náhled na život a je vyrovnanější. Od října 2016 je v dětském domově na dobrovolném pobytu.

Respondent DV3

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila v roce 1999. Rodina se rozpadla v roce 2008, kdy otec odešel do zahraničí. S biologickým otcem se od té doby nestýkala. V současné době je otec ve výkonu trestu. Dívka vyrůstala s matkou a polorodým mladším bratrem. Matka byla dlouhodobě bez zaměstnání, střídala partnery, potýkala se s velkými finančními problémy. Rodina se často stěhovala. Výchova matky byla zanedbávající. Děti nechávala bez omluvy ze školy často doma. Z důvodu dlouhodobého neplacení nájemného přišla o bydlení.

Dívka měla problémy s docházkou do školy, které ale byly spojené s dlouhodobou situací v rodině. Dopustila se protiprávního jednání, které řešil soud. S OSPOD ani policií matka nespolupracovala. V roce 2013 byla dívka přijata do DDÚ.

Špatnou rodinnou situaci snášela velmi těžce. Bylo jí líto, že matka neplní sliby, které dívce ohledně pití dala. V současné době se situace u matky stabilizovala. Dívka už zhruba rok jezdí na pravidelné návštěvy 1x za tři týdny.

Školní anamnéza

Dívka nastoupila do dětského domova, když navštěvovala osmou třídu základní školy. Školní prospěch byl podprůměrný. Po základní škole nastoupila do SOU. Teď je ve druhém ročníku.

Výchovná anamnéza

V jádru hodná dívka, je uzavřenější, dospělou autoritu respektuje. Méně si věří, je málo sebevědomá. Zátěžové situace řeší únikem. Má zvýšené obavy, aby se před vrstevníky neshodila, přetrvává tendence ostatním ustupovat a maximálně se vyhýbá konfliktům. V rodině byla manipulovaná do dospělejší role, což se projevuje při komunikaci s matkou. Ráda o sebe dbá, hezky se obléká. Má přítele.

Respondent DV4

Osobní a rodinná anamnéza

Dívka se narodila v roce 1995 jako mladší ze dvou sester. Rodiče byli sezdaní a rodina žila původně na Slovensku. Ve svazku se narodila dvě děvčata. V roce 1996 bylo manželství rodičů rozvedeno, matka s dětmi odešla do Čech. Otec zůstal na Slovensku a kontakt s potomky se přerušil. Otec se znovu oženil, má tři děti, žije klidným rodinným životem. Matka založila novou rodinu. Děvčata nebyla v domácnosti matky spokojená, nechtěla sdílet její životní styl a odmítla žít s matčiným přítelem.

V roce 2005 utekly za otcem. Při pobytu u otce nerespektovaly jeho autoritu a vyvstávaly výchovné problémy. Situace vyvrcholila v roce 2010 žádostí dívek o umístění v ústavním zařízení. Žádný z rodičů neměl zájem o nezletilé osoby pečovat a vychovávat a nebyla zjištěna další osoba, která by byla ochotna převzít je do řádné výchovy. Ústavní výchova byla jediným prostředkem zajištění řádné výchovy. Dívka byla spolu se sestrou umístěna do DDÚ a poté do dětského domova v roce 2010. Od roku 2013 je na dobrovolném pobytu. V současné době je dívka s matkou a otcem v kontaktu pouze sporadicky.

Školní anamnéza

Dívka ukončila 9. třídu se třemi trojkami. Po úspěšném přijímacím řízení studovala střední školu, kde v roce 2015 odmaturovala. V současné době je v prvním ročníku vyšší odborné školy.

Výchovná anamnéza

V porovnání se sestrou více energická a průbojná. Zpočátku pobytu v domově obě dívky nerespektovaly pravidla, jejich projevy v chování neměly žádné hranice. Byly hlučné, k sobě se chovaly afektovaně. Starší sestra se zklidnila nástupem na vysokou školu. Dívka je poměrně svéhlavá a spíše samotářská. Těžce se přizpůsobuje a přijímá rady. Je ale pracovitá a sama si našla brigádu. Trvalo jí, než se naučila hospodařit s penězi. V roce 2016 měla období, kdy chtěla z dětského domova odejít. Nakonec si nechala poradit, za což je dnes ráda.